

ПРИРУЧНИК ЗА УЧЕЊЕ О
ХОЛОКАУСТУ

Рецензенти

Професор др Милан Ристовић, Филозофски факултет, Београд

Мр Јелена Стаматовић, Ужице

Јован Мирковић, Музеј жртава геноцида, Београд

Координатор пројекта

Весна Лучић, професор историје, ОШ „Стари град”, Ужице

Издавачи:

Платонеум д.о.о.

Савез јеврејских општина Србије

За издаваче:

Софија Вујичић, директор

Др Рубен Фукс, председник

Издање ове књиге помогао је Град Београд

ISBN 978-86-85869-52-5

Фотографија на предњој корици: Долина заједница насталих у Холокаусту, Јад Вашем, Јерусалим, Израел, детаљ.

Фотографија на задњој корици: Један од споменика жртвама Холокауста у Јад Вашему, Јерусалим, Израел.

© ПЛАТОНЕУМ Д.О.О

Забрањено је репродуковање, дистрибуција, објављивање, прерада или друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму или поступку, укључујући фотокопирање, штампање или чување у електронском облику, без писмене дозволе издавача. Наведене радње представљају кршење ауторских права.

ПРИРУЧНИК ЗА УЧЕЊЕ О ХОЛОКАУСТУ

Весна Лучић • Смиљана Грујић • Мирјана Тркуља
Др Иван М. Бецић • др Милан Кољанин • мр Гордана Тодорић
Наташа Николић • Саша Радошевић • Сенка Јанков
Предраг Павлов • Соња Симић • Светлана Мирковић
Зорица Димитријевић • Александра Поповић • Јелка Божин
Душан Вујичић • Снежана Цветковић • Сања Глуховић Васић

ПЛАТОНЕУМ САВЕЗ ЈЕВРЕЈСКИХ ОПШТИНА
НОВИ САД БЕОГРАД

2012.

САДРЖАЈ

7 Александар Нећак УВОДНА РЕЧ

11 Весна Лучић УВОД

15 Александра Поповић УЧЕЊЕ О ХОЛОКАУСТУ – ЦИЉЕВИ

17 Смиљана Грујић, Мирјана Тркуља ХОЛОКАУСТ У НАСТАВИ

25 Др Иван М. Бецић КРАТАК ИСТОРИЈАТ ХОЛОКАУСТА

39 Др Милан Кољанин КОНАЧНО РЕШЕЊЕ ЈЕВРЕЈСКОГ ПИТАЊА У ЈУГОСЛАВИЈИ (1941–1945)

60 Мр Гордана Тодорић ЛИТЕРАТУРА О ХОЛОКАУСТУ

67 Мирковић Светлана ЗНАЧАЈ АРХИВИРАЊА – СВАКО ДЕЛО
ЈЕ ИЗЛОЖЕНО РИЗИКУ ЗАБОРАВА

80 Весна Лучић ХОЛОКАУСТ У СРБИЈИ У ИСТОРИЈСКИМ ИЗВОРИМА И ЛИТЕРАТУРИ
(ПРОГОН ЈЕВРЕЈА)

91 Весна Лучић ХОЛОКАУСТ У СРБИЈИ У ИСТОРИЈСКИМ ИЗВОРИМА И ЛИТЕРАТУРИ
(СОЛИДАРНОСТ И ПОМОЋ ЈЕВРЕЈИМА У СРБИЈИ)

100 Александра Поповић, Јелка Божин, Сања Глуховић Васић,
Душан Вујичић ЖИВОТ У ГЕТУ

107 Александра Поповић, Јелка Божин, Сања Глуховић Васић,
Душан Вујичић ДЕЦА У ХОЛОКАУСТУ

117 Сања Ристић ЗАНИМАЊА ЈЕВРЕЈА ИЗМЕЂУ ДВА РАТА

127 Сања Ристић ЛОГОР САЈМИШТЕ У БЕОГРАДУ

160 Снежана Цветковић ДНЕВНИК АНЕ ФРАНК

165 Мр Гордана Тодорић КУЛТУРА У ФУНКЦИЈИ НАЦИСТИЧКЕ ПРОПАГАНДЕ

186 Зорица Димитријевић ХОЛОКАУСТ У ПРЕВЕНЦИЈИ ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ

194 Саша Радошевић, Сенка Јанков, Предраг Павлов ОДГОВОРНОСТ – ИНДИВИДУАЛНА И
ДРУШТВЕНА

212 Наташа Николић ПРИПОВЕТКА „ДЕЦА” ИВО АНДРИЋ

УВОДНА РЕЧ

„Да л' има већеї срама и сїида неї' своме дейейу не дайи вида”, на време нас је упозорио лекар, хуманиста и песник Јован Јовановић Змај.

После шездесет пет година од победе над фашизмом, морамо себи признати да су генерације младих, и не само оне, остале недовољно едуковане. Оне о Холокаусту не знају готово ништа. Међу испитним питањима на пријемном испиту за социологију (на једном од наших факултета) било је и питање о томе како се зове масовно убијање Јевреја које су починили нацисти у Другом светском рату. Несхватљиво и поражавајуће мали број кандидата је одговорио „Холокауст”. Генерално, мало се зна да је Холокауст био најмонструознији злочин XX века, да се догодио у времену када се помрачио ум европске цивилизације, оне цивилизације којој сви припадамо и на коју смо сви тако поносни. Уништење свих припадника јеврејског народа, без обзира на године старости, пол, здравствено стање, занимање, звање и политичко убеђење представља једну од главних стремљења чудовишне суштине нацистичке идеологије. Чињеница да су били Јевреји била је довољна да буду убијани сви припадници овог народа, и стари и млади, они који су били при крају животног века, новорођенчад, па и нерођена деца.

Монструозан је био начин на који су Јевреји убијани.

И на крају, монструозно је данас негирати Холокауст.

Едукација је једини легитиман, прихватљив и ефикасан начин да се спречи понављање злочина.

А када једно друштво, на пример наше, не едукује младе генерације, отвара могућност и простор за појаву нетолеранције, ксенофобије, расизма, мржње и антисемитизма, стварајући тако услове за нове злочине.

Едуковање значи изграђивање моралних вредности које ће код сваког младог човека, без обзира на то којој нацији припадао или коју веру исповедао, обликовати пре свега моралан став и убеђење да се мора супротставити злочину и сваком злу које проистиче из незнања, примитивизма и страха од различитости, из стереотипа. Млади треба да знају да они који су чинили злочине у времену Холокауста, нису то чинили за добро своје нације, своје државе или зарад било чега што има и најмање смисла. Они нису никакви хероји. Они су били створења која нису била у стању да се подигну ни до најелементарнијег степена цивилизације. Њима су управљали животињски инстинкти, њима су владали садистички нагони, њих је инспирисало једино зло и деструкција.

Да ли онда такве особе могу да стварају било шта добро, да воде нацију ка бољитку, да стварају напредно друштво, да граде просперитетну

државу, да буду од било какве користи? Наравно да не могу. Младе генерације најзад морају да сазнају истину и да о томе уче у школама.

А када млади сазнају праву истину да ли ће им злочинци и тада бити узор, да ли ће прихватати идеологију којој су злочинци припадали, да ли ће певати о њима на трговима и стадионима, да ли ће пристати да промовишу идеје које ће их учинити монструмима и срамотом нације којој припадају. Сигуран сам да неће. И зато их друштво мора едуковати. Оних који су чинили монструозне злочине одричу се и њихове нације и њихове државе, одричу их се сви који знају истину, сви нормални људи, чији је систем вредности утемељен на хуманизму, савременим донетима цивилизације и узвишеној духовности.

Да ли би било Холокауста да није било антисемитизма?

Дуго постојећи и већ раширени антисемитизам у Европи, омогућио је олако и брзо прихватање монструозне нацистичке идеологије и спровођење Холокауста. Хитлер је као антисемита одлучио да, једном заувек, реши јеврејско питање. Његови истомишљеници, који су још од 1919. године блиско сарађивали са њим, тврдили су да су *Пройоколи сионских мудраца* били Хитлеров политички буквар.

Из исказа СС капетана Дитера Вислиценија, који је дао 18. новембра 1946, током припрема за суђење због учешћа у уништавању словачких, грчких и мађарских Јевреја, јасно се види да је антисемитизам чинио једну од основних поставки програма нацистичке партије, а Дитер Вислицениј такође сматра да је без тог објашњења немогуће стећи јасан увид у разлоге који су навели Хитлера и Химлера да предузму истребљење европског јеврејства.

(Извор: Норман Кон – Позив на геноцид/Нови Сад, Матица српска, 1996).

Антисемитизам и намера да се истреби европско јеврејство, како у свом исказу наводи Вислицениј, била је у суштини производ двају идеја:

1. „Псеудонаучних биолошких теорија професора Гинтера (професор Ханс К. Гинтер био је службени теоретичар расизма у Трећем рајху) и
2. Мистичног и религиозног становишта према којем светом управљају добре и лоше силе.

Према том становишту Јевреји са својим помоћницима, црквом (језуитским редом), масонима и большевицима представљају принцип зла. Литература овог становишта је добро позната, ранији списи нацистичке партије врве од таквих идеја. Права линија води од *Пройокола сионских мудраца* до Розенберговог мита (Мутхус дес 20 Јахрхундертс – Мит двадесетог века, један је од основних текстова нацизма). Апсолутно је немогуће одредити (објаснити) овај став логичким или рационалним средствима, он је (последича) неке врсте религиозности и подстиче људе да се организују у секту. Под утицајем ове литературе милиони људи су веровали у овакве идеје – то је могуће упоредити са феноменом као што је био лов на вештице у средњем веку.

Насупрот том свету зла *мистици расе* стављају свет добра, светлости, инкарниран у плавокосим, плавооким људима за које се претпоставља да су извор сваке цивилизације или изградње државе. Та два света наводно су стално сукобљена и рат 1939, који је покренуо Хитлер представљао је (према његовом мишљењу) коначни обрачун између те две силе.

Уобичајена представа о Химлеру је да је он један хладан, циничан политичар. Ово становиште је свакако погрешно. Читавим својим ставом Химлер је био мистик, који је овај „поглед на свет” пригрлио с „верским фанатизмом” (Извор: Норман Кон – Позив на геноцид / Нови Сад, Матица српска, 1996).

Хитлерови савременици тврде да је исти поглед на свет имао и Хитлер који је знакове опсесије испољавао већ у првим политичким изјавама.

Антисемитизам, боље речи антијудаизам, је мржња према Јеврејима. Мржња која је постојала и која постоји међу свим народима и у свим временима, узрокована је промишљеном, непоколебљивом и вековном приврженошћу, Јевреја према Тори. Потпуно предан божанским, вечним, разумним и праведним законима које је примио од Бога, и који су регулисали скоро сваки аспект његовог живота, Јеврејин није могао и није желео да их се одрекне зарад променљивих, несавршених и злоупотреби подложних, људских закона.

Јудаизам који прописује одређен начин живота и поштовање духовних, верских, ритуалних, моралних, социјалних и правних прописа, с једне стране пружа непроцењиве увиде и предности духовног и етичког развоја, а са друге неминовно изолује Јеврејина од окружења у којем живи, изазивајући тако неразумевање, отпор, а врло често и завист и мржњу нејеврејског окружења.

Неопходно је указати на погубну улогу доказаног фалсификата под називом *Пројоколи сионских мудраца*. Ова књига се појавила у западној Европи 1920. и до 1942, када је Гебелс почео да је користи, била је предмет проучавања већег броја научника, који су истраживали порекло антисемитизма или указивали на то да су *Пројоколи сионских мудраца* фалсификат. Мит о светској завери Јевреја (што чини суштину *Пројокола*), одиграо је невероватно значајну улогу у новијој европској, а поготово немачкој историји. *Пројоколи* су штампани у стотинама хиљада примерака и били су обавезна школска лектира у Немачкој. Носили су га у својим официрским торбама и својим војничким ранчевима сви припадници оружаних снага Трећег рајха. Ови примерци налажени су приликом заробљавања немачких војника.

Поставља се питање како је ова књига, као доказани фалсификат у који су преточене сумануте, фанатичне идеје и патолошке фикције оних који су је састављали, била довољна да један до тада нормалан и одговоран свет претвори у монструозне злочинце. Група полицијских интриганата, превараната, лажних исцелитеља и фанатика, за које је доказано да су написали и промовисали *Пројоколе*, успела је да своје несувисле фантазије, наметне као велике идеје и открића, масама до тог момента нормалних људи.

Никада нећемо добити одговор на питање како је било могуће да се Холокауст догоди у оквиру европске цивилизације, у Немачкој која је дала толико великих мислилаца, књижевника, филозофа, уметника, научника итд. Никада нећемо добити одговор јер не постоји објашњење које здрав људски ум може да прихвати.

И после свих ужаса Холокауста, Стаљин је приредио нову верзију *Прошокола*, у којима се Јевреји више не оптужују за светску заверу, него за ону која је погодовала политичкој тадашњости стаљинистичког режима. Јевреји су постали агенти империјалистичке завере усмерене ка рушењу Совјетског савеза и убијању совјетских државних вођа. Многи Јевреји су ову нову верзију фалсификата поново платили животом.

Насер је у борби против Израела јавно подржао *Прошоколе* и енормне количине сличног материјала штампао у Каиру уз свесрдну помоћ нацистичких емиграната.

Нажалост, и код нас у свим „бољим” књижарама можете купити *Прошоколе сионских мудраца* и то уз попуст.

Зато су данас, антисемитизам, све појаве нетолеранције, ксенофобије, расизма, као и сви облици мржње, друштвена опасност којој се друштво мора ефикасно супротставити.

Нису само Јевреји страдали у Другом светском рату. Поробљене су многе земље, многи народи су били десетковани, Руси, Пољаци, Срби, Роми, итд. Губици у цивилном становништву износили су 11–12% укупне популације.

Цивили су страдали у име расистичких теорија које нису биле старије од једног века, док је одлучност да се Јевреји униште до последњег човека, извирила из демонолошког сујеверја наслеђеног још из средњег века.

Ипак, зашто је Холокауст нешто друго, зашто се разликује од страдања других?

Зато што су Јевреји били одређени за потпуно уништење, зато што су у Холокаусту изгубили око две трећине укупног броја европског јеврејства. Треба истаћи да Јевреји као народ нису учествовали у рату, нису представљали посебан народ или земљу, него су живели по целој Европи од Ла Манша до Волге, нису били организовани и нису припадали посебној организацији, једино што су имали заједничко био је јудаизам.

Пред нама је изванредан, дуго очекивани и преко потребан Приручник. Он је резултат одговорног и напорног рада. Недавно су представници Јад Вашема имали прилику да се упознају са овим квалитетним Приручником и према њиховом мишљењу потребно га је превести на хебрејски и користити га као наставно средство и у Јад Вашему.

У Београду,
9. јули 2010.

Александар Нећак

УВОД

Зашто образовање о Холокаусту?

Почетком XXI века једна од најважнијих тенденција је развој образовања о Холокаусту, његовој превенцији и меморијализацији на свим нивоима школовања.

Може се поставити питање зашто се баш сада, после толико година, после Другог светског рата, покрећу питања наставе о Холокаусту?

Холокауст је јединствен догађај, без преседана у људској историји. Он има универзалан карактер у истраживању и учењу о другим геноцидима и свим осталим облицима кршења људских права, јер у себи носи све елементе оваквог злочина, од предрасуде до масовног истребљења других само зато што су други. Зато развијање образовања о Холокаусту може помоћи у стварању и развијању основних људских вредности. Ово образовање може дати знање како стваралачки превазићи трагично наслеђе, како разумети себе и друге, што је претпоставка за свако помирење, тако потребно на Балкану.

Образовање о Холокаусту и његовој превенцији се данас сматра важним мерилем за процену степена демократизације државе и друштва у целини, како земаља Европске уније, тако и друштва у транзицији.

Циљ и сврха образовања о Холокаусту је, поред, познавања чињеница из опште и локалне историје, ближе и даље прошлости, да ученици развијају свест о томе да се такви злочини, које чине људи против других људи, могу поновити свима и да треба да израсту у друштвено одговорна бића, која ће се гласно томе супротставити и зауставити, где год на свету да се појаве.

Холокауст – појам

Холокауст је било систематско, бирократско, од државе одобрено прогањање и убијање приближно шест милиона Јевреја од стране нацистичког режима и њихових колаборациониста. Холокауст је најекстремнији пример геноцида. Термин „Холокауст” потиче од старих Грка и значи „жртва ватре” – односи се на жртве приношене боговима, а у пренесеном значењу подразумева уништење нечега или некога. Јевреји употребљавају за Холокауст израз Шоа. *Ha-Shoah Ve-Hagevurah* (хебрејски) дословно преведено значи Дан сећања на мученике и јунаке Холокауста.

Савет Европе је 2002. године установио 27. јануар (дан ослобођења Аушвица) као Дан сећања на Холокауст и превенцију злочина против

човечности. Уједињене нације су 2007. године прогласиле 27. јануар Међународним даном сећања на жртве Холокауста.

Међународне институције које се баве образовањем о Холокаусту

У развоју овог образовања кључна је улога следећих међународних институција:

1. **ОЕБС** је највећа свеевропска регионална организација за сигурност и њихова **Канцеларија за демократске институције и људска права (ОДИХР)** је једна од неколико институција основаних да промовишу и подрже провођење обавеза на плану људских права, основних слобода, демократије и владавине права. С обзиром на присутност антисемитизма и његовог оживљавања у деловима региона земаља ОЕБС-а последњих година, ОЕБС је потврдио одговорност земаља учесница за промовисање толеранције и недискриминације, борећи се против антисемитизма и јачајући активности у области образовања о Холокаусту. www.osce.org/odhr

2. **Јад Вашем**, Спомен-иституција за сећање на жртве и хероје Холокауста (Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority), утемељен је 1953. године. Назив Јад Вашем потиче из Књиге пророка Исаије, глава 56, стих 5: „Њима ћу дати у дому свом и међу зидовима својим споменик (место) и име (Јад Вашем) ... које се неће затрти.” Смештеном у Јерусалиму, Јад Вашему је поверено документовање историје јеврејског народа за време Холокауста. Од 1993. формирана је **Међународна школа**, која омогућује и развија интердисциплинарни прилаз Холокаусту кроз уметност, музику, литературу, теологију, драму... www.yadvashem.org

3. **Меморијални музеј Холокауста САД** у Вашингтону, институција основана 1993. године од стране државне администрације САД. <http://www.ushmm.org>

4. **Међународна радна група за проучавање, меморијализацију и образовање о Холокаусту**, позната као ИТФ (Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research) је у Европи најзначајнија организација за образовање о Холокаусту и геноциду. Основана је 1998. године и њене активности су усмерене на истраживање, музејске поставке и образовање о Холокаусту. <http://www.holocausttaskforce.org/>

Институције у Србији које се баве Холокаустом

1. **Музеј жртава геноцида у Београду**, основан 1992, а почео са радом 1995. Његова делатност је трајно сећање на жртве геноцида над Србима, прикупљање, обрада и коришћење података о њима и остваривању обавеза из Међународне конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Музеј се бави прикупљањем, обрадом и коришћењем података и о геноциду над Јеврејима, Ромима и припадницима других народа и националних мањина.

2. Савез Јеврејских општина Србије формиран је у јулу 1919. од раније постојећих јеврејских општина на територији новоосноване државе у Осиеку као Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Организација под тим називом, претходник је некадашњег Савеза јеврејских општина Југославије и садашњег Савеза јеврејских општина Србије и била је први институционализован облику удруживања јеврејских општина у јужнословенским земљама. Један од основних циљева ове организације је очување сећања на Холокауст.

3. Јеврејски историјски музеј у Београду, основан 1948. године.
<http://www.jimbeograd.org>

Место Приручника о Холокаусту у нашим наставним плановима и програмима

У наставним плановима и програмима у Србији, о питању Холокауста не постоје посебно издвојене лекције за многе предмете, чак и за предмет историја. Углавном су инкорпориране у делове неких већих целина као нпр. кроз обраду развоја нацизма, Другог светског рата уопште или неког списка из српског језика.... Директно или индиректно можемо их се дотичати кад се обрађују теме везане за дискриминацију, насиље и жртве, али је више остављено наставнику да у складу са својим личним афинитетима и могућностима разради ове теме.

Приручник, који се налази пред вама, треба да буде средство за помоћ у настави о овој тешкој, а уједно актуелној и свеprisутној теми, која тако може да буде олакшана. Теоријски су у кратким цртама обрађени историјати развоја Холокауста у Европи и Југославији, са посебним освртом на Србију. Примери часова из разних предмета и на различите начине треба да буду подршка наставницима да их користе на часовима, или да буду подстицај да они сами праве часове, користећи различите облике, методе, историјске изворе, још боље, ако постоје сачувани локални извори, и онда ће таква настава бити животна и активна. Корелацијом између разних предмета у школи као што су: историја, грађанско васпитање, филозофија, веронаука, српски језик, страни језик, ликовно, социологија, може се постићи интердисциплинаран и свеобухватан приступ теми.

Будући да је Приручник добро документован, онда се могу користити различите врсте историјских извора и материјала на разне начине у раду са ученицима. Интернет нам омогућава да нам многе базе података и разноврсног мултидисциплинарног и интердисциплинарног материјала буду доступни, па су зато понуђене наставницима и разне интернет адресе.

Сећање на Холокауст обликује будућност, прожима је смислом, усмерава ка моралним вредностима и моралној акцији, поготово онда када се људска права негирају и када су незаштићена државним институцијама. На тај начин сећање на ову појаву учествује у развоју људског живота и друштва у XXI веку и његовом трагању за смислом. Због свега тога урађен је овај приручник за наставнике као помоћ и подстрек за унапређење наставе о овом феномену историје и људског друштва.

УЧЕЊЕ О ХОЛОКАУСТУ – ЦИЉЕВИ

ОПШТИ ЦИЉЕВИ

1. Успостављање и изградња ставова, норми и вредности и подршка развоју моралног расуђивања као основе за препознавање и спречавање свих видова нечовечног поступања, укључујући и злочине против човечности.
2. Неговање сећања и памћења на жртве страдале у злочинима против човечности, геноциду, Холокаусту, како би се код ученика развијала одговорност и иницирало активно учешће у препознавању и спречавању таквих догађаја, идеја и покрета.

ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ

- Стицање знања о злочинима против човечности, геноциду и Холокаусту;
- Стицање и развијање знања о политичким, економским и друштвеним чињеницама које су претходиле погрому Јевреја и које су довеле до појаве Холокауста;
- Стицање и развијање знања о геноциду као појави и узроцима који су довели до геноцида над Србима и Ромима током Другог светског рата;
- Стицање знања о страдањима Јевреја у Краљевини Југославији, уочи и током Другог светског рата;
- Неговање сећања на жртве и праведнике, сензибилизација ученика за патњу и страдање других и указивање на актуелност теме;
- Развијање солидарности са жртвама, осуда насиља као и сагледавање последица тоталитарних, недемократских система, указивање на штетност и неприхватљивост расизма, ксенофобије, антисемитизма и свих облика екстремистичких покрета и идеја;
- Подизање свести младих људи о потреби поштовања људских и грађанских слобода, толеранције, мултикултурализма и мултиконфесионалности;
- Оспособљавање за препознавање у савременом друштву опасних појава, идеја и понашања, као и покушаја да се Холокауст и геноцид над Србима и Ромима оспоре и релативизују;
- Повезивање теме Холокауст и теме геноцид са вредностима о којима се говори у интерпретацији књижевних дела;
- Истраживање Холокауста и геноцида на локалном нивоу, у циљу подизања свести о томе да је локална и национална историја саставни део ширег дешавања у Европи и свету;

Ученик:

- Зна шта је злочин против човечности, Холокауст и геноцид, упознат је са економским, друштвеним и политичким контекстом који је омогућио појаву ових злочина, као и са појавом злочина на територији Краљевине Југославије;
- Има емотиван однос према жртвама, према њиховим биографијама, поштује оне који су били спремни да помогну жртвама, осуђује постојеће;
- У стању је да разуме одговорност сваког појединца за односе у друштву и средини у којој се живи, као и обавезу да се реагује на све опасне, ретроградне и агресивне појаве које могу угрозити или ограничити људска права и слободе;
- У стању је да прихвати као модел понашања поштовање различитости, мултикултурализма, толеранције, неговање вредности демократског друштва;
- Анализира, тумачи и критички сагледава различите историјске изворе;
- Националну и локалну историју посматра у светлу ширих, глобалних дешавања.

„Добри историчари не смеју никоме да припадају. Никоме осим историји.”
Борислав Пекић

ХОЛОКАУСТ У НАСТАВИ

методолошке напомене

Учење историје Холокауста од наставника захтева висок степен осетљивости за познавање материје с једне стране, и свест о сложености садржаја које треба пренети ученицима са друге стране. Подучавање о Холокаусту има циљ да ученицима помогне:

- ♦ да разумеју до каквих последица доводе предрасуде, расизам и стереотипи у сваком друштву
- ♦ да постану свеснији последица злоупотребе моћи, као и да разумеју одговорност појединца, организација, народа, у одређеним догађајима
- ♦ да повећају капацитет за прихватање различитости у плуралистичком друштву
- ♦ да разумеју разлоге зашто је опасно ћутати и бити равнодушан када се суочимо са угњетавањем других људи.

Управо из наведених разлога настава са оваквим садржајима захтева добро осмишљене методе и технике рада са ученицима које ће обезбедити да се постигну постављени циљеви и остваре очекивани исходи.

Учење о Холокаусту је историјска тема која тражи професионални приступ са високим стандардима у планирању наставе, узимајући у обзир све кључне елементе као што су: садржаји, циљеви и методе подучавања. Такође, важно је да наставник добро познаје развојне карактеристике ученика као и начине мотивације за активно учење и даље проширивање знања, јер је циљ проучавања било ког предмета, па и учења о Холокаусту да се подстакне интелектуална знатижеља, критичко размишљање и лични образовни раст ученика.

1. Једна од метода која олакшава процес учења, а истовремено подстиче ученике да преузму одговорност за сопствено учење, коју наставник може применити и за учење о Холокаусту је тзв. **кооперативно – сарадничко учење**.

Појам **кооперативно – сарадничко учење** представља инструкцијску методу у којој ученици разних нивоа знања уче заједно у малим групама. Ученици су сами одговорни за своје учење као и за учење осталих. Успех једног члана групе помаже другом да буде успешан. Постоје уверљиви докази, да кооперативни тимови постижу више нивое мишљења и задржавају информације шире од оних који раде индивидуално. Постоје многе стратегије које се могу применити у оквиру сарадничког учења. Најчешћи

облик је рад у пару, и рад у малим групама. Ефикасно кооперативно учење се заснива на добро одабраним задацима, који имају снагу интеграције – што значи да поједини чланови групе могу да реше задатке само уз помоћ сарадње и комуникације са осталима.

Предности сарадничког учења:

- ◆ подстиче разумевање садржаја и развој критичког мишљења
- ◆ мотивише учење
- ◆ пружа могућност да се догађаји размотре из туђе перспективе
- ◆ ствара се позитивнији, толерантнији и пријатељски однос са вршњацима и наставницима
- ◆ утиче на развој самопоштовања

Када планирамо подучавање о Холокаусту важно нам је да узмемо у обзир одлике сарадничког – кооперативног учења уз примену различитих техника које ће на ефикасан начин водити ка жељеним исходима. Свака лекција треба да буде сагледана из више различитих углова и поткрепљена са више историјских извора и доказа. У овом контексту наставник треба да прикаже ученику одређени историјски догађај и да га наведе да користи додатне изворе информација, да га охрабри да сам даље истражује, анализира и сазнаје.

2. Један од начина да се ученицима приближе методе доласка до историјских знања и чињеница су мала **самостална истраживања** и прикупљање сећања, изјава, материјала од непосредних учесника у неким историјским дешавањима. Ученик се на часу ангажује на конкретним активностима и темама. До знања се стиже кроз анализу извора, укрштање добијених података и поређење добијених резултата до којих је сваки ученик дошао. Материјал за анализу може бити филм, фотографија, чланак из новина, писмо или службени документ.
3. **Групна дискусија** је веома ефикасан метод који може да се користи када се обрађују садржаји који се односе на Холокауст.

Питања која наставник може да користи за унапређивање дискусије:

- ◆ Шта мислиш о... (усмеравање на тему)
- ◆ Постоји ли нешто што си видео/ла овде и о томе желиш да разговараш? (откривање дејих брија)
- ◆ Шта ви мислите о овоме што сте видели.... (откривање дејјеј схваћања)
- ◆ Зашто мислиш о? (охрабривање деце да јојасне своја схваћања)
- ◆ Шта мислиш када то кажеш? (уче да аргументишују)
- ◆ Ко се слаже са овим? (проверавање сајласности)
- ◆ Мислиш ли да је то часно? (проверавање вредности)
- ◆ Шта мислиш да ће се десити даље? (уче да предвиђају)
- ◆ Шта би ти урадио/ла да си у овој ситуацији? (развијају машину)
- ◆ Шта смо до сада рекли? (сумирање, интеејрација)
- ◆ О чему смо причали? (интеејрација)

- ♦ Које су потребе починилаца злочина, жртава, праведника? Шта мислиш како су се те особе осећале?
- ♦ Које потребе су имали људи који су то радили?
- ♦ Да ли је начин да се задовоље те потребе био конструктиван?
- ♦ Да ли су те потребе могле да се задовоље на неки други начин?
- ♦ Мислиш ли да је то часно?
- ♦ Зашто, зашто не?
- ♦ Шта мислиш зашто је то радио/ла?
- ♦ Мислиш ли да је имао/ла право да то уради?

1. „Микрофон”

Група ученика седи у кругу а у средини је „микрофон”. Ко жели да дискутује узима микрофон и само он може да говори, остали само слушају и гледају. Када говорник заврши, враћа микрофон у средину круга и дискусија се наставља на исти начин.

2. „Концентрични кругови”

Разред се подели у две групе које формирају два концентрична круга, унутрашњи и спољашњи. Унутрашњи круг се окрене према спољашњем тако да имамо парове који ће дискутовати. Након неколико минута дискусије, спољашњи круг се покрене у лево, тако да сада имамо нове парове за дискусију. Поступак ротације се понавља са истим или новим питањима.

3. „Слажем се – не слажем се”

Наставник припреми три или четири контроверзне изјаве у вези са Холокаустом. На поду учионице се нацрта кредом или неком траком – канапом линија. Лева страна представља јако слагање са нечим о чему се расправља а десна страна јако неслагање. Од ученика се тражи да стану на место које представља њихов став. Када су у питању млађа деца може се предвидети и опција „нисам сигуран”.

Имајући у виду специфичности садржаја који се изучавају у оквиру подучавања о Холокаусту, наставник треба да води рачуна о неким моментима који су предуслови успешног учења и подучавања. Ево неких конкретних препорука:

Покажите људско лице статистике

Прича о Холокаусту често почиње статистиком: подацима, бројевима жртава.... Сам број жртава за ученике представља само цифре великих бројева, а бројеви се брзо заборављају. Важно је показати ученицима да се иза статистичких података крију стварне особе, деца, баке, родитељи... Нагласите како се иза историјских догађаја крије разноврсно лично искуство. Број не комуницира са срцем, лична прича је оно што памтимо, о чему размишљамо и што нам помаже да се сећамо. А кад год се сећамо, онда и не заборављамо. А суштина учења историје Холокауста је да не заборавимо да се не би поновило.

Питања која наставник може користити за унапређивање свесћи о моралним вредностима

Неке од техника које наставник може применити за развој већина дискутовања и аргументовања и изношења ставова

Прејорукe о којима наставник треба да води рачуна када подучава о Холокаусту

Аутентичне приче појединца помажу деци да виде људско лице статистике и то им помаже да историјска збивања повезана са Холокаустом доживе на блискији начин. Важно је да разумеју да се ради о свакодневним животима који су били испуњени тугом, срећом, успесима и тешкоћама. Приче у првом лицу једнине и мемоари помажу ученицима да из бројних статистичких података извуку смисао. Истражите са вашим ученицима неке догађаје, личну причу, сведочење из вашег места уколико је то могуће.

Изаберите активности које су примерене садржајима које преносите

Потребно је да наставник да предност активностима које су когнитивно подстицајне. Наставници могу подстаћи ученике на истраживање различитих аспеката људског понашања и емоција попут страха, беса, осећања кривице, доношења важних одлука, решавања конфликтних ситуација или сагледавања одређеног догађаја са различитих аспеката.

Активности се бирају у складу са узрастом и когнитивним и емотивним капацитетима ученика и на тај начин наставник код ученика развија унутрашњу мотивацију.

Нагласите циљеве и исходе које желите да остварите на часу

Важно је започети учење о Холокаусту охрабривањем ученика да повежу овај историјски догађај с другим светским догађајима и са светом у коме деца данас живе. Ученике треба подстаћи да размишљају о томе шта су научили, и шта су им ови садржаји значили као појединцима и као грађанима демократског друштва.

Водите рачуна како ћете да завршите час

Врло често већи део садржаја о Холокаусту код ученика могу покренути снажне емоције, питања и дилеме. Важно је водити рачуна да у завршном делу часа наставник направи интеграцију садржаја са позитивном поруком и заједно са ученицима пронађе нешто како ће час завршити позитивно. Погледајте у будућност са вашим ученицима са вером да ће оно што доноси следећи дан бити позитивно и изазовно, и да је људски живот вредност сама по себи.

Избегавајте стереотипне описе

Иако су нацисти све Јевреје предодредили на уништење, нису сви Јевреји имали иста искуства. Треба наглашавати да све Немце не можемо обележити као нацисте, нити бисмо било коју националност смели да сведемо на једностран опис. Начин на који су етничке групе обележене и приказане у школским наставним плановима у великој мери утичу на то како ће ученици те групе људи доживљавати у свакодневном животу.

Водите рачуна да предавање о Холокаусту може изазвати различите емоције

Један од највећих страхова просветних радника који подучавају децу историји Холокауста је како да се прикажу слике ужаса на примерен начин. Увек имајте на уму како су сви ученици различити, и да оно што чините у једном разреду не мора бити примерено другом. Ученици су „рањива публика”. Водите рачуна како водите дискусију када им приказујете слике ужаса. Погрешна је претпоставка како ће сви ученици разумети људско понашање након што буду изложени сликама ужаса. Неке ће ученике призори бруталности и масовних убистава у толикој мери растужити, да ће у потпуности изгубити храброст за даље истраживање теме. Други би могли бити опчињени тим приказима на један непримерен начин, подређујући будуће критичке анализе површном сагледавању ствари. Треба водити рачуна о контексту догађаја у оквиру Холокауста. Изаберите слике и текстове који не злоупотребљавају емоционалну рањивост ученика, односно који би могли бити протумачени као мањак поштовања према самим жртвама. Уколико дође до излива емоције туге, покажите емпатију за доживљену емоцију и дајте дозволу ученику да је покаже. Исто тако, помозите ученицима да на конструктиван начин изађу из те емоције.

Изражавајте се прецизно

Свако проучавање Холокауста подразумева и проучавање нијанси у људском понашању. Захваљујући сложености историје, постоји склоност да се чињенице превише уопштавају и тиме искривљују (нпр. „Сви Немци су били нацисти”). Уместо тога, помозите ученицима да разјасне изложене информације и охрабрите их да уочавају разлику између категорија: инспиратори, пропагатори, извршиоци, корисници и ћутљива већина.

Избежавати поједностављене одговоре на сложена историјска питања

Учење о Холокаусту отвара тешка питања о људском понашању и често подразумева сложене одговоре и моралне дилеме зашто се то догодило. Чувајте се претераних поједностављења. Омогућите ученицима да размисле о различитим чиниоцима који су довели до појаве Холокауста.

Избегавајте упоређивање патњи

Приликом учење о Холокаусту увек треба наглашавати различитост политика које је нацистички режим спроводио према различитим групама људи. Међутим, те разлике не треба приказивати као основу за упоређивање патње коју су претрпеле различите групе. Слично томе, не би требало претпоставити како је ужас неког појединца, породице или заједнице које су уништили нацисти већи или мањи од ужаса који су искусиле и друге жртве геноцида.

Када утврдите чије је гледиште извор информација за ваше градиво о Холокаусту, покушајте да направите равнотежу

Јако је важно да ученици разликују чињенице од фикције и мишљења, као и примарне од секундарних извора, као и различите врсте доказа као што су искази сведока, усмена сведочанства и друга писана документа. Ученике треба охрабрити да размисле зашто је неки текст написан, ко га је написао, којим читаоцима је намењен, да ли су информације пристрасне, субјективне, да ли су одломци приказани у целости или делимично, који одломци су пропуштени, које информације су коришћене за тумачење различитих догађаја.

Утврдите чије је гледиште извор информација и то кажите вашим ученицима, покушајте да успоставите равнотежу између различитих извора

Ученицима треба показати све актере, нарочито жртве и починиоце насиља, као људска бића која су имала способност доносити самосталне одлуке и која су могла морално расуђивати. Нагласите улогу праведника – људи који су угрожавајући сопствени животе и животе својих најближих спасавали жртве.

Наставник може да користи различите историјске изворе које ученицима треба да представи на осмишљен начин узимајући у обзир све специфичности о којима смо говорили.

Шта наставник може да планира за часове на којима ђодучава о Холокаусту

- ♦ Сведочења преживелих, који својим присуством и причом остављају веома снажан утисак на ученике. Овај сусрет са ученицима треба планирати како са ученицима тако и са сведоцима који желе да говоре о свом искуству.
- ♦ Употребу, визуелног материјала, фотографија, симбола, слика, поезије, као и тумачење уметничких дела Јевреја који су стварали у времену Холокауста. Ученицима се могу приближити догађаји, места и људи тог времена и може им се олакшати разумевање ширег историјског контекста. На тај начин може им се приближити живот Јевреја, које никако не треба третирати само као жртве.
- ♦ Читање кратких прича о животу Јевреја, неке биографије или само делове неког текста који описује догађаје пре Холокауста и за време Холокауста. На овај начин ученицима се пружа могућност, компарације два света, пре и после Холокауста и разумевање времена и живота људи, као и усмеравање на критичко промишљање.
- ♦ Студије случаја као што је пример записа Ане Франк.
- ♦ Предавање о томе како су Јевреји преживели, како су дочекали слободу, како су се осећали, на које су тешкоће наилазили када се завршио рат и како су наставили да живе. Предавање може да буде засновано на етичким питањима: да ли су они што су убијали и наређивали убијање осећали одговорност, какве су биле њихове емоције, вредности, ставови, шта им је помогло да изгубе људске моралне вредности.

- ♦ На који начин се негују сећања на Холокауст. Примери памћења су многобројни и наставник их може користити у раду са ученицима, филмови, уметничка дела, књиге, сведочења...
- ♦ Коришћење фотографија које у настале пре, за време и после Холокауста. Наставник треба да буде пре свега свестан емотивног утицаја фотографије и да она врло често, уколико се користи у настави, може да утиче на став о теми. Наставник треба да има у виду да је „читање” фотографија вештина коју је потребно научити и развијати.

Радам са фотографијом ваше ученике визуелно описмењавате. Када прикажете фотографију прво што треба да поразговарате са вашим ученицима је то, ко ју је сачинио и зашто је сачињена – који мотиви би могли да стоје иза тога.

- ♦ Ко је на слици, ког узраста, пола, каквог је здравља, статуса?
- ♦ Шта нам о њему/њој говоре положај тела и израз лица?
- ♦ Шта мислите да ли је особа припремљена да се фотографише? Да ли је намештена или природна?
- ♦ Како изгледа околина? Да ли је у складу са особом, или је у супротности са њом/њим?
- ♦ Шта раде особе на фотографији? Да ли је то нека уобичајена активност, или нешто посебно?
- ♦ Који је ваш општи утисак о особи са слике? Да ли је позитиван или негативан, саосећајан или сте незаинтересовани ?
- ♦ Да ли на ученика оставља утисак угао под којим је снимана фотографија?
- ♦ Који специјални ефекти су коришћени, као што су осветљење или крупни план?
- ♦ Где је фотографија оригинално објављена?
- ♦ Да ли је аматерски настала фотографија или је насликао плаћени фотограф?
- ♦ Шта фотограф жели да нам поручи фотографијом?

*Предлози питања
за наставнике када
користе фотографије
у раду са ученицима*

Кратак историјат Холокауста

Пораз Немачке у Првом светском рату, територијални губици и високе ратне репарације, смањење немачке армије, висока стопа незапослености, хиперинфлација и опасност од комунизма утицали су да се створе сви друштвени, политички и идејни услови за појаву ултранационалистичког политичког и идеолошког покрета. Као један од криваца за пораз у рату означени су Јевреји, чиме су вековне предрасуде према овом народу у Европи прерасле у модеран политички антисемитизам. Међу странкама које су пропагирале национализам, антисемитизам и антикомунизам најрадикалнија је била Националсоцијалистичка немачка радничка партија (NSDAP), на чијем челу је од 1921. године био Адолф Хитлер. Свој политички манифест странка је добила 1925. године када је објављена Хитлерова књига „Моја борба” (*Mein Kampf*). Основне идејне поставке овог дела биле су *борба*, која је у основи природе и људске историје, *раса*, у смислу постојања раса виших и нижих вредности и *иошталитарна држава*, која је требало да омогући „да светска историја буде исписана подизањем расног питања на доминантно место”. Неједнакост људи огледала се не само услед припадности одређеној раси, већ су се и у оквиру саме аријевске расе разликовали нивои вредности, у зависности од припадности одређеном народу или групи народа.*

Модерни политички антисемитизам, екстремни национализам, економска нестабилност, страх од комунизма, расна теорија и опседнутост имагинарном међународном јеврејском завером за контролом читавог света поставиле су темељ Холокауста.** Јевреји, који су већ дуго чинили саставни део немачког друштва означени су као „опасан елемент” који је самим својим постојањем угрожавао чистоту немачке аријевске расе који је стога требало да буде уклоњен из немачког друштва. Илузорност антисемитизма у Немачкој огледа се у томе да је Јевреја било између 500.000 и 700.000, односно да су чинили мање од 1% немачког становништва.

Долазак нациста на власт 1933. године значио је преображај Немачке за веома кратко време у тоталитарну државу, а за Јевреје и непожељне

* Аријевци су припадници беле расе, називају се још и јафетити или Индоевропљани. Према идеологији нацизма прворазредни примерци аријеваца су германског порекла, интелектуално и физички надмоћнији над другим Индоевропљанима. Идеалан припадник аријеваца био је висок, плавококс и плавоок.

** Израз Холокауст потиче од грчке речи *холокаустџон*, што значи „потпуно изгорео”, у контексту приношења жртве неком божанству. Латински термин *холокаустџум* означавао је страдање Јевреја у крсташким ратовима крајем XII века. Од педесетих година XX века термин се користи изричито за страдање Јевреја у Другом светском рату. Сами Јевреји Холокауст називају *Шоа* (Shoah).

чланове заједнице категорију грађана другог реда. Као непожељни су проглашени Роми, особе са хендикепом, масони, хомосексуалци и припадници хришћанских секти који су били противници коришћења оружја. Избијањем Другог светског рата и немачком окупацијом знатног броја европских земаља велики број Јевреја нашао се под немачком управом. Иако су масовне ликвидације Јевреја започеле већ током прве две године рата, нацистички врх још увек није био сигуран шта је у ствари требало да значи „коначно решење Јеврејског питања”. Један од планова био је и масовно пребацивање Јевреја на Мадагаскар, док је у стварности спровођено концентрисање Јевреја у велике градове и њихово затварање у гета. Хитлер је 13. марта 1941. године дао шефу SS-а Хајнриху Химлеру овлашћења да „пацификује исток”. Формирани су специјални одреди Ајнзацгрупен (Einsatzgruppen) састављени од припадника SS-а за уништавање партизана, Јевреја мушкараца, комуниста и „реметитеља реда”.

Од 15. августа 1941. године кренуло је систематско убијање свих Јевреја, без обзира на пол и узраст, а ускоро је почела и масовна употреба гаса. У херметички затвореним камионима преусмерен је довод угљен монооксида из издувне цеви, а прве „душегупке” појавиле су се у месту Хелмно у Пољској, да би се убрзо појавиле на улицама Београда и Минска. Хитлер је наредио истребљење Јевреја вероватно половином децембра 1941. године, а на основу решења које је добио од Хермана Геринга, заповедник Главног уреда за безбедност Рајха, Рајнхард Хајдрих сазвао је 20. јануара ванредан састанак у Ванзеу, предграђу Берлина. На скупу је учествовало петнаест високих функционера Нацистичке странке и немачке владе ради координисања потеза у вези са решавањем „коначног Јеврејског питања”, које је од овог тренутка добило форму истребљења. Последица договореног на састанку биле су бројне композиције возова са Јеврејима оба пола и свих узраста у логоре за истребљење: Аушвиц-Биркенау, Треблинка, Белзец, Мајданек, Хелмно и Собибор. Епилог нацистичког прогона био је око шест милиона убијених Јевреја током Другог светског рата, два до три милиона совјетских ратних заробљеника, око два милиона Пољака, неколико стотина хиљада Рома и особа са хендикепом, око 100.000 припадника масонских организација и десетак хиљада хомосексуалаца.

Од антисемитизма до Холокауста (1933–1939)

Светска економска криза која је започела 1929. године у САД проширила се на Немачку 1930. године и осим катастрофалних последица у привреди изазвала је и велику друштвену несигурност и појачане политичке сукобе. Страх од социјалне револуције утицао је да се појача притисак на немачког председника Паула фон Хинденбурга да 30. јануара 1933. године повери мандат за састав нове владе Адолфу Хитлеру, вођи Нацистичке партије. Партија је током кризе бележила успон и од 1932. године била најзаступљенија у немачком парламенту (Reichstag), али са релативном већином, која је после избора с почетка новембра 1932. године износила испод трећине посланичких мандата.

Иако су поред места канцелара нацисти имали још само два места у влади, њихови потези били су управљени ка укидању демократије и престанку постојања Вајмарске републике. На предлог владе, председник Хинденбург издао је *Наређење о заштити немачког народа* којим је фактички уведена забрана да ико сме да оспори програм и рад националсоцијалиста. Искористивши пожар који је у ноћи 27. и 28. фебруара уништио зграду Рајхстага, влада је уверила Хинденбурга да изда *Наредбу о заштити народа и државе* којом је уведено ванредно стање, које се огледало у суспендовању слободе медија, говора, окупљања и терору SA и SS јединица. Уз помоћ државних служби спроведена је снажна пропагандна кампања, као и претње и акције насиља према свим могућим противницима нациста, без икаквог судског или правосудног поступка. За политичке неистомишљенике основан је почетком пролећа 1933. године први концентрациони логор у малом месту Дахау у близини Минхена. Управу над логором имале су SS јединице, а овај логор је једини који је радио све време до 1945. године.

Долазак на власт представљао је и системско увођење нацистичке расне идеологије. Антисемитске акције почеле су јавно да се спроводе од 1. априла 1933. године када су Немци позвани да у потпуности бојкотују Јевреје, њихове услуге и робу у њиховом власништву. За изговор је наведена „антинацистичка пропаганда иностраних Јевреја”. На основу низа закона који су уследили, Јевреји и политички неистомишљеници удаљени су из државне службе, из болница су удаљени лекари Јевреји, из школа и са универзитета Јевреји професори, из правосудног система Јевреји судије, тужиоци и адвокати. Јевреји су постали непожељни и у новинарству и у оружаним снагама. У мају су широм Немачке чланови Нацистичке странке, студенти, учитељи и други спаљивали књиге јеврејских писаца, политичких противника режима и интелектуалне авангарде на јавним скуповима. Држављанство је одузето страним студентима, Јеврејима емигрантима и Ромима, а на основу *Закона о сиречавању и ошомсџива с наследним болестима* спроведена је присилна стерилизација појединих категорија ментално или физички хендикепираних особа. Овим је законску подлогу добила еугеничка* идеја о „животу недостојног живота” што је значило стерилизацију особа са инвалидитетом, Рома, тзв. друштвено неприлагођених и црнаца са пребивалиштем у Немачкој. Свим овим мерама Немачка је добила категорију грађана нижег ранга, чиме је остваривана догма човека више расе, који једини заслужује сва права.

Истовремено са одузимањем држављанства поменутих категоријама становништва 14. јула 1933. године, усвојен је пројект закона о увођењу једнопартијског система чијим је првим чланом прописано да у Немачкој може да постоји само једна политичка странка – Националсоцијалистичка немачка радничка партија. Са истеком 1933. године Вајмарска република постојала је само у институцији председника републике. Хитлерова жеља

* Еугеника је расна хигијена, тј. наука о условима који воде стварању телесно и друштвено здравог потомства, односно који спречавају рађање нездравог и за живот неспособног потомства.

да буде једини центар моћи у партији довела је до „Ноћи дугих ножева”, догађају који се одиграо од 30. јуна до 2. јула 1934. године. Ликвидирани су припадници врха Нацистичке партије, војске и појединци за које се иоле сумњало да могу на било који начин оспорити Хитлеров ауторитет и његов политички правац. Убијен је највећи број припадника SA одреда, па су основа силе Нацистичке партије постали SS одреди. Смрћу маршала фон Хинденбурга 2. августа 1934. године нестао је последњи ауторитет који се на политичкој сцени могао мерити са Хитлером. Био је то крај Вајмарске републике и устоличење *Трећеј рајха*, а Хитлер је положају канцелара Рајха придодао и назив *вође* (Führer), што је требало да означава спој највише државне власти и највишег представника народа.

Правне основе расистичке државе немачког народа постављене су Нирнбершким расним законима, донетим 15. септембра 1935. године. Званични називи ових аката били су *Закон о грађанству Рајха* и *Закон о заштити немачке крви и немачке частии*. Грађанином Рајха сматран је само онај држављанин који је немачке или сродне крви, спреман и способан да служи држави и народу и био је једини носилац пуног политичког права. Други закон носи сву дубину антисемитског нацистичког права и њиме је под претњом затвора забрањен брак између Јевреја и држављана немачке или сродне крви. Овим законима створена је законска разлика између грађана првог и другог реда, а у циљу њиховог спровођења донето је више наредаба које су регулисале посебна питања. Мада су првенствено Јевреји били на удару, закони донети у периоду од 1933. до 1935. године имали су за циљ да смање број припадника и других раса које су означене као „мање вредне”. Путем програма стерилизације између 320.000 и 350.000 особа проглашених за физички или ментално хендикепиране подвргнуто је хируршким захватима или зрачењу како би им се онемогућило потомство. Стерилизацији је подвргнут и велики број од 30.000 немачких Рома, око 500 деце рођене у браковима између Немаца и француских војника из колонија распоређених у Рајнској области, а попут црнаца забрањен им је брак са припадницима немачког народа. У логоре су одвођени углавном политички затвореници, док је неколико хиљада Рома пресељено у посебне општинске логоре.

Нирнбершки закони створили су законску разлику између грађана првог и другог реда, са циљем да се Јевреји правно издвоје из немачког друштва. Временом је постајало јасно да овакво решење неће бити дугорочно и режим је све више наглашавао сегрегацију. Јеврејима је ограничено право кретања, нису смели да похађају јавне школе, иду у позоришта, биоскопе, одмаралишта, живе у одређеним деловима градова. Кажњавања због љубавних веза са „аријевцима” временом су подигнута на ниво смртних казни. Немаце које су имале такве везе вођене су јавно са исписаним таблама обешеним око врата са којих се могло прочитати да су биле у сексуалним односима са Јеврејима. Нацистичка политика изазвала је исељавање Јевреја из Немачке, с тим да томе нису могли прибећи сви. Остали су они који нису били спремни да напусте свој дотадашњи живот, они који нису имали финансијске могућности, или они који нису могли да добију улазне визе и сл. Све изразитији проблем довео је до организовања кон-

ференције у француском градићу Евијану почетком јула 1938. године, где су присуствовали представници 32 државе, ради разговора о квотама за прихватање избеглица из Немачке. Међутим, већина земаља (попут САД, Канаде, Велике Британије и Француске) није желела да ублажи строге прописе о усељавању. Проблем избеглица бивао је већи сваким даном, будући да је још марта 1938. године Немачка извршила припајање Аустрије, почетком октобра припојила је Судете, а половином марта 1939. године окупирала је Чехословачку. Упркос ситуацији у Европи, Куба и Сједињене Америчке Државе одбиле су да приме више од 900 избеглица, готово све Јевреје, с прекоокеанског брода *Сенџ Луис* и тиме их присиле да се врате у Европу.

Јевреји су најдуже остали укључени у немачко друштво као привредни фактор, будући да су у том погледу били драгоцен део становништва. Ипак, излазак немачке привреде из рецесије омогућио је да се од 1937. године Јевреји постепено уклањају из економског живота Немачке. Крајем априла 1938. године Јеврејима је наложено да пријаве сву своју имовину, а Гебелс је јавно наговештавао да се припремају закони који ће искључити Јевреје из немачког привредног живота. Њихова предузећа и имовина су одузимани или су присиљавани да их продају по ценама далеко испод реалних. Снажан талас антисемитизма наишао је после убиства једног службеника немачке амбаседе у Паризу од седамнаестогодишњег Јеврејина, учињеног у знак освете због нацистичке политике. Одговор нациста била је *Кристална ноћ* 9. новембра 1938. године у којој су се нацисти ставили на чело „спонтаног револта немачког народа”. Резултат „револта” било је уништење или оштећење око 7.000 радњи и више од 1.500 синагога и око 100 убијених Јевреја, док је око 30.000 јеврејских мушкараца одведено у концентрационе логоре Дахау, Саксенхаузен, Бухенвалд и Маутхаузен. Неколико стотина јеврејских жена ухапшено је и затворено у градским затворима. До сличних догађаја дошло је у Аустрији, посебно у Бечу.

Током периода од 1933. до 1939. године из Немачке је успело да емигрира око половина јеврејске популације, док је из Аустрије емигрирало око две трећине Јевреја. Највише њих је успело да оде у Сједињене Америчке Државе, Палестину, Латинску Америку, Шангај (који је био под јапанском управом, али без улазних виза) или у друге европске државе, које су се касније нашле под немачком окупацијом. Најпознатије личности које су емигрирале били су: Алберт Ајнштајн, филозоф Валтер Бенцамин, диригент Бруно Валтер и писац Леон Фојхтвангер.

„Коначно решење” у току Другог светског рата (1939–1945)

Немачки напад на Пољску 1. септембра 1939. године означио је почетак Другог светског рата, али и промоцију освајачке политике „безобзирног германизовања” заједно са поробљавањем и биолошким „слабљењем” ненемачког становништва. Уз то, назирао се и виши степен нове политике – политика уништења. Она није одмах усредсређена само на Јевреје и совјетске заробљенике, већ и против пољске интелигенције. Одмах после пораза Пољске Хитлер је од генералног гувернера Ханса Франка тражио

да уклони пољску интелигенцију. Франк је на полицијском скупу 30. маја 1940. године презентовао ово упутство: „Оно што сада утврдимо да постоји од водећег слоја у Пољској, то треба ликвидирати, оно што опет израсте морамо имати на оку и у одговарајућем временском периоду опет уклонити”. Било је то објашњење за убијање универзитетских професора, уметника, писаца, политичара, свештеника и других угледних Пољака. Велики број Пољака пресељен је, а на испражњена подручја насељене су немачке породице. Око 50.000 пољске деце „аријевског изгледа” одвојено је од својих породица и дато на усвајање Немцима. Деца која се нису германизовала касније су упућена у посебне дечје логоре, где су многа страдала. Територија која није била припојена ни Немачкој ни Совјетском Савезу била је под немачком цивилном управом и названа је Генералним гувернманом. На територију гувернемана пребачени су Јевреји из припојених области и они су од 1. децембра 1939. године били приморани да носе беле траке са плавом Давидовом звездом. Ова одлука коригована је делимично половином септембра 1941. године, од када су сви Јевреји старији од шест година са пребивалиштем у Немачкој морали да носе на одећи видљиво истакнуту жуту Давидову звезду. Поделом Рибентроп – Молотов од 23. августа 1939. године од 3,3 милиона пољских Јевреја, у немачком делу нашло се око 2 милиона. Заједно са великим бројем Пољака одведени су у концентрационе логоре или су пресељени у око 400 новонасталих гета, чиме су одвојени од остатка становништва по градовима. Велики број Јевреја депортован је са села или из других држава у гета у Пољској, а временом и даље на исток.

Почетак рата значио је и радикализацију односа према хендикепираним особама међу самим Немцима. Донета је одлука о убијању таквих пацијената, који су били збринуте у јавним установама, а проглашени „неизлечивим”. Одлуке о ликвидацији ових пацијената доносила су посебна лекарска повереништва на основу нових састављених упитника које су морале попунити све болнице. Десетине хиљада људи који су се нашли на списку били су пребачени у шест установа у Немачкој и Аустрији и тамо убијени у специјалним плинским коморама. Да би се избегла евентуална неповољна реакција јавности, нацисти су програм „еутаназије” надаље спроводили тајно. Плинске коморе су стављене ван употребе, али су бебе, деца и одрасли убијани смртоносним инјекцијама и пилулама или су једноставно изгладњивани до смрти. Програм „еутаназије” био је својеврсна припрема за каснија масовна убијања Јевреја и Рома. Нацистички врх донео је у име политике „оздрављења” нације одлуку о убијању, створено је особље које је прошло адекватну обуку, појавио се механизам убијања плинком, а створени су и еуфемистички изрази попут „оздрављења” или „еутаназије”, који су од јавности сакривали праву позадину догађаја и омогућавали извршиоцима да се психолошки дистанцирају од својих жртава.

Офанзива коју је Немачка предузела у априлу 1940. године окончана је освајањем Данске, Норвешке, Белгије, Холандије, Луксембурга и Француске. Док су се тиме под немачком влашћу нашли Јевреји из Западне Европе, у Пољској су Немци почели да затварају гета чиме су у потпуности изоловали становништво које није смело да излази из гета без одобрења

немачких власти. Први гето затвореног типа настао је у Лођу 1. маја 1940. године, а у њему се обрело 164.000 људи. Највећи гето по површини и по броју становника налазио се у Варшави. Јевреји, који су чинили 30% становника Варшаве били су сабијени на 2,4% површине града. У тешким условима изазваним пренасељеношћу, стални пратилац биле су заразне болести и глад. Гета су била извор радне снаге за присилан рад, који је често био праћен злостављањима и убиствима. У гету су Јевреји имали свој савет који је назван Јуденрат. Савет је решавао текуће проблеме и био задужен за одржавање реда и мира. Иако су се налазили у изузетно тешким условима Јевреји су улагали максимум напора да задрже дух заједнице и свој културни и верски идентитет.

У априлу 1941. године Немци су са својим савезницима (Италија, Мађарска, Бугарска) напали Југославију и Грчку. Била је то стратешка припрема за напад на Совјетски Савез са првим даном лета исте године. Немачка офанзива била је успешна до почетка децембра 1941. године када су се њихове јединице нашле надомак Москве, али су Совјети стабилизовали фронт и одбранили престоницу. Ипак, под немачком управом нашло се велико пространство са бројном популацијом. Да би се спровела пацификација Истока ангажоване су Ајнзацгрупе. Састављене од одабраних припадника SS-а ове јединице биле су задужене да препознају, окупе и ликвидирају Јевреје на окупираном подручју, али и партизане, комунисте и непоуздане. У почетку су створене четири овакве групе, једна која је оперисала у Балтичким државама, једна у рејону Москве, једна у области Кијева и једна на југу Русије. Најпознатије место крвопролића ових јединица је Баби Јар крај Кијева, где је у два дана убијено око 33.000 људи, у највећем броју Јевреја. Систематско убијање свих Јевреја, без обзира на пол и узраст покренуто је већ од 15. августа 1941. године, а почела је и употреба гаса. Гас се као оружје почео употребљавати после Химлеровог присуства масовним убиствима у Минску јер му је том приликом позлило. Зато је затражио „хуманији начин убијања”, али не због жртава, већ извршиоца, јер се код многих могао приметити стрес, одавали су се прекомерној употреби алкохола и сл. Резултат убијања и пљачке великог броја људи ојачало је позиције Химлера, будући да се SS бавила и бизнисом, па је он уз осетно јаку економску добијао и већу политичку моћ.

Контрола великог простора није била једноставна па су примењиване мере за онемогућавање отпора сваким даном бивале све оштрије. Осим повећавања броја гета и Јевреја у њима, на основу Хитлеровог налога генерал Кајтел је 12. децембра 1941. године послао директиву познату под насловом *Ноћ и мајла* (*Nacht und nebel*) у све окупиране европске земље да се, у циљу ефикасног и трајног застрашивања према члановима покрета отпора и „бунтовницима” примењују само смртне казне „или мере које становништво држе у неизвесности о судбини извршилаца кривичних дела”. Једна од мера било је и слање читавих група људи у концентрационе логоре, што је довело до промене у њиховом саставу и изградњу на стотине нових. Убрзано су подизани транзитни и радни логори у које су одвођени Јевреји, Роми, остале жртве етничке и расне мржње, чланови покрета отпора и политички противници.

Одлука да се спроведе „коначно решење Јеврејског питања” утицала је на стварање шест логора за истребљење. Логори Аушвиц-Биркенау, Треблинка, Белзец, Мајданек, Хелмно и Собибор подигнути су на местима удаљеним од насеља, али су се налазили у близини железничке пруге, чиме је обезбеђено несметано и ефикасно прихватање транспорта са жртвама. Први логор у коме су се масовна убиства вршила употребом угљен монооксида, спроведеним из ауспуха херметички затвореног камиона био је Хелмно. Од почетка децембра 1941. године до марта 1943. године, као и током јуна и јула 1944. године у овом логору убијено је око 320.000 Јевреја, Рома и Пољака. Плинске коморе употребљаване су и Белзецу, где је од маја 1942. до августа 1943. године убијено око 600.000 људи. У мају 1942. године отворен је и Собибор, у којем је до октобра 1943. године убијено око 250.000 људи. Просторно највећи од свих логора био је Треблинка, у коме је од јула 1942. до новембра 1943. године убијено око 870.000 људи. До јула 1944. године када је совјетска војска ослободила Мајданек у овом логору је убијено око 360.000 људи. У овом логору који је служио и као концентрациони највећем броју жртава припадали су Јевреји, потом совјетски ратни заробљеници, Пољаци и Роми.

Највише људи убијено је у логору Аушвиц-Биркенау, који је уједно био и концентрациони и радни логор. После експерименталних убистава плином *Циклон Б* у Аушвицу је над 500 совјетских ратних заробљеника и 250 Пољака почетком септембра 1941. године покренута масовна депортација Јевреја и њихова свакодневна ликвидација. Она се претежно обављала у другом логору у Аушвицу, подигнутом у новембру 1941. године и названом Аушвиц-Биркенау. Процене о броју страдалих крећу се око 1,4 милиона људи, при чему су Јевреји били жртве у 90% случајева, а остали су били совјетски ратни заробљеници, Роми и оболели логораши свих националности. Велики број логораша употребљен је и у медицинским експериментима у Дахау, Бухенвалду, Саксенхаузену и Ревенсбрику. Најозлоглашенији нацистички лекар свакако је био Јозеф Менгеле, који је експерименте спроводио у Аушвицу. Овај комплекс логора био је отворен од јесени 1941. до јануара 1945. године.

Систематско истребљивање Јевреја се од 1941. године спроводило само на окупираним територијама на Истоку. Антисемитске мере биле су успостављене и на територијама Француске, Белгије, Холандије, Југославије и Грчке, али се је њихово спровођење у дело разликовало, јер је ниво мера зависио од локалних органа власти. Прогони, депортације и масовне ликвидације почеле су на овим територијама да се спроводе тек од пролећа 1942. године и последица су састанка у Ванзеу, с краја јануара. Високи службеници немачке владе тада су упознати са одлуком о спровођењу „коначног решења”, што је требало да обезбеди пуну логистичку подршку целокупног немачког управног апарата. Спровођење „коначног решења” значило је и пражњење и ликвидирање постојећих гета. Они су затворени у периоду од 1942. до 1944. године. Од отпора који је пружен при ликвидацији гета најпознатији је *Усћанак у варшавском гету* у мају 1943. године.

Јевреји су депортовани у логоре за истребљење железничким теретним или путничким вагонима. Није се водило рачуна о броју људи који

су могли да стану у вагоне и они су најчешће били препуњени, тако да су веома тешко дисали. Приликом транспорта, који је у ратним условима најчешће био дуг, није се водило рачуна о дотурању воде и хране, па се изгладњивање спроводило још пре доласка у логор. При доласку у логор мушкарци су одвајани од жена и деце. У појединим логорима вршена је селекција на радно способне и неспособне, који су одмах упућивани у плинске коморе, најчешће налик на просторије за туширање, а онда би били отровани плином. Претходно су сви присиљени да скину сву одећу са себе и предају све драгоцености. Они који би били одређени за рад прво су стављани у карантин, а потом присиљени да раде у свим временским условима, или су били изложени медицинским експериментима. Све спроведене страхоте Немци су радили уз активну помоћ локалних колаборациониста. Примера ради, у Литванији је убијено 96% Јевреја, већим делом од Литванаца. Немци су себе максимално штитили од нанесених грозота. У Аушвицу су од 800 извршитеља само шесторица били припадници SS-а. Остали су били младићи Јевреји из Грчке који су били задужени за спровођење у крематоријуме.

Отпор је пружан у готово свим логорима и гетима. Собибор је затворен после побуне логораша 14. октобра 1943. године, а у устанку у Треблинки у августу 1943. године је уништен већи део логора. Што се тиче покрета отпора окупираних држава и става зараћених држава са Немачком (САД, Велика Британија), њихов приоритетни циљ је био рат са Немачком, а не спасавање или помоћ жртвама Холокауста. Ипак, било је примера да су покрети отпора и јеврејски партизани сарађивали на спасавању Јевреја. Тако су чланови Националног одбора за одбрану Јевреја у сарадњи са белгијским покретом отпора и организацијом хришћанских радника на железницама у пролеће 1943. године напали композицију која је са Јеврејима упућена у Аушвиц и успели да помогну депортирцима да побегну. У јесен исте године дански покрет отпора спасио је готово целокупну јеврејску заједницу тако што је успео да прокријумчари Јевреје у неутралну Шведску. Осим покрета отпора и појединци су предузимали акције да би спасили жртве нацистичког прогона. Један од најпознатијих је шведски дипломата Раул Валенберг, који је уложио велики напор и изложио се великом ризику да би спасао неколико десетина хиљада мађарских Јевреја 1944. године. Ипак, далеко најбројнија категорија у Холокаусту били су посматрачи. Жеља Јевреја да потраже уточиште у државама поштеђеним ратним разарањима често је била онемогућена готово непрестивим препрекама. Намера да се остане ван ратног сукоба, добри политички односи и веома исплативе привредне везе са Немачком утицали су на рестриктивну избегличку политику и одбијање неутралних држава (Швајцарска, Шпанија, Шведска, Турска) да пруже уточиште прогоњенима, па је улазак био одобрен ограниченом броју избеглица или су чак враћани са границе и предавани прогониоцима.

Отварање другог фронта у Европи и успешне офанзиве совјетске армије 1944. године значиле су почетак краја Трећег рајха. У тим тренуцима може се приметити сва ирационалност и фанатизам врха Нацистичке странке. Иако су транспорти Јевреја одузимали Вермахту најдрагоценији

транспортни простор, а спровођење у логоре смањило број радника који су производили наоружање против сваког економског разума, утолико је Ајхман махнитије радио да и мађарске Јевреје приведе њиховој судбини. У периоду од 15. маја до 9. јула 1944. године око 440.000 Јевреја у више од 140 железничких композиција готово без изузетака упућено је у Аушвиц, што је највећи појединачни случај депортације током Холокауста.

Пред наступом савезника SS је почео евакуисати логоре који су били на путу совјетским трупима и покушао да уништи доказе о масовним злочинима депортовањем логораша у унутрашњост Немачке. Ови „маршеви смрти” однели су такође много живота. У концентрационим логорима престало се са било каквим медицинским надзором, тако да је на хиљаде људи страдало од епидемија и зараза. Једна од жртава тифуса била је и Ана Франк у логору Берген-Белсен, марта 1945. године. Немачка је изгубила рат, Хитлер је извршио самоубиство на самом крају априла, али је његов политички тестамент оставио сведочанство о неизрецивој ирационалној мржњи: „Пре свега обавезујем вођство нације и следбенике да се до крајности тачно држе расних закона и пружају немилосрдан отпор против светског тровача свих народа, међународног Јеврејства”.

Ослобођење и повратак у живот

Немачки порази у 1944. години приближили су совјетске трупе подручјима у којима су се налазили логори за истребљење и места на којима су вршене масовне егзекуције. Покушај Немаца да прикрију величину почињених злочина изазвала је од јула месеца ликвидацију логора и дислоцирање затвореника у логоре у унутрашњости Немачке, али није значио и прекид убистава, већ чак појачан обим егзекуције на појединим местима. Успех немачке акције осетно је омео неочекивано брз долазак совјетских трупа у Мајданек, тако да трагови злочина нису били уништени. Један од крематоријума у Аушвиц-Биркенау дигнут је у ваздух током септембра, али је то било дело побуњених јеврејских логораша који су радили на уклањању лешева из гасних комора и њиховом спаљивању (Sonderkommando). Уништавање гасних комора и преосталих крематоријума SS је започео крајем новембра 1944. године.

Крајем јануара 1945. године совјетске трупе ушле су у Аушвиц и тамо затекле око 8.000 логораша. Током априла и маја америчка војска ослободила је Бухенвалд са 20.000, Дахау са 32.000, Маутхаузен са 17.000 и Гусен са 20.000 затвореника.

Немачка капитулација и ступање примирја на снагу 9. маја 1945. године значило је престанак рата у Европи. Међутим, неколико стотина хиљада Јевреја није могло или није желело да се врати у земљу која им је пре избијања рата била домовина. Створен је велики проблем јер расељена лица нису имала куда да оду и једино уточиште постали су им кампови за избеглице. Земље победнице у рату нису биле вољне да прихвате велике контингенте расељених, нити да промене своје квоте за усељавање. Једино су Сједињене Америчке Државе ревидирале свој закон о усељавању, уредбом председника Харија Трумана и то у том погледу што су у оквиру

важећег система квота дале предност расељеним лицима за добијање виза. И Јевреји који су се вратили у места живљења нису били поштеђени проблема. Оптужени да су извршили ритуално убиство у Киелцу, били су жртве напада Пољака у којима је убијено 40 људи. Настављени талас анти-семитизма био је повод за нову масовну сеобу Јевреја из Пољске и источне Европе у логоре за расељена лица у Немачкој, Италији и Аустрији.

Судски процеси после Другог светског рата

Поред проблема пружања адекватне помоћи расељеним лицима и избеглицима, државе победнице (Совјетски Савез, Сједињене Америчке Државе, Велика Британија и Француска) суочиле су се и са проблемом хапшења и извођења пред суд одговорних нациста за извршене ратне злочине. Како је општа карактеристика немачке ратне политике било нарушавање Хашке конвенције из 1907. године, још крајем октобра 1941. године председник САД Рузвелт и британски премијер дали су изјаву о кажњавању путем организоване правде свих криваца за извршене злочине. Током рата конференције водећих држава антифашистичке коалиције биле су пре свега посвећене предузимању мера које би убрзале победоносно окончање рата, али је готово на свакој разматрано и питање кажњавања ратних злочинаца. Одлучност да се ратни злочинци приведу правди јасно је исказана на конференцији у Потсдаму 2. августа 1945. године, као и у Повељи Уједињених нација. Суђење пред Међународним војним судом главним нацистичким злочинцима на челу са Герингом одржано је од 20. новембра 1945. до 1. октобра 1946. године. Оптужница је подигнута против 24 лица, али како је једно лице извршило самоубиство, а психофизичко стање другог лица утицало да се поступак издвоји, суђено је двадесет два особама. Оптуженом Мартину Борману суђено је у одсуству, тако да се у нирибершком притвору налазило двадесет једно лице. Суд је имао четири члана – по један члан СССР, Велике Британије, САД и Француске, а судом је председавао британски представник. С обзиром на парни број чланова већа, статут Суда предвиђао је да се у случају једнаке поделе гласова одлучује глас председника Суда. Пресудом је 19 оптужених осуђено, а за три оптужена лица, Суд је одлучио да нису криви. Од осуђених 12 је осуђено на смртну казну вешањем, тројица су осуђена на доживотни затвор, а четворица на затвор од 10 до 20 година. Представник Совјетског Савеза издвојио је свој глас у погледу ослобођења од оптужбе тројице оптужених, тврдећи да су и они требали бити осуђени. Што се тиче оптужених организација, злочиначким су проглашене: вођство Нацистичке партије, Гестапо (Тајна државна полиција), SD (Обавештајна служба) и SS.

После Нирибершког процеса у наредне три године одржано је 12 судских процеса под покровитељством Међународног војног суда, а на подручјима Немачке, окупационе власти, свака за своју зону организоване су суђење ратним злочинцима који нису били изведени пред Суд и онима

* Оптужба се базирала на предрасуди да Јевреји користе крв хришћанске деце за одређене верске обреде.

који нису ради суђења предати земљама у којима су починили злочине. Ова суђења била су управљена према нацистичким функционерима који су били управници концентрационих логора, заповедници Ајнзацгрупа, лекари и медицинско особље које је учествовало у нехуманим поступцима, челништву SS-а, немачким војним заповедницима и штабним официрима, припадницима министарства правосуђа, унутрашњих и иностраних послова и управницима индустријских концерна у којима је коришћен рад логораша.

Рачуна се да је овим процесима у три западне зоне (америчка, британска и француска) избачено из јавних служби и других области рада око 200.000 чланова Нацистичке странке. Како је вршена провера за велики број становника, америчке власти су суђење препустиле немачким судовима. Тако се на неки начин поновила историја одржаних „суђења” за ратне злочине после Првог светског рата, будући да су, као и тада немачки судови ослободили највећи број оптужених и без покушаја да им се докаже кривица. На овим судовима осуђено је на смрт 12 нацистичких функционера, што је несразмерно мало када се има у виду величина учињеног злочина. Другачије је поступљено у источној зони која је била под окупационом влашћу совјетске армије. Пред совјетским, а од 1947. године пред источнонемачким судовима за ратне злочине одговарало је око 30.000 Немаца. Изречено је неколико стотина смртних казни, а највише доживотних казни затвора. Више стотина хиљада Немаца, посебно оних у државним службама, остало је без посла. Са почетком хладног рата и судови у овој зони почели су давати помиловања, па су многи бивши „мали” нацисти постали чланови Социјалистичке партије. Тако на простору и Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике многи од злочинаца никада нису били ни оптужени, а камоли кажњени.

У земљама које су нацисти окупирани и у њима вршили злочине такође су организована суђења. Осим предатих нациста пред овим судовима нашли су се и сарадници окупатора, а највише оваквих процеса било је у Француској, СССР, источноевропским земљама, као и Југославији. Процеси су одржани крајем четрдесетих и почетком педесетих година XX века.

Процеси против злочинаца ипак нису обустављени и у Западној Немачкој основан је 1958. године централни одсек за истраживање нацистичких злочина како би се ускладиле активности на истрагама против ратних злочинаца који су живели на овом простору. Ови напори резултовали су суђењем особљу логора Аушвиц у Франкфуркту током шездесетих година XX века.

Оснивање Израела

За време Другог светског рата велики број људи нашао се у положају избеглица. Током неколико месеци после немачке капитулације Савезници су вратили у њихову домовину више од шест милиона расељених лица. Повратак Јевреја отежавали су послератни антисемитизам и нестанак њихових заједница у Холокаусту. Већина европских Јевреја надала

се одласку у Палестину или Сједињене Америчке Државе, али је њихов пријем ометало преплитање хуманитарних и политичких питања. Строги визни режим САД односио се чак и на ратне бродоломце, а политички естаблишмент и део јавности одбијао је да у већем броју прихвати европске бегунце од Холокауста, дозирајући информације јавности о његовим правим размерама. За Велику Британију питање Палестине било је кључ њихове блискоисточне политике, па је свако усељавање Јевреја посматрано као нарушавање нестабилне равнотеже и кварење односа са Арапима. Проблем исељавања усложњавало је то што су многе од других земаља ограничиле прилив странаца још у време економске кризе, тако да је напуштање кампова било знатно отежано.

Да би се организовало пребацивање Јевреја у Палестину *Јеврејска бригада*, јединица која је од 1944. године придружена британској војсци, ступила је у контакт са бившим партизанима. Тако је организована *Бериха* (Бег) која је требало да омогући пребацивање европских Јевреја преко затворених граница до Медитерана, и даље у Палестину. Већину ових конвоја са избеглицама пресретали су британски бродови и приморавали да се врате у Европу. Половином 1947. године Британци су зауставили брод *Еізодус 47* са 4.500 преживелих жртава Холокауста, који је пут Палестине кренуо из јужне Француске. Брод је спроведен у палестинску луку Хаифу, а потом враћен у Француску. После месец дана боравка на броду, избеглице су упућене у Хамбург и враћене у логоре за расељена лица. Овај случај изазвао је пажњу међународне јавности што је појачало притисак на Британце да допусте слободно усељавање Јевреја у Палестину. Како се статус избеглица погоршавао и криза достигла врхунац, Велика Британија је одлучила да питање статуса расељених лица изнесе пред Уједињене нације. Генерална скупштина УН донела је одлуку о подели Палестине у две државе, јеврејску и арапску. Ово решење прихватили су Јевреји, али се арапски врх није са тим сложио.

Вођа палестинских Јевреја, Давид Бен-Гурион, најавио је 14. маја 1948. године у Тел Авиву оснивање државе Израел и објавио укидање свих ограничавања за усељавање Јевреја. Тиме су они добили своју државу, а у наредне три године око 700.000 Јевреја се уселило, од којих су две трећине били из Европе. У јуну 1948. године амерички Конгрес прихватио је Закон о расељеним лицима којим је омогућено усељавање лица које је протерао нацистички или совјетски режим. Амандманом на Закон из 1952. године појачан је уплив расељених Јевреја, а уз помоћ америчких јеврејских организација уселило је око 80.000 Јевреја у САД. Последњи логор за расељене особе у Немачкој затворен је 1957. године.

*
* *
*

Страдање Јевреја у Другом светском рату проучава Музеј Холокауста и меморијални центар *Јад Вашем* изграђен на брду названом *Брдо сећања* у Јерусалиму. Центар је основан 1953. године и од тада се стално надограђује. Као веома важан задатак сматра се идентификација жртава, јер на тај начин оне постају људи и нису само цифра на папиру.

У својим настојањима Центар је до сада прикупио имена више од 3,5 милиона жртава. Центар за свој задатак истиче и признавање категорије *праведника међу нацијама*. Тај статус добијају сви појединци за које се докаже да су помогли некој од жртава Холокауста из хуманих, а не материјалних или неких других разлога. Међу најпознатијим „праведницима” свакако је Оскар Шиндлер, коме је тај статус признат 1967. године. У организацији Јад Вашема организују се међународни семинари на којима се пролази обука за изучавање Холокауста, а исте методе могу се користити и за геноцид.

Паралелно са настојањима да се Холокауст што више изучи и прикаже страдање Јевреја у оном обиму у којем је било, постоје и настојања одређених групација у свету (најчешће ултрадесничарских) да се порекне постојање Холокауста. Међу таквим установама истиче се *Институт за историјски осврт* (Institute for Historical Review), основан у Сједињеним Америчким Државама педесетих година прошлог века.

КОНАЧНО РЕШЕЊЕ ЈЕВРЕЈСКОГ ПИТАЊА У ЈУГОСЛАВИЈИ (1941–1945)

Коначно решење јеврејског питања (*Endloesung der Judenfrage*) је био еуфемизам коришћен у службеној преписци Националсоцијалистичке партије Немачке иза којег се крило потпуно уништење свих припадника јеврејског народа на подручјима под њеном контролом или утицајем. После Другог светског рата у међународном праву и документима Уједињених нација оваква врста злочина дефинисана је као највећи злочин, злочин *геноцида*. Од педесетих година прошлог века у јавности и науци за тај убилачки подухват без преседана, се користи појам *Холокауст* да би се означиле специфичности геноцида над Јеврејима у односу на геноциде извршене над другим народима. Две деценије касније геноцид над Јеврејима је почео да се назива и хебрејским термином *Шоа* са истим значењем потпуног уништења.

Холокауст је сигурно један од феномена Другог светског рата у Европи тако да је његово изучавање неопходно за разумевање овог трагичног историјског периода. Истраживање Холокауста важно је истовремено и за историју сваке од земаља где се он догодио, па и за Југославију, односно поједине њене делове.

Рат започет агресијом Немачке на Пољску 1. септембра 1939. био је тотални, изнад свега идеологизовани рат, назван и „рат погледа на свет”. У њему је победа једне стране, немачке, требало да донесе ропство десеткованих и обезглављених „подљуди”, Словена, као и потпуно уништење Јевреја, „анти-расе”, смртног непријатеља свих народа. „Коначно решење јеврејског питања” је постало један од стратешких циљева нацистичке државе, који је имао своју политичку, идеолошку и економску димензију. Међутим, уништење Јевреја није било само себи циљ, него и средство остваривања далекосежних немачких империјалних планова за преуређење света на новим расистичким, основама. Холокауст стога треба посматрати у вези са остваривањем доминације над Европом и, изнад свега, са освајањем *животног простора* (*Lebensraum*) на европском Истоку, односно са политиком уништења словенских држава, Чехословачке (Чешке), Пољске, Југославије и, посебно, болшевичког Совјетског Савеза (Русије). Тиме је створан нови поредак (*Neue Ordnung*) заснован на идеолошким начелима и интересима европског хегемона, Трећег или Великонемачког рајха.

Југославија је почетком рата 1939. прокламовала неутралност према сукобљеним странама. Међутим, после великих немачких победа на западу Европе 1940. неутралност је била све теже одржива. Политичко, војно и идеолошко надирање нацистичке Немачке било је праћено ширењем антисемитских мера у земљама које су се нашле под њеном окупацијом или су ушле у њену интересну сферу. Југославија се до јесени 1940. нашла окружена државама (са изузетком Грчке) у којима су уведена законска и

друга ограничења за Јевреје. Југословенска влада и Намесништво покушали су да донекле прилагоде унутрашње уређење земље новим политичким околностима. Почетком октобра 1940. влада Драгише Цветковића и Влатка Мачека је донела две антисемитске уредбе са законском снагом (о ограничењу школовања и пословања Јевреја), којима је озбиљно нарушена уставна равноправност њених јеврејских грађана. Ове мере најдоследније су спровођене у Бановини Хрватској, аутономном делу Југославије, чије власти су затим донеле и неке друге антијеврејске прописе. Тиме је битно олакшана експропријација јеврејске имовине после проглашења усташке државе у априлу 1941.

Основни циљ Трећег рајха на територији Југославије после Априлског рата био је уништење југословенске државе и либералних основа друштвеног уређења на којима је она почивала. Ови циљеви сублимисани су у политици „кажњавања Срба”, најбројнијег и најутицајнијег југословенског народа, који је сматран носиоцем њене државности. За нацистичку Немачку то је био предуслов за несметану експлоатацију материјалних и људских извора без обзира на нове границе, мир, безбедне комуникације, задовољавање територијалних аспирација осовинског партнера (Италије и њеног протектората Албаније) и сателитских земаља (Мађарске и Бугарске). Истовремено, стварањем клерофашистичке (усташке) Независне Државе Хрватске на централном делу Југославије, награђен је хрватски екстремни национализам и сепаратизам.

Токови Холокауста на појединим подручјима подељене Југославије, са изузетком италијанског до септембра 1943, имали су у основи истоветне етапе и водили су ка једном циљу, потпуном физичком уништењу Јевреја. Централну улогу при томе је имала нацистичка Немачка, пре свега на својим окупационим подручјима. Ипак, значајан утицај имале су и политике других окупационих држава и њихово антисемитско законодавство успостављено још пре агресије на Југославију. Остали битни фактори који су утицали на токове Холокауста на појединим окупационим подручјима Југославије били су бројност Јевреја и њихово место у друштвеној структури, традиција и политичка култура, постојање и распрострањеност покрета отпора. С обзиром на починиоце, место, начин, околности и хронологију извршења злочина јасно се разликује Холокауст на немачком, мађарском, бугарском и албанском окупационом подручју, као и Холокауст у НД Хрватској.

И пре Априлског рата 1941. антисемитска пропаганда у Југославији, пре свега код Хрвата, немачке и мађарске националне мањине, била је и антијугословенска, односно антисрпска.” Идеолошке основе повезивања антисемитизма са антијугословенством/антисрпством створене у међу-

* Милан Кољанин, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918–1941*, Београд, 2008, 455–462.

** Исто, *passim*.

ратном периоду, дошле су до пуног изражаја после успостављања окупационих режима и стварања усташке државе. На највећем делу подељене Југославије успостављен је тоталитарни „нови поредак” који је био не само негација њене државности и либералне идеје на којој је створена држава Јужних Словена, него и негација друштвеног положаја Јевреја, а затим и самог њиховог постојања као народа.

Холокауст на простору Југославије је отпочео у новоствореној хрватској држави убрзо после њеног проглашења. Ипак, немачко окупационо подручје у Србији било је први део Југославије „очишћен од Јевреја”. Јеврејски мушкарци убијени су у масовним стрељањима током гушења устанка у јесен 1941, заједно са Србима. Сви преостали Јевреји интернирани су и убијени до почетка маја 1942. у самој Србији. Истовремено је трајало уништење Јевреја у усташкој држави које је углавном окончано до краја лета 1942. упућивањем већине преосталих Јевреја у немачке логоре смрти у Пољској. Јевреји са бугарског окупационог подручја, заједно са Јеврејима из дела Грчке окупираног од Бугарске, у сарадњи са немачким представницима, депортовани су у ове логоре у марту 1943. Од краја априла 1944. године, заједно са Јеврејима из Мађарске, у логоре смрти упућена је и већина Јевреја са мађарског окупационог подручја у Југославији.

Када је реч о Холокаусту на бугарском и мађарском окупационом подручју треба нагласити да је то био део Холокауста у овим земљама. Истовремено, он се спроводио у складу са политичким циљевима на окупираним подручјима, али и са спољнополитичким фактором, односно током самог рата. У обе земље су прво уништавани Јевреји са окупираних подручја, међу њима и они са окупираних подручја у Југославији. Државни органи Бугарске су учествовали у Холокаусту на окупираним подручјима Југославије (већи део Македоније и југоисточна Србија) и Грчке (западна Тракија или Беломорје), док су Јевреји из саме Бугарске поштеђени уништења. Мађарска је такође учествовала у Холокаусту, али до уласка немачких трупа у земљу 19. марта 1944. само делимично и то на окупираним подручјима. Један од најстрашнијих покоља Јевреја, заједно са Србима, мађарске окупационе власти су спровеле јануара 1942. у јужној Бачкој и у Новом Саду. Тек после уласка немачких трупа у марту 1944. мађарски државни органи су се у пуној мери укључили у Холокауст, који је тада погодио не само окупирана подручја, него и саму Мађарску.

Око броја Јевреја који су уочи Другог светског рата живели у Југославији постоје неслагања у историјским изворима и у историографији. Наводе се цифре од 67.355 (евиденција јеврејских општина и њихових чланова из 1940. године), до 82.242 (Јаша Романо). У овим оквирима је и статистичка процена на око 73.000 Јевреја. Постоје неслагања и око броја Јевреја избеглих из Средње Европе, које је рат затекао у Југославији; процене се крећу од 3.000 до 5.000. Овај број је, вероватно, био негде између,

односно око 4.000. По свему судећи, у време агресије на Југославију у априлу 1941. у њој је живело око 82.000 Јевреја који су сачињавали приближно 0,5 % њеног становништва.”

НД Хрватска је створена вољом агресорских сила, Немачке и Италије, али је била и резултат деловања екстремног хрватског национализма и сепаратизма. Он је награђен стварањем велике државе чије границе су далеко превазилазиле хрватске етничке и историјске просторе. НД Хрватска је била главни ослонац Немачке и Италије на југословенском тлу и постала је део система зависних или сателитских држава које су се укључиле у ратни напор земаља Осовине.

По свом идеолошком профилу хрватска усташка држава је била много ближа немачком националсоцијалистичком, него италијанском фашистичком моделу, с тим што је, за разлику од Немачке, у њој изузетан утицај имала Римокатоличка црква. Усташка и нацистичка држава најсличније су биле по примени масовног терора и систематског уништавања расно, национално и политички непожељних противника. Међутим, док се нацистичка држава после отпочињања рата углавном усмерила на уништење противника ван својих граница, за усташку државу национални задатак првог реда било је уништење унутрашњег непријатеља, Срба, Јевреја, дела Рома и политичких противника. Тиме је програм једне мале, али утицајне, терористичке организације, усташа, на челу са Вођом („поглавником”) Антом Павелићем, постао државна политика, а његово остварење постало је национални задатак првог реда. Безмало половина југословенских Јевреја, њих око 39.500, је живела на територији коју је обухватала НД Хрватска (у Хрватској, Славонији, Срему, делу Далмације и Хрватског приморја и Босни и Херцеговини), углавном у градовима, пре свега у Загребу, Сарајеву и Осијеку. У Босни и Херцеговини, највећим делом у Сарајеву, живело је око 14.500 Јевреја.”

* *Spomenica 1919–1969, Savez jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, s.a, 80, 114, 204–207; *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, urednik dr Zdenko Levental, Beograd, 1952, XIX; Jaša Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici NOR*, Beograd, 1980, 14, 84, 201–202; Bogoljub Kočović, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1990, 151; Holm Sundhaussen, *Jugoslawien*, u: *Dimension des Voelkermords. Sie Zahl der juedischen Opfer des Nationalsozialismus*, hrsgb. von Wolfgang Benz, Muenchen, 1991, 312, 330; М. Кољанин, *Јевреји и антијеврејизам*, 49–53.

** Према немачком привременом прорачуну за почетак 1941. године, на основу пописа становништва из 1931, у Југославији је живело 74.000 Јевреја, распоређених по окупационим зонама. Међутим, недостаје процена за бугарску окупациону зону, у којој је живело око 7.700 Јевреја; *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije* (dalje: *Zbornik NOR*), том XII, knj. 1, Dokumenti Nemačkog rajha 1941, Beograd, 1973, 138–140; Војноуправни командант у Србији, Командни штаб, Уз ратни дневник, Прилог бр. 5, Београд, 28. 5. 1941; J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 14.

*** J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 14, 133; *Zločini fašističkih okupatora*, 61, 64; H. Sundhaussen, *Jugoslawien*, 321.

Прокламовани циљ, стварање национално и верски (католички, уз признату равноправност муслимана и протестаната) хомогене државе Хрвата свим расположивим средствима, значио је уништење једне трећине становништва државе, Срба, као и Јевреја и дела Рома. Идеолошка аргументација геноцида над Србима била је заснована углавном на цивилизацијским, посебно верским разликама. Геноцид над Јеврејима образлаган је типично расистичком аргументацијом, чију рецепцију је олакшавала антисемитска традиција, јака у свим, посебно периферним, католичким државама. Истовремено, у уништењу Срба и Јевреја важну улогу је имала и идеолошка аргументација, у којој су били спојени антисрпство/антијугословенство и антисемитизам. Југославија је представљала као творевина либералног, значи јеврејског духа у којој су Срби и Јевреји заједнички радили против виталних интереса хрватског народа. За Роме, као „расно мање вредне“, једноставно се подразумевало да морају бити уништени. Ипак, геноцидом нису обухваћени и муслимански Роми настањени углавном у Босни и Херцеговини.

Специфичност Холокауста у НД Хрватској огледао се у томе што је он вршен упоредо са много масовнијим геноцидом над Србима, али и у једној другој чињеници, која га чини особеним у европским размерама и упоредивим једино са Холокаустом у самом Трећем рајху и земљама под његовом окупацијом. Ниједна друга држава Хитлерове „Нове Европе“ није створила сопствену мрежу концентрационих логора и логора смрти за масовно уништење Јевреја (заједно са Србима и Ромима и свим „политички непоћудним“ особама).

Антијеврејски програм хрватске државе отпочео је да се остварује одмах после њеног стварања 10. априла 1941. године. Недељу дана касније, *Законском одредбом за обрану народа и државе*, која је имала ретроактивну снагу, легализовано је убијање свих противника нове власти на основу пресуда „народних судова“, односно преких судова. Упоредо са хапшењем истакнутих припадника јеврејске заједнице, на удару се нашла и јеврејска имовина, што је већ 18. априла 1941. године легализовано првим од низа посебних антијеврејских закона (*Законска одредба о сачувању хрватске народне имовине*).^{*} Низом нових закона Јеврејима је одузета готово сва имовина, убрзо су почела хапшења и убијања и уништавање верских и културних споменика. Легализованом пљачком јеврејске и српске имовине, нова власт стварала је себи економску основу, ширећи уједно и круг својих најоданијих присталица. Треба имати у виду да је јеврејски капитал имао важне економске позиције, тако да су његови хрватски и муслимански (у Босни и Херцеговини) конкуренти подстицали и убрзавали Холокауст и посредно или непосредно учествовали у њему.^{**}

* *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske*, izdaje Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, godina 1941, Zagreb, b. g, 10.

** *Zb. NOR*, tom XII, knj. 1, 451–453, nemački general u Zagrebu, Vrhovnoj komandi oružanih snaga i dr., Zagreb, 29. IX 1941. Prema ovom izveštaju generala Gleza, merama protiv Jevreja i Srba „stvorene su veoma značajne državne novčane rezerve”. Vidi i: Zdravko Antičić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941*, Tuzla, 1983 (drugo izdanje), 91–102.

Законима од 30. априла исте године (*Законска одредба о расној њри- њадносѝи, Законска одредба о зашѝиѝи аријске крви и часѝи хрваѝској народа и Законска одредба о држављансѝиву*), затим *Законском одредбом о зашѝиѝи народне и аријевске кулѝуре хрваѝској народа* од 4. јуна исте године, као и низом других дискриминаторских закона и наређења хрватских власти (обележавање, полицијски час, принудни рад, ограничење кретања и становања, контрибуције, уклањање из јавног и културног живота), Јевреји су потпуно обесправљени и изоловани. Изузетно агресивном пропагандом створено је јавно мишљење да од уништења јеврејског и српског народа зависи добробит и будућност хрватског народа и његове младе државе. Избијање устанака српског народа и почетак рата на Истоку 22. јуна 1941. били су нов подстицај овој пропаганди и све жешће геноцидном теорору.

Прве затворенике, углавном истакнуте комунисте, међу њима и Јевреје, нова власт преузела је од органа Бановине Хрватске, која није спровела одлуке двадесетседмартовске југословенске владе о пуштању политичких затвореника из затвора и кажњеничких логора. Власти НД Хрватске презеле су логор-казнионицу „за комунисте, Жидове и остале” у *Лейоѝлави*, 19. априла 1941. године уређен је логор у *Кересѝинцу* крај Загреба, а до 28. априла исте године, у фабрици „Даница” крај Копривнице, уређен је први велики сабирни логор. Међу више хиљада српских заточеника и „политички непоћудних” Хрвата, Југословена и других, било је и око 400 Јевреја. Из овог логора и неких других привремених сабирних логора (*Заѝребачки збор, Јабланица*), заточеници су упућивани у први логор смрти у НД Хрватској, у *Госѝићу* са подручним логорима-стратиштима на планини Велебит (*Јаговно* и друга) и на јадранском острву Пагу (*Слана и Меѝајна*).

После немачког напада на Совјетски Савез 22. јуна 1941. отпочео је нови велики талас хапшења и интернирања Јевреја што је после неколико дана санкционисано новим законом. У *Изванредној законској одредби и заѝовједи ѝоѝлавника*, од 26. јуна 1941. године, утврђена је колективна одговорност Јевреја због наводног ширења лажних вести и спекулација у снабдевању. За њих је одређена и колективна казна: упућивање „у заточеничка збиралишта под ведрим небом”.^{***} Таква збиралишта већ су

* Zbornik zakona i naredaba, 1941, 42–44, 134, 138–156; Raul Hilberg, *Die Vernichtung der europaeischen Juden*, Band 2, Frankfurt am Main, 1990, 756–758; *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, Zbornik dokumenata, tom I, Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941–1945, urednik dr Slavko Vukčević, Beograd, 1993, 16, 22–27, 49, 73–74, 81, 86; Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd, 1992, 177–179; *Zločini fašističkih okupatora*, 60, 109–111; J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 100–101; Смиља Аврамов, *Геноцид у Јуѝославију у свеѝлосѝи међународној ѝрава*, Београд, 1992, 331, passim; Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001, 117–124.

** Mirko Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb, 1990 (drugo izdanje), 40–102; *Zločini fašističkih okupatora*, 57–60; H. Sundhaussen, *Jugoslawien*, 322–323; J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 105–106; Ante Zemljар, *Haron i sudbine*, Beograd, 1988, passim.

*** *Zbornik zakona i naredaba*, 1941, str. 212–213.

постојала, а она у Госпићу и његовој околини и на острву Пагу, су функционисала као логори смрти. У њих су довођени Срби и Јевреји искључиво да би били убијени и то на најокрутнији начин – хладним оружјем и бацањем у крашке јаме и у море. Од проглашења овог закона интернирани су и убијани не само јеврејски мушкарци, него и жене и деца. Логор *Госпић* са подручним логорима је био први логор смрти у Европи и претходио је великим нацистичким логорима уништења (*Vernichtungslager*) који су стављени у погон крајем 1941. и почетком 1942. године.

Током 132 дана постојања логора у Госпићу и околини и на острву Пагу, укупно је интернирано 42.246 мушкараца, жена и деце од којих је убијено 40.123. Међу њима је било 38.010 (94,73 %) Срба, 1.988 (4,95 %) Јевреја и 115 (0,28 %) осталих. Од 10.502 идентификоване жртве, Срба је било 9.663 (92 %), Јевреја 762 (7,25 %) и 77 (0,74 %) осталих.

Због избијања масовног српског устанка и доласка италијанских трупа у такозвану Зону II у којој су се налазили логори у Госпићу и на Пагу, преживели заточеници из ових логора од 21. августа 1941. пребачени су у нове логоре. Мушкарци су интернирани на простору где је организован логор смрти *Јасеновац* док су жене и деца затворени у логору *Крушичица* крај Травника. Одатле су пребачени у логоре *Лоборџаг* у Хрватском Загорју и *Горња Ријека* крај Крижеваца. Почетком децембра исте године, за јеврејске жене и децу, углавном из Босне и Херцеговине, основан је логор у *Ђакову*. Логор смрти у *Јасеновцу* са целим системом подручних логора од којих је највећи био у *Старој Градишци*, може да се упореди само са немачким „фабрикама смрти” у Трећем рајху и окупираној Пољској. За јеврејски народ овај логор је симбол Холокауста у НДХ, јер је у њему изгубило живот око 20.000 Јевреја.

Представници највиших немачких државних органа на Конференцији Ванзе 20. јануара 1942. године, лако и брзо су се усагласили око организовања систематског уништења европског јеврејства. Тада је констатовано да је у Хрватској јеврејски проблем лако решив „јер је ту коначно решење већ остварено”.

У пролеће и лето 1942. године коначно решење јеврејског питања у НД Хрватској се ближило своме окончању. Интернирање и убијање Јевреја било је праћено врло јаком медијском кампањом, у штампи, на изложбама, у пропагандним филмовима. По налогу хрватских власти, у *Тењи* крај Осијека Јевреји су од априла 1942. изградили насеље (гето), које је јуна исте године претворено у логор. Јевреји из Славоније и Срема, осим

* Ђуро Затезало, *Јаковно. Комплекс усташких логора 1941*, књига I, Београд, 2007, 382–384.

** *Zločini fašističkih okupatora*, 107; Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945*; Dokumenta, knj. I–III, Beograd–Jasenovac, 1986, 1987, v. m.

*** *Protocol of the Wannsee Conference, Jan. 20. 1942, Documents of the Holocaust*, Yad Vashem, Jerusalem, 1981, 257 (према: С. Аврамов, *Геноцид у Југославији*, 337).

**** Милан Кољанин, *Филмска пројекција–увод у Холокауст*, Годишњак за друштвену историју, I, Београд, 2000, 47–50.

у Тењи, интернирани су и у логор у Винковцима. У сарадњи са немачким „саветником за јеврејска питања” Абромајтон (Abromeit), на основу споразума хрватске и немачке владе, од средине августа исте године већина преживелих јеврејских заточеника усташких логора упућена је у логоре смрти у Пољској, углавном у Аушвиц II Биркенау. Када је и већина преосталих Јевреја током 1943. депортована у нацистичке логоре смрти, немачки представници оцењивали су да је „јеврејско питање” у Хрватској решено.“

Највећи део од око 30.500 страдалих Јевреја из НДХ изгубио је живот у усташким логорима смрти у Госпићу и Јасеновцу (са подручним логорима), а мањи део у другим логорима и на стратиштима. Око 7.000 Јевреја из НДХ, у сарадњи са немачким представницима, упућено је у логоре смрти у Пољској (Генералном гувернману).“ То значи да је у Холокаусту страдало око 77,21 % Јевреја са територије усташке државе, чему треба додати око 2.800 јеврејских избеглица из средње Европе, које су такође страдале. Постојале су и разлике у страдању у појединим деловима НДХ. Тако је у Срему, од 2.800 Јевреја који су ту живели пре рата, страдало њих 2.515 (89,82 %).““ Може се закључити да се Холокауст у НД Хрватској у односу на друга подручја подељене и окупиране Југославије издваја не само својим обимом, него и тиме што су га углавном спровеле домаће снаге, хрватска фашистичка држава у својим логорима уништења, на основу сопственог антисемитског законодавства, истовремено са, по размерама много обимнијим, геноцидом над Србима.

2

После краткотрајног Априлског рата на већем делу Србије успостављена је немачка војноокупациона управа. То је био једини део Југославије под директном немачком војном контролом, ако изузмемо северну Словенију припојену Трећем рајху. И таквој Србији границе су сужене на оне од пре ослободилачких Балканских ратова 1912–1913. године. Придодати су

* Милан Кољанин, *Холокауст у Срему 1941–1942*, у *Споменица Историјској архиви „Срем”*, бр. 5, Сремска Митровица, 2006, 27–28; Младенко Кумовић, *Сјрагање сремских Јевреја у Холокаусту/The persecution of the Jews from Srem during the Holocaust*, Нови Сад, 2007, 79–116.

** *Die Ermordung der europaeischen Juden. Eine umfassende Dokumentation des Holocaust 1941–1945*, hrgb. von Peter Longerich, Muenchen–Zuerich, 1990, 305; R. Hilberg, *Die Vernichtung*, 2, 760–765; H. Sundhaussen, *Jugoslawien*, 323–326.

*** Jonathan Steinberg, *Types of Genocide? Croats, Serbs and Jews, 1941–45*, u: *The Final Solution, Origins and implementation*, ed. by David Cesarani, London–New York, 1994, 175–176 и даље; *Zločini fašističkih okupatora*, 61, 64, 107; H. Sundhaussen, *Jugoslawien*, 321–326, 330; J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 104; vidi i: Ладислаус Хори, Мартин Бросцат, *Усташка држава Хрватска*, Београд, 1994, 113–141; Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*, Zagreb, 1978 (drugo izdanje), 137–187.

**** М. Кумовић, *Сјрагање сремских Јевреја*, 250–251; Ljubivoje Cerović i drugi, *Na putu ka istini*, Novi Sad, 2008, 251.

јој северни део Косова са рудником Трепча, као и Банат у којем је фактички управљала јака немачка национална мањина (фолксдојчери). На војноокупационом подручју Србије, углавном у Београду, уочи рата живело је око 16.600 Јевреја и око 1.200 јеврејских избеглица.

Одмах по уласку окупационих трупа, почело је пљачкање јеврејске имовине и злостављање Јевреја, у чему се нарочито истицали фолксдојчери у Банату и Београду. Од 19. априла 1941. године отпочело је регистравање и обележавање Јевреја, уведене су и разне друге понижавајуће и дискриминаторске мере, међу њима и обавеза принудног рада. Верски објекти и културни споменици су скрнављени и уништавани. Као и на другим немачким окупираним подручјима, за Јевреје у Србији био је задужен полицијско-безбедносни апарат, односно одсек IV Д (за Јевреје и масоне) Тајне државне полиције (Гестапоа). То је био главни егзекутивни део немачке полиције организоване у оквиру Оперативне групе Полиције безбедности и Службе безбедности (*Einsatzgruppe der Sipo und des SD*), односно њој подређене Оперативне команде полиције. Део егзекутивних мера против Јевреја и њихове имовине поверен је српској Специјалној полицији, главном репресивном органу квислиншке полиције. Те мере је спроводио седми одсек (за Јевреје и Цигане) Специјалне полиције,¹ који је био под непосредним надзором немачког комесара за Јевреје.

Наредбом која се односила на Јевреје и Цигане од 31. маја 1941. године Војни заповедник у Србији је кодификовао и систематизовао дотадашње антијеврејске мере: у складу са нацистичким *Нирнбершким законима* дефинисано је ко је Јеврејин, утврђена је обавеза пријављивања, обележавања, уклањања из јавне службе, забрана обављања одређених занимања, принудног рада, као и разне друге понижавајуће мере. Јеврејима је забрањено и располагање имовином; покретна имовина великим делом је већ била опљачкана, а убрзо је почела и продаја јеврејских предузећа, радњи и некретнина.²

Напад Трећег рајха на Совјетски Савез, 22. јуна 1941. године, и почетак саботажа и устанка у којем је главну улогу имала Комунистичка партија Југославије, донели су нагло погоршање положаја Јевреја. Веома јаком пропагандом (преко штампе, радија, плаката, филмских журнала) Јевреји су означени као инспиратори, руководиоци, па и финансијери устанка

* Karl-Heinz Schlarp, *Wirtschaft und Besatzung in Serbien 1941-1944. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Wirtschaftspolitik in Suedosteuropa*, Stuttgart, 1986, 107-118; Milan Koljanin, *Nemački logor na Beogradskom sajmištu 1941-1944*, Beograd, 1992, 130-131; B. Petranov, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, str. 111-112; J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 14.

** Ženi Lebl, *Do „konačnog rešenja“*. *Jevreji u Beogradu 1521-1942*, Beograd, 2001, 287-294; Бранислав Божовић, *Сјрадање Јевреја у окупираном Београду 1941-1944*, Београд, 2004, 29-47 и passim.

*** *Verordnungsblatt des Militaerbefehlshabers in Serbien* - Лист уредаба војног заповедника у Србији, br. 8, Beograd, 31. мај 1941, 84-89; Венцеслав Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1944*, Београд, 1970, 81-93; *Zločini fašističkih okupatora*, 1-7, 9-13; M. Koljanin, *Nemački logor*, 19-26.

због чега им је приписана колективна кривица. Заједно са комунистима и другим противницима окупатора, Јевреји су масовно хапшени и стрељани. Јевреји су били међу заточеницима првог логора у Србији, на *Бањици* у Београду (*Прихватни логор Дединје* – Anhaltelager Dedinje) формираног 9. јула 1941, као и у првим групама стрељаних. У до тада највећем стрељању, крајем јула 1941. године убијено је 100 Јевреја и 22 комуниста. На иницијативу шефа Оперативне групе полиције, Вилхелма Фукса (Wilhelm Fuchs), сигурно и по одобрењу врха војноокупационе управе у Србији, одлучено је да се „у оквиру мера одмазде” пострељају Јевреји и Роми, заједно са осталим противницима, а да се њихове жене и деца интернирају у логоре.”

Упоредо са ширењем устанка растао је и талас репресалија окупатора, чиме је убрзан процес интернирања и убијања Јевреја. Већина шабачких Јевреја, 20. јула 1941. године, интернирана је у војним инжињеријским (пионирским) баракама на обали Саве у *Шайцу*, првом јеврејском логору на немачком окупационом подручју у Србији. Средином августа исте године похапшени су сви банатски Јевреји и под тешким условима пребачени у Београд. У протеривању Јевреја из Баната кључну улогу имали су фолксдојчери, а то је уједно била прва велика област у Европи „ослобођена од Јевреја” (*judenfrei*). Мушкарци из групе банатских Јевреја су 22. августа 1941. интернирани у новооснованом логору у *Тојовским шуйама* на Аутокоманди у Београду. У овај логор је следећих недеља доведен и велики део похапшених јеврејских мушкараца из Београда. Од средине октобра исте године, у логору на *Црвеном крстиу* у Нишу (Прихватни логор Ниш – Anhaltelager Nisch), међу првим заточеницима били су јеврејски мушкарци са југа и истока Србије.

До 20. октобра 1941. углавном је завршено интернирање јеврејских мушкараца са немачког војноокупационог подручја у Србији. Заједно са осталим заточеницима, они су сачињавали резервоар талаца за масовна стрељања, којима је окупатор настојао да угуши устанички покрет у Србији. Заједно са Србима и Ромима, Јевреји су убијани на основу наредбе Хитлера, односно фелдмаршала Кајтела, од 16. септембра 1941, да се за једног погинулог немачког војника стреља „50–100 комуниста”. Логорима у Србији управљали су и чували их припадници немачке полиције, а стрељања су вршиле јединице оружаних снага (Вермахта). Јевреји су, углавном, стрељани на стратиштима у *Јајинцима*, *Засавици* и *Јабуци*.***

* Walter Manoschek, *Serbien ist judenfrei. Militaerische Besatzungspolitik und Judenvernichtung in Serbien 1941/1942*, Muenchen, 1993, 35–54; Милан Кољанин, *Филмска пројекција*, 42–48; исти, *Антисемитски стереотипи и пројекција у Србији 1941–1942*, Историја 20. века, 1, Београд, 2003, 83–118.

** *Jevreji finansiraju komunističke bande*, Novo Vreme, Beograd, br. 144, 19. oktobar 1941; M. Koljanin, *Nemački logor*, 40–42; J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 69.

*** Christopher R. Browning, *Fateful Months. Essays on the emergence of the final Solution*, New York–London, 1991, revised edition, 39–56; W. Manoschek, *Serbien ist judenfrei*, 40–108; M. Koljanin, *Nemački logor*, 26–42;

Холокауст у окупираној Србији вршен је у оквиру немачких масовних репресалија усмерених на гушење устанка, који је у јесен 1941. године добио широке размере. Стога су и токови геноцида над Јеврејима били најуже повезани са решавањем овог, за Немце акутног питања. До почетка новембра 1941. године, у масовним стрељањима, готово потпуно је уништено мушко јеврејско становништво у Србији. Претходног месеца у разговорима између представника немачке војноокупационе управе са представницима Гестапоа и Министарства иностраних послова из Берлина разрешене су дилеме око поступка са преосталим Јеврејима и Ромима у Србији. Одлучено је да се и преостали јеврејски и ромски мушкарци стрељају, а да се њихове жене и деца интернирају у логору, који је требало подићи на „српском острву Митровица” на Сави.

На том месту (*Засавица* у Мачви), већ је било предвиђено подизање једног концентрационог логора, прво за 50.000, а касније за 500.000 људи. Овај логор требало је да послужи за гушење устанка масовним хапшењем, расељавањем и интернирањем становништва са устаничких подручја. Због подводног терена и поплаве у Засавици, за место новог логора изабрани су пространи павиљони Београдског сајма. Како су ови објекти били на територији града Земунa, односно НД Хрватске, од хрватских власти је затражена дозвола да се ту организује немачки пролазни логор. Хрватска страна се сагласила под условом да логор чувају Немци, а не Срби и да се снабдевање врши са српске, а не хрватске територије.*

До почетка децембра 1941. надмоћне немачке снаге угушиле су устанак у Србији вршећи масовне злочине над устаницима и цивилним становништвом. Одложена је велика акција расељавања становништва устаничких крајева вероватно да би се избегло ново погоршање прилика и због недостатка снага. Тек тада је одлука о интернирању преосталих Јевреја (и Рома) могла да се спроведе. Почевши од 8. децембра исте године у новоформираном Јеврејском логору Земун (*Judenlager Semlin*) на Београдском сајмишту интернирани су безмало сви преостали Јевреји из Србије (из логора у *Тойовским шумама*, шабачког и нишког логора, из Косовске Митровице, Новог Пазара и Рашке), укупно око 6.400 особа, већином жена и деце. Са њима је заточено и око 600 ромских жена и деце.**

Током прве половине марта 1942. године, у Берлину је донета одлука да се питање заточених Јевреја у логору на Сајмишту „реши” њиховим уништењем у самој Србији. Одлука се заснивала на процени шефа војноокупационе управе у Србији да наредног пролећа предстоји обнављање устанка. Сматрао је да треба ослободити простор за интернирање и даље отпремање заробљених устаника ради коришћења њихове радне снаге. Спровођење одлуке о уништењу Јевреја у логору на *Београдском сајмишту* поверено је посебној команди упућеној из Берлина, сачињеној од два искусна СС-подофицира са специјалним камионом-гасном комором. Од краја марта или почетка априла до 10. маја 1942. на путу од логора на

* C. R. Browning, *Fateful Months*, 70.

** M. Koljanin, *Nemački logor*, 45–49, 56–62.

Сајмишћу до стратишта у Јајинцима жртве би биле погушене, а затим су закопаване у припремљеним ракама. Укупно је убијено око 6.320 заточеника логора на Сајмишћу. Број жртава према другом извору био је 6.280.^{*} Тиме је завршено уништење Јевреја на немачком окупационом подручју у Србији, не рачунајући појединце који су откривани и убијани до краја окупације. На слободи су остали само малобројне Јеврејке удате за хришћане, као и јеврејски болесници у болници Београдске трговачке омладине и у душевним болницама у Београду и Ковину, укупно 33 особе. Међутим, и они су почетком јула, односно почетком октобра 1942. ухапшени и убијени.^{**}

Од укупно 17.800 Јевреја (од тога 1.200 избеглица), које је рат затекао на немачком војноокупационом подручју Србије, живот је изгубило око 14.800, укључујући ту и све избеглице. То значи да је од 16.600 Јевреја пореклом са немачког окупационог подручја у Србији, у Холокаусту страдало њих 13.600, или 81,92 %.^{***} И на овом окупационом подручју постојале су регионалне разлике у страдањима, тако да је од 3.504 Јевреја који су живели у Банату, страдало њих 2.904 (83 %).^{****}

Убрзо после окончања акције убијања Јевреја у Србији, одговорни за њу известили су о томе своје претпостављене. Руководилац полиције у Србији сс-пуковник Емануел Шефер 8. јуна 1942. обавестио је на једном састанку војне команданте Србије и Југоистока, генерале Бадера и Кунцеа, да у Србији више нема „јеврејског питања”. Руководилац Управног штаба Војног команданта у Србији Харалд Турнер, 29. августа исте године похвалио се новом команданту Југоистока генералу Леру да је „Србија једина земља у којој је јеврејско и циганско питање решено”.^{*****} И поред оваквог хвалисања одговорних за Холокауст у Србији, она није била „једина земља” у којој је „решено јеврејско питање”. Трагичан примат у том погледу имала је окупирана Естонија, тако да је већ на Конференцији Ванзе у јануару 1942. констатовано да је ова балтичка земља „ослобођена од Јевреја” (*judenfrei*).^{*****}

3

У деловима Југославије, који су после њеног разбијања, у априлу 1941. године додељени Мађарској (у Бачкој, Барањи, Међумурју и Прекомурју), живело је нешто преко 16.000 Јевреја, углавном у Новом Саду, Суботици, Сомбору и другим бачким градовима. У самој Бачкој живело

* M. Koljanin, n. d., 131; C. R. Browning, *Fateful Months*, 71.

** *Zločini fašističkih okupatora*, 38.

*** M. Koljanin, n.d, 131.

**** Lj. Cerović i drugi, *Na putu ka istini*, 281; Милан Кољанин, *Јевреји – жртве рата 1941–1945. у Војводини, Истина...*, Зборник радова, Нови Сад, 2004, 202.

***** C. R. Browning, *Fateful Months*, 82–83; H. Schlarp, *Wirtschaft und Besatzung*, 294–302; P. Longerich, *Eine umfassende Dokumentation des Holocaust*, 294–295.

***** P. Longerich, n.d, 86.

је 13.590 Јевреја. Крајем 1941. окупиране територије и формално су припојене Мађарској. Приликом уласка мађарских трупа и масовног убијања и хапшења Срба, страдао је и изванредан број Јевреја. На окупиране, а затим анектиране делове Југославије, проширена је примена мађарског антисемитског законодавства. Осим тога, Јевреји су били изложени и другим понижавајућим мерама, а на удару се нашла и њихова имовина (уценама, контрибуцијама, пљачкањима)."

Заједно са Србима и свим противницима окупатора, првенствено комунистима, после напада Немачке на Совјетски Савез и организовања оружаног покрета отпора, масовно су затварани и Јевреји. Осим затварања у Новом Саду, Суботици, Сенти и Сомбору, Јевреји су интернирани у новоотвореним логорима крај Суботице (на Палићком путу), у Старом Бечеју, Бачкој Тополи, Ади, Оџацима и на пустари Визић код Бегеча у близини Новог Сада. Јевреји су затварани као таоци, ради пљачке, уцена, мучења, присилног рада и због учешћа у Народноослободилачком покрету. Као припадници „ниже расе и непоузданих лица”, како су Срби и Јевреји означени у мађарским службеним документима, они су одређивани за „радну службу” и упућивани на принудни рад у Мађарску и на Источни фронт. Око 2.000 југословенских Јевреја упућено је на фронт у Совјетски Савез, где се у оквиру осовинских снага борила и мађарска армија.

Због великих немачких потреба за радном снагом, од Мађарске је затражено да упути контингент присилних радника у окупирану Србију у *Борски рудник*. Мађарске власти су на то одговориле упућивањем 6.500 Јевреја у радне логоре који су окруживали Борски рудник. Међу њима је било и 500–600 Јевреја из Бачке и Барање. Јевреји у радним четима на Источном фронту највећим делом су страдали од зиме, глади, мучења и излагања противничкој ватри. И присилни радници у *Борском руднику* највећим делом су изгубили живот, углавном током тегобног повлачења из Србије пред Народноослободилачком војском Југославије и јединицама Црвене армије септембра и октобра 1944."

Користећи као повод сукоб са малим Шајкашким партизанским одредом почетком јануара 1942. године, мађарска војска и жандармерија, уз помоћ припадника мађарске националне мањине, извршила је над Србима и Јеврејима у Јужној Бачкој (у Шајкашкој и у Новом Саду и Бечеју), ужасан геноцидни злочин назван *Раџија* (у мађарским изворима и литератури за овај злочин се користи еуфемизам *Хладни дани*). До 30. јануара 1942. године, на овом простору зверски је убијено и бачено под лед на Дунаву

* М. Кољанин, *Јевреји – жртве ратна 1941–1945*. у Војводини, 169, 202.

** Rondolph Bracham, *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*, New York, 1994, 30; *Zločini fašističkih okupatora*, 136–143.

*** Isto, passim; J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 155–162; Vladimir Rotbart, *Jugosloveni u mađarskim zatvorima i logorima 1941–1945*, Novi Sad, 1988, 255–301; Миклош Радноти, *Борска бележница*, Бор, 1979.

и Тиси 3.809 особа, међу којима је било 1.068 Јевреја. Укупан број жртава вероватно је око 4.000.

Изузев *Рације*, терор над Јеврејима на мађарском окупационом подручју у Југославији није имао одлике геноцида. Међутим, после уласка немачких група у Мађарску 19. марта 1944. нова мађарска влада је почела спровођење мера које су, у сарадњи са немачким представницима, довеле до геноцида највећег дела Јевреја. Мађарска влада је ставила на располагање своје органе немачкој полицији, односно штабу Адолфа Ајхмана у Будимпешти, без чије помоћи Холокауст сигурно не би достигао тако ужасне размере. Јевреји са мађарског окупационог подручја у Југославији су поделили трагичну судбину Јевреја са осталих мађарских окупационих подручја и из саме Мађарске.

Од 26. априла 1944. године мађарске власти почеле су масовно и систематско хапшење свих Јевреја, међу њима и оних са окупираних подручја Југославије. Они су интернирани у логорима у *Бачкој Тојоли* и *Субојици*, као и у логору за Јевреје у *Сеједину*. Одатле су заточеници, њих око 8.000, пребачени у логор у *Баји*. У суботичком гету било је прикупљено 3.000 до 3.500 Јевреја, док је део бачких Јевреја био заточен у логору у *Бачалмашу*. Почевши од 25. маја 1944. године, заточеници ових логора и гета, изузев групе од 700 „радно способних” упућених у један аустријски логор, депортовани су у логор смрти *Аушвиц II Биркенау*, где су готово сви изгубили живот. Од преко 16.000 Јевреја који су живели у делу Југославије окупираном од Мађарске, живот је изгубило преко 14.800 или 92,5 %.”

4

На делу југословенске територије окупираном, а затим анектираном од Бугарске (већи део Македоније и југоисточна Србија са Пиротом) живело је око 7.800 Јевреја, највећим делом у Битољу, Скопљу и Штипу. У Пироту је живело 187 Јевреја, међу њима и мањи број избеглица. На окупирано подручје проширено је дејство бугарског антијеврејског законодавства, којим је уведен низ дискриминаторских и понижавајућих мера: регистравање, додатни порез, служење у „радним јединицама”, отпуштање из државне службе, забрана похађања средњих школа и факултета, ограничење кретања, полицијски час, а убрзо је „законски” почело и одузимање њихове имовине. Ипак, у односу на немачко окупационо подручје у Србији, положај Јевреја под бугарском окупацијом био је релативно сношљив и њихов живот није изгледао угрожен. Укупно 300 избеглих Јевреја потражило је спас на бугарском окупационом подручју. Убрзо се показало да је и та релативна сигурност била само привремена.

* Звонимир Голубовић, *Рација у Јужној Бачкој 1942. године*, Нови Сад, 1992, 146–149; *Zločini fašističkih okupatora*, 143–158; *Die Ermordung der europaischen Juden*, 292–293.

** *Zločini fašističkih okupatora*, 166–176; Н. Sundhaussen, *Jugoslawien*, 329; Ј. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 164–165; V. Rotbart, *Jugosloveni u mađarskim zatvorima i logorima*, 55–66.

На инсистирање немачког посланика у Бугарској Бекерлеа (Beckerle), бугарска влада је у августу 1942. године основала *Комесаријат за јеврејска питања*. Шеф *Комесаријата* имао је седиште у Софији, а убрзо је поставио своје делегате у Скопљу, Битољу, Штипу, Пироту и неким другим местима. Током наредног месеца, *Комесаријат* је прописао низ нових антијеврејских мера: означавање јеврејских станова и радњи, подржављење јеврејске имовине, обавезу ношења *давидове звезде*, а локалне власти доносиле су и друге мере.

Под притиском немачких представника да се радикално реши „јеврејско питање”, бугарска влада је одговорила компромисом. Обавезала се да интернира и преда Трећем рајху све Јевреје који нису бугарски држављани, односно Јевреје из окупираних крајева Југославије (Македоније и југоисточне Србије) и Грчке (Тракије). На овакву одлуку вероватно су у првом реду деловали разлози политичког опортунитета, јер је све извеснији био пораз Трећег рајха. Синхронизованом акцијом бугарске војске и полиције, 11. марта 1943. године, похапшени су сви Јевреји у Македонији и интернирани у привременом логору за Јевреје у магацину Државног монопола у *Скопљу*. У овом логору је прикупљено укупно 7.215 лица. Пиротски Јевреји, њих 158, похапшени су наредног дана. У три транспорта, од 22. до 29. марта 1943. године, у логор смрти *Треблінка* у Пољској, упућено је укупно 7.132 Јевреја из Македоније, од којих је већ током пута умрло 12. Готово сви који су упућени у логор смрти *Треблінка* убијени су одмах по доласку. Пиротски Јевреји возом су упућени у бугарску дунавску луку Лом. Одатле су, заједно са Јеврејима из Тракије, бродовима упућени ка Бечу и *Треблинки*, одакле се нико није вратио. Од укупно око 7.800 Јевреја који су живели на бугарском окупационом подручју у Југославији до рата, живот је изгубило њих око 7.260 или 93,07 %.”

5

Фашистичка Италија имала је другачији став према Јеврејима од свог осовинског савезника Трећег рајха. Противјеврејске мере ограничавале су се на разне видове дискриминације и на интернирање у логоре, али оно није имало за циљ физичко уништење Јевреја. Такав став италијаске власти имале су и на својим окупационим територијама у Грчкој и Југославији што је, бар привремено, пружало прилику за спас Јеврејима са других окупационих подручја.

После војне капитулације Југославије и комадања њене државне територије, Италији су припали јужни део Словеније, Сушак са залеђем, острва Хрватског приморја (осим Пага), северна и средња Далмација и Бока которска. Ове крајеве Италија је анектирала (Зона I). Већи део Косова и Метохије, заједно са западном Македонијом, припојен је ита-

* J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 86-90.

** Isto; H. Sundhaussen, *Jugoslawien*, 327-328; *Zločini fašističkih okupatora*, 189-195; Ženi Lebl, *Jevreji u Pirotu*, Beograd, 1990, 46-49 i dalje.

лијанском протекторату Албанији. Осим тога, Италија је имала и војне снаге на осталим деловима Јадранске обале и залеђа (до линије Виница-Плитвички Љесковац – Пљешивица – Шатор планина – Малован – Прењ), који су припадали НДХ (Зона II). На анектираном подручју постојале су мале јеврејске заједнице од којих су највеће биле у Сплиту и Сушаку са 415, односно око 200 чланова. На италијанском окупационом подручју на Косову и Метохији, углавном у Приштини, живело је око 400 Јевреја. У Приштини је било и око 60 јеврејских избеглица из средње Европе.

После априла 1941. године, на италијанском окупационом подручју спас је потражило више хиљада јеврејских избеглица са осталих подручја подељене Југославије, углавном из НДХ.¹ Избегли Јевреји склонили су се како у анектираном подручју, у Зони I (у Сплиту око 3.000 и у Котору око 200 лица), тако и у Зони II (у Дубровнику са околином и у Хрватском приморју), где је избегло око 3.500 Јевреја. У неколико наврата, италијанске војне и цивилне власти издавале су наређења нижим органима да се спречи прелазак избеглица на италијанско подручје, али наређења, углавном, нису била спровођена. Ипак, забележено је неколико случајева враћања избеглица хрватским властима, што је значило смртну пресуду. Групу од 50 Јевреја, избеглих из Београда у Приштину, италијанске војне власти предале су немачкој полицији, која их је одвела у логор на *Бањици*, где су убијени почетком децембра 1941.²

Тежак положај јеврејских избеглица давао је прилику италијанским војним командантима за њихово уцењивање и пљачку, а већи број избеглица је интерниран. Група од 400 избеглица одведена је из Сплита и интернирана у Корчули, Вела Луци и у самој Италији. Јевреји избегли у Котор, интернирани су у Албанији, као и јеврејски мушкарци из Приштине. После капитулације Италије они су се углавном вратили својим кућама. На анектираној територији италијанске власти увеле су дискриминационе мере против Јевреја: обавезу пријављивања имовине, забрану уписа у основне и средње школе, забрану посеђивања јавних локала и купалишта, а у Сплиту се десио и случај напада италијанских фашиста на Јевреје, чему су следиле пљачка и уништење њихове имовине.³

У Зони II биле су стационаране италијанске војне снаге, али цивилну управу су имале хрватске власти. Као и у другим деловима НД Хрватске, и овде су одмах уведени антијеврејски закони и отпочело је убијање Јевреја. Током јуна и јула 1941. године, у Дубровнику су донете наредбе којима је за Јевреје и Србе уведен полицијски час. Следиле су наредбе о обележавању Јевреја и њихових радњи, о забрани посеђивања јавних локала, а крајем јула исте године издато је наређење о хапшењу и спровођењу у логор крај

* *Zločini fašističkih okupatora*, 117–118; Ženi Lebl, *Do „konačnog rešenja”. Jevreji u Srbiji*, Beograd, 2002, 27, 224, 238–241.

** Милан Ристовић, *У појрази за уничиштењем. Југословенски Јевреји у бекству од Холокауста 1941–1945*, Београд, 1998, 83–22.

*** *Zločini fašističkih okupatora*, 117–132; M. Koljanin, *Nemački logor*, 60.

**** J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 134–144; *Zločini fašističkih okupatora*, n. m.

Госпића (*Јадовно*) Срба и Јевреја „познатих као комунисти”. До интервенције италијанске војске, убијено је 27 дубровачких Јевреја. И поред тога што су имали своју војну команду на Пагу, Италијани су до друге половине августа 1941. године, толерисали постојање усташких логора *Слана* и *Меџајна*, где је живот изгубило хиљаде Срба и Јевреја. На осталим подручјима Зоне II италијанске војне власти нису дозволиле убијање или одвођење Јевреја.

Хрватске фашистичке власти, уз подршку представника Трећег рајха, у више наврата захтевале су од италијанских војних команди да им се предају Јевреји избегли у Зону II. Иако је Мусолини одобрио изручење Јевреја, италијански команданти ово нису спровели. Да би бар делимично изашла у сусрет хрватским и немачким захтевима, италијанска влада је почетком јуна 1942. године донела одлуку о интернирању Јевреја из Зоне II. Почетком новембра исте године, они су заточени у околини Дубровника (на Лопуду, у Гружу и у Купарима), у Сумартину и Постирама на острву Брачу, у Хвару на истоименом острву и у логору у *Краљевици*. У пролеће 1943. године италијанска врховна команда наредила је да се сви интернирани Јевреји пребаце у логору на острву *Рабу*. Раб је иначе био на италијанском анектираном подручју. Од маја исте године у овај логор пребачено је укупно 3.577 интернираца.”

Капитулација Италије 8. септембра 1943. године донела је слободу највећем делу Јевреја са италијанског окупационог подручја. Јевреји из логора на *Рабу* сами су ослободили логор и формирали Јеврејски батаљон чији припадници су убрзо укључени у друге партизанске јединице. Пре уласка немачких и хрватских јединица крајем истог месеца, највећи део Јевреја је пребачен на слободну партизанску територију. И поред тога што су ови претежно српски крајеви претрпели велика разарања и огромне губитке становништва, органи нове власти пружили су јеврејским избеглицама смештај и другу помоћ.”” Због политичких разлога којима се руководила британска команда у Италији, само мали део јеврејских избеглица је накнадно евакуисан у Италију.

Јевреји који се нису склонили са бившег италијанског окупационог подручја убрзо су похапшени од немачких и хрватских власти и интернирани у логоре где су убрзо убијени. Део Јевреја похапшених у Сплиту (145 особа), међу којима је било и избеглица из Србије, крајем октобра 1943. године пребачен је у логор на *Београдском сајмишту*. Остали похапшени

* Isto; Mato Jakšić, *Dubrovnik 1941*, Beograd, 1966, 37–38, 60, 72–76.

** J. Romano, *Jevreji Jugoslavije*, 134–150; H. Sundhaussen, *Jugoslawien*, 324–325; M. Ристо-вић, н. д. 122–132.

*** *Treće zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske* (8–9. svibnja 1944), Stenografski zapisnici, Zagreb, 1950, 78. Prema izveštaju o radu dr Pavla Gregorića, Socijalni odjel Izvršnog odjela ZAVNOH-a dao je jevrejskim izbeglicima sa Raba 900.000 kuna pomoći. On je naveo da je na Rabu bilo internirano 2.500 Jevreja, od kojih se 300 prebacilo u Italiju. Ostali su na području Like, Korduna i Banije, a 200 u Slavoniji.

Јевреји из Сплита, њих око 300, у марту 1944. депортовани су у усташки логор смрти *Јасеновац*. Нико из ове две групе није дочекао ослобођење.

После ослобођења логора на *Рабу*, 204 Јевреја није се евакуисало и ту су их затекле немачке трупе. Они су убрзо депортовани у логор смрти *Аушвиц*, одакле се вратила само једна заточеница. У фебруару 1944. године немачке трупе похапсиле су у Црној Гори око 120 Јевреја, већином избеглица, а затим су их присилили за тешке физичке полове. Почетком јуна 1944. они су упућени у логор на *Београдском сајмишћу* (*Прихваћени логор Земун*).

Припадници новоформиране SS-дивизије „Скендербег”, састављене од албанског људства и немачког командног особља, 14. маја 1944. су ухапсили све Јевреје у Приштини, њих око 400. После четири дана они су депортовани у логор на *Београдском сајмишћу*, који је тада био под управом хрватске полиције. Заједно са групом из Црне Горе, они су средином јуна 1944. упућени у концентрациони логор *Берген-Белзен* где је већина изгубила живот. Од укупно 400 Јевреја који су до рата живели на Косову и Метохији (у Приштини, односно на италијанском окупационом подручју) страдало је 300 или 75 %.

Извори се слажу у томе да је Други светски рат преживело свега око 15.000 југословенских Јевреја, да се у земљу вратило 13.000, као и да је према попису из 1947. године у Југославији живело 11.934 Јевреја. Међутим, постоје неслагања око броја Јевреја који су уочи рата живели у Југославији, као и око броја страдалих у Холокаусту. Процене броја Јевреја који су живели у Југославији крећу од око 67.000 до 82.242, колико је проценио Јаша Романо. На основу нових извора, али и уз ослонац на резултате Ј. Романа, Холм Зундхаусен је утврдио нешто мањи број Јевреја који су живели у Југославији и који су страдали у Холокаусту.^{***}

По свему судећи, можемо се ослонити на процену да је у Холокаусту од око 82.000 југословенских Јевреја живот изгубило око 67.000, односно њих 81,7%. Ако броју југословенских Јевреја додамо број од 4.000 јеврејских избеглица из средње Европе, које су готово до једног изгубиле свој живот, то значи да је од 86.000 Јевреја које је рат затекао у Југославији живот изгубило њих 71.000 или 82,56 %. Када се упореде страдања појединих европских јеврејских заједница, може да се закључи да је југословенска међу онима које су претрпеле највеће губитке. Највећим делом је

* *Zločini fašističkih okupatora*, 134–135; M. Koljanin, *Nemački logor*, 372, 439.

** *Zločini fašističkih okupatora*, 134–135; Ž. Lebl, *Do „konačnog rešenja”*. Јевреји у Србији, 27, 224, 238–241.

*** *Spomenica 1919–1969*, Savez јеврејских општина Југославије, Београд, s. a, 80, 114, 204–207; *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Јевреја u Југославији*, уредник др Zdenko Levental, Београд, 1952, XIX; Јаша Романо, *Јевреји Југославије 1941–1945*. *Žrtve genocida i učesnici NOR*, Београд, 1980, 14, 84, 201–202; Bogoljub Kočović, *Žrtve Drugog svetskog rata u Југославији*, Сарајево, 1990, 151; Holm Sundhaußen, *Jugoslawien, u: Dimension des Voelkermords. Die Zahl der juedischen Opfer des Nationalsozialismus*, hrsg. von Wolfgang Benz, Muenchen, 1991, 312, 330.

уништена ова релативно мала јеврејска заједница, која је у значајној мери доприносила напретку народа са којим је живела, негујући упоредо свој сопствени идентитет.

ЗАКЉУЧАК

Холокауст у Југославији се одвијао у складу са генерално утврђеном политиком уништења Јевреја као дела плана нацистичке Немачке за преуређење света на новим, расистичким, основама. На највећи део Југославије проширени су немачки националсоцијалистички антисемитски принципи и геноцидна пракса. Уз све специфичности на појединим подручјима подељене земље, то је довело до уништења највећег дела јеврејске заједнице у Југославији. Токови Холокауста на појединим подручјима подељене Југославије, са изузетком италијанског до септембра 1943, имали су у основи истоветне етапе и водили су ка једном циљу, потпуном физичком уништењу Јевреја. Централну улогу при томе је имала нацистичка Немачка, пре свега на својим окупационим подручјима. Ипак, значајан утицај имале су и политике других окупационих држава и њихово антисемитско законодавство успостављено још пре агресије на Југославију. Остали битни фактори који су утицали на токове Холокауста на појединим окупационим подручјима Југославије били су бројност Јевреја и њихово место у друштвеној структури, традиција и политичка култура, постојање и распрострањеност покрета отпора. С обзиром на починиоце, место, начин, околности и хронологију извршења злочина јасно се разликује Холокауст на немачком, мађарском, бугарском и албанском окупационом подручју, као и Холокауст у НД Хрватској. Од око 82.000 југословенских Јевреја, у Холокаусту је живот изгубило њих око 67.000 односно 81,7 %. Ако броју југословенских Јевреја додамо број од 4.000 јеврејских избеглица из Средње Европе, то значи да је од 86.000 Јевреја које је рат затекао у Југославији живот изгубило њих 71.000 или 82,56 %. Југословенска јеврејска заједница је међу онима које су претрпеле највеће губитке међу јеврејским заједницама у Европи.

ДАТУМИ ЗНАЧАЈНИХ ДОГАЂАЈА ЗА ЈЕВРЕЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

11. април 1941. У Крижевцима градски начелник позива Србе и Јевреје да одмах предају управи града оружје, радиоапарате, бицикле, двогледе, фотоапарате. Уведен је присилни рад Јевреја, мушкараца, жена, стараца, на чишћењу вагона, клозета, улица и сајмишта и прописана контрибуција у висини од 244.00 динара.
13. април 1941. У Осијеку су похапшени имућнији Јевреји, затражена контрибуција у драгоценостима и злату у вредности од 30 милиона динара. Након преговора контрибуција је снижена на 20 милиона динара.
14. април 1941. Група фолксдојчера и усташа проваљује у Осијеку у јеврејски храм и пљачка га. Храм је запаљен. На јеврејском гробљу поразбијани су надгробни споменици и запаљена мртвачница.
16. април 1941. Немци заједно са домаћом руљом упадају и пљачкају велики јеврејски храм у Сарајеву. Пљачка и демолирање су трајали два дана.
17. април 1941. Издата Законска одредба за одбрану народа и државе (један од прописа на којима се темељио озакоњени терор у Независној Држави Хрватској).
18. април 1941. У Загребу је издата Наредба којом се Јеврејима забрањује улазак у ресторане, кафане, биоскопе и позоришта. По прехрамбене производе смели су одлазити тек после 10 часова ујутро.
- 25–28. априла 1941. У Загребу су похапшени адвокати и неки други имућнији Јевреји (око 30) и одведени у Керестинец. За њих је одређена контрибуција од 500 кг злата која је после повећана на 1.000 кг.
30. април 1941. Донета Законска одредба о расној припадности.
30. април 1941. Донета је Законска одредба о заштити аријске крви и части хрватског народа. Ове две одредбе су најважније у групи „расних закона”.
31. мај 1941. Из Загреба је одведено 165 младића између 18 и 24 година старости у логоре смрти Госпић, Јадовно на Велебиту и Јасеновац где су убијени. Из Загреба је одведено неколико хиљада Јевреја у Јадовно где је већина ликвидирана.
24. јуни 1941. Усташе су из Бихаћа одвеле све Србе и Јевреје. Србе су раселили, а Јевреје затворили у логор у Босанском Петровцу. Од укупно 148 Јевреја Бихаћа 118 је страдало као жртве.
28. јуни 1941. На Врацама у Сарајеву усташе су стрељале групу талаца Јевреја и Срба.
7. јули 1941. Из Карловца су сви Јевреји мушкарци одведени у логор Јадовно и тамо убијени.
9. јули 1941. У Загребу су стрељана десеторица комуниста од којих шесторица Јевреји.
- 13–14. јула 1941. Усташе су у Вараждину похапсиле све Јевреје и одвели их у логоре смрти.
4. август 1941. У Загребу је стрељано 189 Јевреја и комуниста због напада ручним бомбама на усташку стражу.
14. август 1941. Депортација Јевреја из Баната у Београд. Мушкарци су најпре смештени у логор код Топовских шупа, а одатле су касније одведени и стрељани код Јабучке близу Панчева.
4. септембар 1941. У Сарајеву је извршено масовно хапшење и депортовање Јевреја у логор смрти Јасеновац, а Јеврејке са децом у логор Ђаково.
10. октобра 1941. У Загребу су усташе срушиле синагогу.
- 12–13. октобра 1941. У селу Засавица код Сремске Митровице нацистички окупатор је стрељао 1.057 Јевреја. Из Шапца 56 Јевреја, из Аустрије 800 избеглица и Немачке, Словачке, Пољске и Русије 201 избеглица.
18. октобар 1941. У Београду је немачки окупатор ухапсио и депортовао у концентрациони логор око 3.500 Јевреја мушкараца. То је било четврто, последње и најмасовније хапшење београдских Јевреја мушкараца. Прво је било крајем августа.

29. октобар 1941. У Осијеку су усташе стрељале шесторицу Јевреја због давања прилога за „Црвену помоћ”.
8. децембар 1941. У Београду су све Јеврејске са децом одведене из својих кућа у логор на Сајмишту, а са њима и породице које су у августу 1941. доведене из Баната.
10. децембар 1941. У Брчком су усташе извршиле покољ Јевреја.
24. децембар 1941. У Пакрацу су Немци одвели све Јевреје и већину Срба у логоре; мушкарце у Јасеновац, а жене и децу у Стару Градишку и Ђаково.
9. јануар 1942. Око 2.000 Јевреја Хрватске, већином из Загреба, одведено је у Стару Градишку одакле су жене и деца пребачени у у Ђаково, а остали у Јасеновац.
21. јануар 1942. У Новом Саду и Шајкашкој (општине Тител, Жабал и Србобран) мађарски окупатор је започео крваву Рацију против Срба и Јевреја. За три дана колико је Рација трајала убијено је више од 700 Јевреја и око 2.700 Срба.
17. фебруар 1942. На брду Бубањ код Ниша започело је масовно стрељање затвореника из Логора Црвени крст. Тог дана су Немци за одмазду због побуне у логору стрељали око 1.000 Јевреја, међу којима и неколико стотина из Ниша. У логор Црвени крст били су интернирани Јевреји из Ниша, из источне и јужне Србије и око сто јеврејских избеглица из Аустрије.
1. јули 1942. У Суботици је је мађарски окупатор масовно одвео Јевреје на присилан рад.
27. јули 1942. Јевреји из Земуна и околине су депортовани у концентрационе логоре Јасеновац и Стара Градишка.
29. јули 1942. У Јајинцима код Београда стрељано је 100 Јевреја и 22 родољуба.
22. август 1942. Из Осијека је депортована последња група Јевреја у логор смрти Аушвиц (Освијенћим).
11. март 1943. У Македонији су бугарски фашисти и Немци ухапсили све Јевреје, углавном из Штипа, Битоља и Скопља и пребацили их у сабирни логор у згради Државног монопола у Скопљу. Одатле је 7.215 лица после неколико дана депортовано у логор смрти Треблинка.
12. март 1943. У ноћи између 12. и 13. марта бугарски окупатор је насилно извео из кућа све Јевреје из Пирота (178) и предао их немачким нацистима који су их депортовали у логор смрти Треблинка, одакле се нико није вратио.
13. октобар 1943. Из Сплита је немачки окупатор депортовао у логор на Сајмишту код Београда све одрасле мушкарце Јевреје. Истог дана Гестапо је наставио да хапси јеврејске жене и децу, одузео им станове и присвојио имовину.
25. јануар 1944. У Ријеци су Немци минирали и разорили Велики храм.
24. април 1944. Из Мурске Соботе немачки окупатор је депортовао све Јевреје (око 360 Јевреја) у логоре смрти Дахау и Аушвиц.
26. април 1944. Немачки окупатор је започео депортацију из оних крајева Југославије који су до марта 1944. били под окупацијом Мађарске.
22. април 1945. У логору Јасеновац усташе су извршиле покољ логораша да би ликвидирале концентрациони логор. Група од око 1.300 голоруких логораша пружила је отпор и извршила пробој када се спасило око 80 логораша.

ЛИТЕРАТУРА О ХОЛОКАУСТУ

Поштоване колеге, списак литературе који је пред вама јесте избор из не малог броја наслова, објављених на српском, или на другим језицима, на тему Холокауста, или у вези с њим. Као и сваки избор, резултат је не само објективних критеријума којима сам се водила, него и личне процене о подобности и употребљивости поједине књиге односно материјала. Примарна идеја је била да се у што већој мери афирмишу наслови који већ постоје на српском језику, посебно када је реч о мемоарској и белетристичкој грађи. Водећи се образовним начелима центра Јад Вашем, веровала сам да је важно показати да је проблематику Холокауста могуће изучавати на конкретним примерима из нама блиског и познатог контекста. Далеко од тога да нисам свесна квалитета и обима литературе која је доступна на другим језицима. Међутим, пошто чинимо прве кораке у смислу увођења теме Холокауста у образовну норму Србије, ово ми се чинило целисходним приступом.

У организацији грађе имала сам на уму критеријуме које сугерише центар Јад Вашем: историја Јевреја (предратни, ратни и послератни период) и три групе учесника у Холокаусту: злочинци, жртве и посматрачи.

Верујем да овакав приступ олакшава трагање за потребном литературом. Верујем, такође, да ће наставници који се прихвате подучавања о Холокаусту с временом обликовати и своје личне спискове погодне литературе. Посебно када је реч о подацима за поједина места и области Србије. Ово је тек почетак и листа је отворена.

Ова листа садржи и неколико веб-адреса релевантних за тему као и поједине филмове који се баве овом тематиком. Уз свест о томе колико се пажљиво мора приступити уметничким обрадама тематике из Холокауста, уз наслове сам дописала ближе одређење природе материјала, онако као га ја разумем. У време када историчари ревизионисти доводе дискурс Холокауста у питање, одговорност с којом приступамо овом послу, још је већа.

Велику захвалност дугујем рабину Исаку Асиелу, који ми је помогао у овом послу, као и Весни Лучић.

Извори за изучавање Холокауста:

Историја Јевреја

1. Дејвид Ц. Голдберг, Џон Д. Рејнер, *Јевреји, историја и религија*, СЛЮ, Београд, 2003.
2. Симон Дубнов, *Крајња историја јеврејског народа*, Табернакл, Сремска Митровица, 2006.

3. *Зборник радова са семинара о јудаизму*, Јеврејска општина Нови Сад, март-мај 2008.

1. Хаим Гутман и Јисраел Шацкер, *Холокауст и његово значење*, Завод за уџбенике, Београд, 2010.
2. Роберт С. Вистрич, *Хитлер и Холокауст*, Alexandria Press, Београд, 2004.
3. Раул Хилберг, *Злочинци, жртве, помајрачи, Јеврејска катасстрофа 1933-1945*, Samizdat FREE B92, Београд, 2001.
4. Данијел Јона Голдхаген, *Хитлерови добровољни целати, Обични Немци и Холокауст*, Радио Б92, Београд, 1998.
5. Алан Балок, *Хитлер, слика тираније*, Задруга, Београд, 1955.
6. Шарл Етингер, *Историја јеврејског народа*, Гинко, Београд, 1996.
7. *Семинар о Холокаусту*, зборник радова, Јеврејска општина Нови Сад, 2009.
8. Норман Кон, *Позив на геноцид, Мит о свјетској завери Јевреја и Пројекти сионских мудраца*, Матица српска, Библиотека Корист и разонода, 1996.
9. Виктор Клемперер, *ЛТИ Истина о језику нациста*, Танјуг, Београд, 2006.
10. *Антисемитизам*, Нова српска политичка мисао, посебно издање 1 (2002), Београд, 2002.
11. *Израелско-српска научна размена у проучавању Холокауста*, Зборник радова са научног скупа, Јерусалим-Јад Вашем, 15-20. јуни 2006, Београд, 2008.
12. Фолкхард Книге и Норберт Фрај, *Подсећање на злочине, расправа о геноциду и убиству народа*, Нови Сад-Београд, 2011.
13. Јован Ђулибрк, *Историографија Холокауста у Југославији*, Београд, 2011.

1. Михаило Б. Милошевић, *Јевреји за слободу Србије 1912-1918*, Филип Вишњић, Београд, 1995.
2. Бранислав Божиновић, *Страдање Јевреја у окупираном Београду 1941-1944*, Српска школска књига, Београд, 2004.
3. Валтер Маношек, *Холокауст у Србији, Војна окупациона полиција и уништавање Јевреја 1941-1942*, Службени лист СРЈ, Београд, 2007.
4. Жени Лебл, *До „Коначног решења” Јевреји у Београду 1941-1942*, Чигоја, Београд, 2001.
5. Жени Лебл, *До „Коначног решења” Јевреји у Србији*, Чигоја, Београд, 2002.
6. Жени Лебл, *Хаџ-Амин и Берлин*, Чигоја, Београд, 2003.

Холокауст

*Јевреји у Србији и
бившој Југославији*

7. Жидови на тлу Југославије, Загреб, 1988.
8. Зеєв Мило, *Тако је то било у Независној држави Хрватској (1941–1945)*, с опширним историјским прегледом тог раздобља, Београд, 2004.
9. Ранко Јаковљевић, *Јеврејски код*, Беокига, Београд, 2005. (Јевреји Кладова и Кладовски транспорт).
10. *Злочини фашистичких окупатора и њихових помаиача против Јевреја у Југославији*, уредник др Зденко Левентал, Београд, 1952.
11. Јаша Романо, *Јевреји Југославије 1941–1945. Живе еноцида и учесници НОР*, Београд, 1980.
12. Богољуб Кочовић, *Живе Друиој свејској раиа у Југославији*, Сарајево, 1990.
13. Милан Кољанин, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918–1941*, Београд, 2008.
14. Милан Кољанин, *Филмска пројеканда – увод у Холокауст*, у Годишњак за друштвену историју, 1, Београд, 2000.
15. Милан Кољанин, *Холокауст у Срему 1941–1942*, у Споменица Историјског архива „Срем”, бр. 5, Сремска Митровица, 2006.
16. Младенко Кумовић, *Сирадање сремских Јевреја у Холокаусту*, Нови Сад, 2007.
17. Милан Кољанин, *Немачки лојор на Београдском сајмишту 1941–1944*, Београд, 1992.
18. Венцеслав Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941–1944*, Београд, 1970.
19. Милан Кољанин, *Јевреји – живе раиа 1941–1945 у Војводини*, Зборник радова, Нови Сад, 2004.
20. Владислав Ротбарт, *Југословени у мађарским зајворима и лојорима 1941–1945*, Нови Сад, 1988.
21. Милан Ристовић, *У слици за уочишем. Југословенски Јевреји у бекству од Холокуста 1941–1945*, Београд, 1998.
22. Жени Лебл, *Јевреји у Пироју*, Београд, 1990.
23. Владимир Жерјавић, *Губици ситановништва Југославије у Друиом свејском раиу*, Загреб, 1989.
24. Владимир Жерјавић, *Ојсесије и мејаломаније око Јасеновца и Блајбурја, Губици ситановништва у Друиом свејском раиу*, Загреб, 1992.
25. Животије Ђорђевић, *Губици ситановништва Југославије у Друиом свејском раиу*, Београд, 1997.
26. *Жртве рата 1941–1945, Резултати ојиса*, Савезни завод за статистику, Београд, 1966 (за интерну употребу), 85 (Репринт: Београд, 1992, књ. XVI, стр. XV+85)

27. Звонимир Голубовић, *Шарварска јолоиџа, Проџеривање и лоџорисање Срба Бачке и Барање 1941–1945*, Нови Сад, 1995.
28. *Јасеновачки лоџор*, Искази заточеника који су побјегли из логора 1942 (прво издање штампани у штампарији „Борбе” у Дринићима, Пропагандни одсјек АВНОЈ-а), Посебно издање: Осијек, Пропагандни одсјек АВНОЈ-а, 1942, 44. (Препис издања, без података, шапирографирано; Репринт са 3 нова поглавља које је додао Никица Павлић, Глас, Бања Лука, 1974, 60; II репринт издање: Спомен подручје Јасеновац, 1980, 60)
29. Јован Мирковић, *Објављени извори и лиџература о јасеновачким лоџорима*, Бања Лука–Београд, 2000.

1. Александар Вељић, *Рација заборављени јеноцид*, Metaphysica, Београд, 2007.
2. Звонимир Голубовић, *Рација у Јужној Бачкој 1942. јодине*, Нови Сад, 1992.

Рација

1. Миодраг Жико Аврамовић, *Живоџни џуџи лекарске јородице Гуџман*, у Ужички зборник 8/1978, 393–425.
2. Гојко Шкоро, *Ужичани у конценџрационим лоџору на Баџици*, Титово Ужице, 1983.
3. Гојко Шкоро, *Инџелијенџија ужичкој округу у НОР и социјалисџичкој револуџији 1941–1945. јодине*, у Ужички зборник 16/1987, 295–322.
4. Гојко Шкоро, *Немачка јолиџика јеноцида у Зајадној Србији 1941/42*, у Ужички зборник 18/1989, 323–342.
5. Гојко Шкоро, *Избејлице и јресељеници у ужичком округу 1941–1945*, Ужички зборник 20/1991, 135–158.
6. Јелена Ристановић, *Саниџеџска служба у јарџизанским јединицама на јодручју зајадне Србије и Шумаџије у џоку 1941. јодине*, у Ужички зборник 21/1992.
7. Гојко Шкоро, *Ужичани у немачким конценџрационим лоџорима (ван Јуџославије) 1941–1945*, у Ужички зборник 22/1993, 107–128.
8. Јелена Ристановић, *Црџеџи Боре Баруха у збирци Народној музеја у Ужицу*, у Ужички зборник 29/2005, 181–198.

Извори за Ужице

9. Ефраим Зуроф, *Ловац на наџисџе*, Завод за уџбенике, едиџија *Исџоријско сећање*, књига 1, Београд, 2009.

Суђење наџисџима

1. Ана Франк, *Дневник Ане Франк*, Нолит, Београд, 1998 (сведочанство детета и књижевни текст).
2. Маџда Бошан Симин, Невена Симин, *Заџџо су ћуџале? мајка и ћерка о исџом раџу*, Футура публикаџије, Женске студије и истра-

Мемоарска јраћа о Јеврејима и Холокаусту

- живања, Нови Сад, 2009 (ратно и поратно доба, покрет отпора, прва и друга генерација жртава Холокауста).
3. Дина Рајс, *Дојодило се али не њеби*, Јеврејска општина Нови Сад, 2009 (сећање на ратно детињство).
 4. *Јеврејке, живојне њриче жена Војводине*, Јеврејска општина Нови Сад, 2006 (женска перспектива, предратно, ратно и послератно доба).
 5. *Јеврејска општина Нови Сад; Председници 1945–2008*, Јеврејска општина Нови Сад, 2008 (послератни живот); у књизи се налази и текст логорашког дневника Боришке Штарк.
 6. Цадик Брацо Данон, *Сасечено сџабло Данонових, Сећање на Јасеновац*, Београд, 2000.
 7. *Ми смо њреживели ... 5*, Јевреји о Холокаусту, Јеврејски историјски музеј, Београд, 2007.
 8. Јаша Алмули, *Живи и мрџви*, разговори са Јеврејима, Београд, 2002.
 9. Терез Милер, *Истиниња њрича–сећање баке Александра Тишме*, Нови Сад, 2012.

Праведници

1. Проф. др Милан Ристовић, др Милан Кољанин, Милан Фогел, *Праведници међу нацијама – Србија*, Јеврејска општина Земун, 2010.

Књижевна дела

1. *Пејла и дијаманџи: савремена јеврејска женска њрича* (приредио) Давид Албахари, Граматик, Београд, 2005. **приповетке**
2. Данило Киш, *Рани јади*, Дело, Просвета, Загреб, Београд, 1983 (деца у Холокаусту) **збирка приповедака**
3. Данило Киш, *Псалам 44*, Дело, Просвета, Загреб, Београд, 1983. **роман**
4. Данило Киш, *Дрвени сандук Томаса Вулфа, у: Ноћ и мајла*, Дело, Просвета, Загреб, Београд, 1983 (преживели и њихове трауме) **драма**
5. Давид Албахари, *Геџ и Мајер*, Стубови културе, Београд, 2008. (душегупка, перспектива злочинца) **роман**
6. Александар Тишма, *У њој њреба човека*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997 (перспектива жртве) **роман**
7. Александар Тишма, *Кайо*, Нолит, Београд, 1987 (перспектива жртве) **роман**
8. Александар Тишма, *Књиња о Бламу*, Књижевна заједница Новог Сада, 1988 (преживели Холокауста, Ашкенази) **роман**
9. Ђорђе Лебовић, Александар Обреновић, *Небески одред у: Српска књижевност. Драма; 20*, Нолит, Београд, 1987 (логорашки живот) **драма**

10. Оскар Давичо, *Хана* (предратни живот, избеглице) **поема**
11. Исак Самоковлија, *Рафина авлија*, у: Исак Самоковлија *Приповијетке*, Српска књижевност у сто књига, Матица српска, Српска књижевна задруга, Нови Сад, Београд, 1972 (Сефарди пре рата) **приповетка**
12. Иво Андрић, *Јеврејске њриче*, Народна књига, Београд, 1991.
13. Гордана Куић, *Балада о Бохорейи*, Народна књига, Политика, Београд, 2006 (Сефарди пре рата и данас, носталгија) **роман**
14. Бернхард Шлинк, *Чийач*, Plato books, Београд, 2009 (злочинци, позна суђења) **роман**
15. Бранко Ђопић, *Доживљаји Николејине Бурсаћа* (епизода са јеврејском девојчицом коју спасавају) **збирка приповедака**
16. Ана Шомло, *Гласови дијаспоре*, Књижевне новине, Београд, 1985. (дијаспора, преиспитивање идентитета) **роман**
17. Давид Гросман, *Види њод: љубав*, Архипелаг, Београд, 2007 (врхунска савремена литература о Холокаусту, промишљање феномена жртве) **роман**
18. Предраг Палавестра, *Јеврејски њисци у српској књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1998.
19. Иван Ивањи, *Авеи из једној малој ѡрада*, Зрењанин, 2009, **роман**
20. Исак Самоковлија, *Трајом животиа*, Загреб, 1948.
21. Исак Самоковлија, *Празничко вече*, Сарајево, 1945.
22. Иван Ивањи, *Човека нису убили*, Београд, 1954, **роман**
22. Иван Ивањи, *Прескакање сенке*, Београд, 1989, **роман**

www.yadvashem.org

www.holokaust.rs (*Старо Сајмитије*)

<http://www.ushmm.org> (*Вашиниѡн*)

<http://www.adl.org/main/Holocaust/default.htm>

http://www.jerusalim.org/cd/index_1.html (Одбор за Јасеновац СПЦ)

<http://www.jasenovac.info/>

<http://www.annefrank.org> (Кућа Ане Франк – Холандија)

<http://www.auschwitz.org.pl> (Државни музеј Аушвиц-Биркенау – Пољска)

<http://www.levandehistoria.org> (Форум савремене историје – Шведска)

<http://www.wiesenthal.com> (Центар Симона Визентала – САД)

<http://www.vhf.org> (Фондација преживелих у Шоа, визуелна историја – САД)

<http://www.ushmm.org> (Меморијални музеј Холокауста Сједињених Америчких Држава – САД)

Ињерней

<http://www.holocausttaskforce.org>

[http://www.coe.int/TE/Cultural Co-operation/education/Teaching Remembrance](http://www.coe.int/TE/Cultural_Co-operation/education/Teaching_Remembrance)

<http://www.erinnern.at> (сећање Аустрија)

<http://www.cicb.be> (Мехелен музеј депортације и покрета отпора – Белгија)

<http://www.pamatnik-terezin.cz> Terezin memorial (Република Чешка)

<http://www.cdc.org> (Документацијски центар савременог јеврејства – Француска)

<http://www.topographie.de> (Меморијални музеј жртава национал-социјализма у Немачкој)

<http://www.memorial-museums.net> (Меморијална места жртава нацистичког режима – Немачка)

<http://gfh.org.il> (Кућа бораца у гету – Израел)

<http://www.cdec.it> (Фондацијски центар савремене јеврејске документације – Италија)

Филмови

Шиндлерова лисица, р. Стивен Спилберг (праведник)

Пијанискиа, Роман Полански (жртва)

Sunshine, р. Иштван Сабо (породична прича са акцентом на антисемитизам)

Fiddler on the Roof (Виолиниста на крову), р. Norman Jewison (мјузикл о ашкеназима, према причи *Тевје и његове кћерке*, Шаломе Алејхема)

Јентил (Yentl), р. Барбара Стрејсенд (мјузикл према причи Исака Башевиса Сингера *Yentl the Yeshiva Boy* (борба жене за еманципацију)

Џулиа (Julia), р. Fred Zinneman (покрет отпора)

Животи је леи, р. Роберт Бенињи (прича о јеврејској породици из Италије која доспева у концентрациони логор где се труди да живот учини лепшим од сурове стварности)

Belle Epoque, р. Никола Стојановић (прилике у Босни уочи Првог светског рата) Емир Кустурица, *Бифе Тишаник* (према истоименој причи Иве Андрића).

ЗНАЧАЈ АРХИВИРАЊА

Свако дело је изложено ризику заборав

Тема **Значај архивирања**, Свако дело је изложено ризику заборав, може бити основ за реализацију теме о Холокаусту из различитих **наставних садржаја** основне и средње школе (нпр. српски и страни језик, историја, ликовна култура, графика, право, филозофија, социологија, логика, грађанско васпитање, верска настава, психологија, медицина, часови одељенске заједнице).

Суштина теме омогућава примену различитих **наставних средстава** (есеј, писмо, страница дневника, цитат, извод из извештаја, записник, документ, сведочење, албум, фотографија, слика, цртеж, пано, карта, филмски запис, презентација, симболи, чланак из новина.).

Наставник може применити различите **наставне методе** за реализацију једног или више часова да би остварио циљеве.

На пример: Можете изабрати фотографију (текст, карту симбола) из Приручника о Холокаусту и разговарати са ученицима о пореклу фотографије (текста, карте симбола), времену настанка, догађајима из тог периода, аутору, поруци коју преноси, веродостојности приказа, степену објективности и субјективности, стереотипима, личној и колективној одговорности, емоцијама, разлогу и начину бележења и чувања трага о одређеном догађају.

Ученици могу своје мишљење исказати на различите начине (исписивањем кључних речи, израда цртежа, слике, фотографије, филма, паноа, мапе ума, презентације, есеја).

За час о Холокаусту пажљиво бирајте речи, слике, приче и поруке.

Огледни час

Предмет: Канцеларијско пословање

Модул: Архивирање и класификација докумената

Тема: Значај архивирања

Смер: Пословни администратор – оглед

Разред: IV, група од 12 ученика, настава у бироу

Циљеви обраде теме:

- Схватање значаја архивирања
- Проширивање знања о:
 - архивирању
 - законима, уредбама, правилницима
 - историјском и културном наслеђу
 - Холокаусту
- Стварање навике код ученика да проучавају и примењују законске прописе

- Развијање потребе:
 - очувања локалног и националног наслеђа и светске баштине
 - истраживања
- Оспособљавање ученика за:
 - правилно коришћење савремене технологије у свакодневном раду
 - прикупљање, обраду и интерпретацију различитих информација
 - мултидисциплинарни приступ проблему
 - индивидуални, групни и тимски рад
- Усавршавање вештина
 - комуникације
 - презентације
 - употребе савремене технологије
- Неговање добрих међуљудских односа

Исходи:

- ученик развија одговоран однос према локалном и националном наслеђу и светској баштини
- ученик схвата значај изворних докумената
- ученик је свестан значаја архивске грађе и њеног правилног прикупљања, распоређивања, чувања, руковања и коришћења;
- ученик зна да правилно користи савремену информационо-комуникациону технологију;
- ученик зна да изводи закључке и правилно презентује одређене садржаје;

Наставне методе:

- кооперативно учење
- учење коришћењем рачунара
- решавање проблема
- учење путем откривања са елементима стваралачког учења

Наставна средства:

- рачунари, видео бим, пројекционо платно, модераторска табла на којој је наставни материјал везан за тему; табла; флип чарт табла.

Корелација са предметима:

Право, грађанско васпитање, верска настава, социологија, историја, географија, српски језик и књижевност, страни језик.

Литература:

- Закон о културним добрима („Службени гласник РС”, бр. 71/94.)
- Закон о библиотечкој делатности („Службени гласник РС”, бр. 34/94, 101/2005)
- Закон о оснивању Музеја жртава геноцида („Службени гласник РС”, бр. 49/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005)
- Правилник о регистрима архивске грађе („Службени гласник РС” бр. 24/97)
- Правилник о канцеларијском пословању
- Етички кодекс архивиста
- Едукативни материјал Међународне школе за образовање о Холокаусту, Јад Вашем, Јерусалим, Израел

Сајтови:

- Министарство културе www.kultura.gov.rs
- Архив Србије www.archives.org.rs
- Народна библиотека Србије www.nb.rs
- Републички завод за заштиту споменика културе www.heritage.gov.rs
- Музеј града Београда, www.arte.rs
- Завод за заштиту споменика културе Ваљево, www.vaza.rs
- Народни музеј Ваљево www.museum.org.rs
- Међународна школа за образовање о Холокаусту, Јад Вашем, www.yadvashem.org
- UNESCO - www.unesco.org
- www.sr.wikipedia.org и други наведени у фуснотама.
- Сајт СЈО Србије, www.savezscg.org

Активности наставника

- планира активности и начин реализације часова;
- информише ученике о Међународном дану сећања на Холокауст, 27. јануар, дан ослобођења Аушвица и дану који се у Србији обележава као Дан сећања на жртве геноцида, 22. април, дан пробоја затвореника логора Јасеновац;
- процењује ниво знања ученика;
- упућује ученике на изворе информација на интернету;
power point презентацијом „Значај архивирања” указује на:
мултидисциплинарни приступ теми,
вишеструки значај архивирања,
значај закона,
важност културног и историјског наслеђа,
опасности од погрешних идеологија и политика;
- саопштава и објашњава задатке;
- разговара са ученицима;
- учествује у тимском раду;
- прати активности ученика;
- помаже ученицима у раду;
- указује на грешке у раду;
- прати презентовање ученика;
- уважава различите приступе теми;
- са ученицима изводи закључке;
- саопштава своја запажања о раду;
- анализира план и реализацију часова;
- стечено искуство дели са наставницима.

Активности ученика

- саопштава своја знања, запажања, закључке;
- трага за новим информацијама;
- користи савремену технологију у раду;
- развија вештине: рада на рачунару и комуникације;
- активно учествује у групном и тимском раду;
- учествује у одлучивању о садржају презентације;
- презентира резултате рада групе;
- уважава мишљење других;
- анализира рад;
- примењује мултидисциплинарност у раду.

План активности три огледна часа

Предмет: Канцеларијско пословање

Модул: Архивирање и класификација докумената

Тема: Значај архивирања

Смер: пословни администратор – оглед

Одељење: IV-4, група од 12 ученика

Први час

- Подсећање ученика на Међународни дан сећања на Холокауст, 27. јануар, дан ослобођења Аушвица и дан који се у Србији обележава као Дан сећања на жртве геноцида, 22. април, дан пробоја затвореника логора Јасеновац;
- Стицање нових сазнања о Холокаусту истраживањем података на интернету;
- Разговор о:
 - резултатима истраживања (значај, тачност, извор, начин приказа података, утисци)
 - начинима и разлозима чувања података, докумената, предмета;
- Power Point презентација: Значај архивирања
- Саопштавање и објашњење задатка: Сагледати значај архивирања (на националном и међународном нивоу) истраживањем следећих тема:
 1. Законска регулатива и архивирање
 2. Установе надлежне за архивску грађу и регистратурски материјал,
 3. Прича о архиву и архивисти,
 4. Архивска грађа (библиотеке, архиви, музеји, Кинотека...),
 5. Трагом документа (О Лудвигу Хиршфелду; текст у прилогу; или нпр. неки други документ, слика, цртеж, поштанска марка са ликом Ане Франк, или V3, инсерт из филма „Прошлост траје заувек”, карта логора или неки други наставни материјал по избору наставника или ученика);
- Формирање радних група по избору ученика и избор теме.

Други час

- Истраживање ученика о изабраној теми;
- Израда резултата истраживања у изабраном начину презентовања;
- Припрема за презентовање.

Трећи час

- Презентовање резултата истраживања;
- Извођење закључака;
- Анализа резултата рада.

ЗНАЧАЈ АРХИВИРАЊА

Свако дело је изложено
ризику заборавља

Човек је одувек имао потребу да забележи мисли, емоције, идеје... лепе и ружне, миле и немиле догађаје, проузроковане деловањем природе или људи али и потребу да записе, предмете, вредности сачува.

Како се развијало људско друштво, коришћене су различите технике којима су бележени догађаји и различити материјали: камен, кост, лишће, дрво, папирус, пергамент, папир, филм, микрофилм, електронски запис... а сигурна места чувања били су: храмови, сефови, библиотеке, галерије, музеји, кинотеке, архиви...

Човек се стално супротстављао ризику заборавља. Из тог вечитог настојања да се сачува од заборавља, развијало се и архивирање, као организована активност одлагања и чувања предмета од посебног значаја за људско друштво.

АРХИВИРАЊЕ

arhe – грч. предметак који у сложеницама значи: главни, први, пра-

arhiv(a) – лат. *archivum*, грч. *archeion* владино надлештво, градска већница; место где се држе и чувају документи, списи или акта

Реч архивирање је изведена из грчког предметка архе који у сложеницама значи главни, први, пра-, а реч архив, означава надлештво, градску већницу, место где се држе и чувају документи, списи или акти.

Свака држава законским прописима уређује садржај и начин архивирања. У Републици Србији архивирање је регулисано: Законом о култури, Законом о културним добрима, Уредбом о канцеларијском пословању, Уредбом о административном пословању, Правилником о регистрима архивске грађе, Решењем о утврђивању територија архива и другим прописима.

Закон о културним добрима

Културна добра су: споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места, уметничко-историјска дела, архивска и филмска грађа, стара и ретка књига.

Законом о културним добрима објављеном у „Службеном гласнику РС”, бр. 71/94 уређује се систем заштите и коришћења културних добара и утврђују услови за обављање делатности заштите културних добара.

Према чл. 2: Културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса које уживају посебну заштиту утврђену овим законом.

Културна добра, у зависности од својих физичких, уметничких, културних и историјских својстава су:

- непокретна културна добра (споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места) и
- покретна културна добра (уметничко-историјска дела, архивска и филмска грађа, стара и ретка књига).

Културна добра, у зависности од свог значаја, разврставају се у категорије:

- културна добра;
- културна добра од великог значаја и
- културна добра од изузетног значаја.

Ствари и творевине за која се претпоставља да имају својства од посебног значаја за културу, уметност и историју имају статус „добра која уживају претходну заштиту”.

У културна добра спадају и археолошка налазишта.

Винчанске фигурине^{*} представљају изузетне уметничке домете ове, технолошки најнапредније праисторијске културе у свету (V миленијум пре н.е). Најзначајније фигурине су Lady of Vinča, Хајд ваза и Видовданка. Поред предмета културне намене, о степену развијености говоре и урезани знаци познати као „винчанско писмо”. Претпоставке о њиховој функцији су многобројне: да су ознаке власништва, кауције, пиктограми, сликовно писмо, фонетско писмо...

Гамзиград^{**} је археолошко налазиште близу Зајечара и од 2007. године налази се на УНЕСКО-ОВОЈ листи светске баштине. Гамзиград представља резиденцију римског цара Гаја Валерија Максимилијана Галерија, зета Диоклецијановог. По мајци Ромули, назвао га је Ромулијана. Палата има прелепе, добро очуване подне мозаике из III и IV века.

Виминацијум^{***} је археолошко налазиште у близини Пожаревца. Био је римски војни логор и град настао у I веку. На овом локалитету пронађене су занатске радионице, пећи за печење опеке, просторије за масажу, базени, терме, парна купатила, осликани зидови са цветним и животињским мотивима, новац, фреске...

Београдска тврђава^{****} представља градску утврду око које се развио данашњи Београд. Подигнута је почетком I века као палисада са земљаним бедемима. Данас је својеврстан музеј прошлости Београда и са Калемегданским пољем чини јединствену културно-историјску целину у оквиру Калемегданског парка.

* Винчанска фигурина; www.democraticunderground.com/discuss/duboard...sr.wikipedia.org/wiki/Винчанска_ку...

** Гамзиград sr.wikipedia.org/.../Изабрани

*** Виминацијум arheologija-srbija.blogspot.com/2009/10/arheo..

**** Београдска тврђава, Калемегдан, www.twip.org/image-europe-serbia-belgrade-kal...

Археолошка налазишта

Винчанска фигурина

Гамзиград – Ромулијана

Виминацијум – римски град и
војни логор

Београдска тврђава

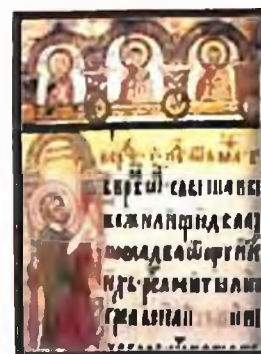
Културно-историјско наслеђе

Фреска Бели анђеол

Хиландар

Мирослављево
јеванђеље

Значајно културно-историјско наслеђе српског народа је манастир Хиландар^{**} на Светој Гори Атонској, велика српска светиња коју су подигли Свети Сава и његов отац Немања. У Хиландару је до 1896. године чувано Мирослављево јеванђеље^{***}, вредна и ретка књига, написана на пергаменту словима уставне ћирилице XII века, украшена са три стотине стилизованих минијатура и иницијала, у боји и злату.

* Славе, верски празници, обичаји, етно мотиви www.svetistefan.ca/images/slavski_kolac.gif www.svetistefan.ca/veronauka/krsnaslava.html, www.stormfront.org

** Манастир Хиландар, www.atlantasrbs.com/learnmore/library/Molitva-za-spas-Srpskog-naroda.html

*** Мирослављево јеванђеље, www.kultura.sr.gov.yu/?p=599

Веома значајно уметничко дело XIII века је и фреска Бели анђео'. Налази се у манастиру Милешева, задужбини краља Владислава. У Милешеви су од 1237. до 1594. године почивале мошти Светог Саве које су Турци, по налогу Синан-паше пренели у Београд и спалили на брду Врачар у настојању да угуше веру народа. У Сремским Карловцима је остало забележено да су 1735. на дан Савине смрти, 27. јануара, ђаци били ослобођени наставе, како би се у храмовима молили за највећег српског Светитеља и Просветитеља.

27. јануар је и Међународни дан сећања на жртве Холокауста. У октобру 2002. министри образовања чланица Савета Европе су донели резолуцију да се у свим државама 27. јануар (датум ослобађања Аушвица) обележава као Дан сећања на Холокауст.

Реч „Холокауст” је грчког порекла и значи „жртва ватре”.

Забележен документарни материјал

Жута – Јевреји
 Ружичаста – хомосексуалци
 Црвена – политички затвореници
 Црна – Роми и остали „обојени”
 Зелена – криминалци

Боје и знакови којима су обележаване жртве геноцида

Под овим појмом подразумева се и систематски прогон и геноцид над различитим етничким, верским и политичким групама људи током Другог светског рата (Холокауст) од стране нацистичке Немачке и њених сарадника.”

* Фреска Бели анђео на Христовом гробу www.zvrk.rs/Mskola/umetnost/mileseva/index.htm

** Ознаке на униформама затвореника концентрационих логора <http://www.gayecho.com/common/news-print.aspx?id=3744&burl=%2FKolumna.aspx%3Fid%3D3744>

Забележен документарни материјал

Концентрациони логор

Слика деце у
концентрационом логору

И деца су била жртве рата.

Фотографисани, фонографисани, филмовани, микрофилмовани или на други начин забележен документарни материјал

Атомска бомба

Хирошима после атомске бомбе

Авионски снимак Нагасакија
пре и после атомске бомбе

Други светски рат је завршен после бацања атомске бомбе на јапанске градове Хирошиму и Нагасаки. „Историјско сећање о том ратном сукобу чврсто је остало у свести неколико поколења становништва. Управо то сећање је рађало масовну тежњу становника наше планете да се не доз-

* Атомска бомба, Хирошима и Нагасаки пре и после бацања атомске бомбе.

nnd.svarog.org/?leto=1950 news.bbc.co.uk/.../html/1.stm sr.wikipedia.org/wiki/Атомска_бомба...

воли понављање рата сличних размера. Јер они су носили и носе опасност од погибије целог човечанства.” (Николај Извеков)

Фотографисани, фонографисани, филмовани, микрофилмовани или на други начин забележен документарни материјал

Предмет архивирања нису само подаци о немилим догађајима у историји једног народа, човечанства.

Предмет чувања су и фотографије познатих и мање познатих личности, новчанице, новине, позоришни репертоари, песме, слике, дневници, писма, поштанске марке, дипломе... све оно што може да прикаже живот посматраног века.

* Новине сербске – из царствујућег града Виене (1813–1821); Збирка новина и часописа, www.digital.nb.rs/direct/P-2587-1813

Мајсторско писмо www.culuma.com/media/pismo/maipi.jpg

Слика Надежде Петровић sr.wikipedia.org/sr-el/Надежда_Пет...

Војвода Степа Степановић, www.znanje.org/.../istaknute%20licnosti.htm

Ратник (Српски војник извиђач (Драгутин Матић)) ову слику је њен стваралац, Горан Анђелковић, предао у јавно власништво. Ово се односи на цео свет. sr.wikipedia.org/wiki/Слика:Ratnik.jpg

Крунисање краља Петра I, септембар 1904, www.arte.rs

Ваљево на старим разгледницама forum.krstarica.com/showthread.php?t=136396

Два наредника: драма са певањем у 3 чина; Збирка плаката и документационог материјала, Позоришни плакати digital.nb.rs/direct/PI_130_158

Новчаница са приказом споменика V3 у Крагујевцу www.oglasisrbija.com/magazin/index.php?id=28

Зашто је значајно архивирање

ПРИЛОГ

ПРИЛОГ

Текст, наставно средство са семинара за просветне раднике из Србије, одржан у Међународној школи за образовање о Холокаусту, Јад Вашем, април 2009. године.

(The ICNEIC Program for Holocaust Education in Europa,
The International School for Holocaust Studies, Yad Vashem, Jerusalem,
Israel)

ЛУДВИГ ХИРШФЕЛД

Рођен сам 1884. у Лођу. Како сам одувек сањао да ћу кад порастем да постанем научник и доктор, када сам одрастао, студирао сам на најбољој медицинској школи у Берлину и у Хајделбергу у Немачкој. У Хајделбергу сам био део истраживачког тима који је открио крвне групе, након чега сам са женом добио посао истраживача у Цириху.

Избио је Велики рат, Први светски рат. Наравно, нисам желео да се вратим у Пољску, јер би ме тамо одвукли у руску армију. Такође, нисам желео да се придружим немачкој армији. Чуо сам да Србима треба помоћ у борби са епидемијама и пошто ми је то било стручно поље, радио сам све време рата као лекар у служби храбрих Срба.

На крају рата, вратио сам се у своју родну земљу, у Пољску, у Варшаву. Варшава ме је примила раширених руку. Предавао сам на Медицинском факултету градског универзитета и основао сам владину компанију за јавно здравље. Борио сам се да се подигне општа свест о важности чистоће, личне хигијене и здравља и наставио са својим истраживачима, највише на пољу вакцина и њихове везе са крвним групама. Објавио сам

стотине научних радова у светској штампи и био сам делегат Пољске на безбројним научним конференцијама, где сам сретао своје колеге из доба кад сам радио као истраживач и из студентског доба.

Током тридесетих, почео сам да осећам промену која је савладала моје пријатеље и колеге у Европи, Италијане и углавном Немце. Истраживачи из тих земаља почели су да доводе своја истраживања у везу са расним теоријама и нисам успео да схватим везу између тако нечег и науке. Њихов став према мени такође се неочекивано променио. На почетку академске године ректор универзитета тврдио је да пољски студенти не уче довољно марљиво пошто Јевреји почињу своје студије на факултету када их је 10 посто, а заврше када их је 35 посто. Један од студената чак је тврдио да Јеврејима треба забранити да студирају на универзитету. Био сам шокиран ситуацијом. Осим свог етничког порекла, нисам осећао никакву везу са Јеврејима, чак ни у верском осећању, био сам католик.

(За време рата нашао сам се у гету. Ја, чувени професор чији чланци су објављивани у Немачкој! Било ми је тешко да се навикнем на Јевреје у гету, нисам их најбоље разумео. Али заразе је толико да проводим дане и ноћи спасавајући животе.)

ХОЛОКАУСТ У СРБИЈИ У ИСТОРИЈСКИМ ИЗВОРИМА И ЛИТЕРАТУРИ (ПРОГОН ЈЕВРЕЈА)

први час

Разред: осми

Циљ часа:

- обнављање појмова антисемитизам и Холокауст, као и историјског контекста њиховог настанка и развоја у нацистичкој Немачкој
- препознавање на примерима историјских извора појавних облика антисемитизма и Холокауста, као и врсте угрожених људских права
- стицање знања о спровођењу Холокауста у Србији

Исход часа:

- ученик зна дефиницију појмова антисемитизам и Холокауст
- зна на карти да покаже окупациону поделу Југославије и Србије
- препознаје на историјским изворима примере антисемитизма и Холокауста и образлаже аргументовано свој одговор
- зна где се налазе главна стратишта Јевреја у Србији (Сајмиште, Бањица, Топовске шупе)

Време часа: један школски час

Метод рада: рад на одабраним историјским изворима и литератури:
текст, карте; вођена дискусија

Облик рада: групни рад, фронтални рад

Наставна средства:

- Карта логора у Југославији, Милош Благојевић, Историјски атлас Београд, 2006, 100 страница
- Карта поделе Југославије после Априлског рата 1941, Милош Благојевић, Историјски атлас, Београд, 2006, 99 страница
- Карта распореда и броја Јевреја у Европи пре и после Другог светског рата (To bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem, 283)
- Карта окупационе поделе Европе
www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nazimap1938_1942.html
- 5 комплета одабраних историјских извора и карата за сваку групу
- Креп трака
- 5 паноа за сваку групу по један, на који ће лепити цедуљице
- 5 комплета питања за сваку групу

- 5 комплекта инструкција за рад
- 5 уводних делова
- цедуљице за поделу на групе

Литература:

Кључни појмови за крај обавезног образовања, Београд, 2008.
 Зборник радова, Израелско-српска научна размена у проучавању Холокауста, Београд, 2008.
 Зборник радова, Геноцид у XX веку на просторима Југословенских земаља, Београд, 2005.
 Жидови на тлу Југославије, Загреб, 1988.
 Милош Благојевић, Историјски атлас, Београд, 2006, 99,100.
 To Bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem, 283.
www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nazimap1938_1942.html

Активности наставника:

- Припрема материјал за групе (историјских извора, паноа, мапа, питања)
- Помаже групама
- Сумира резултате рада група

Активности ученика:

- Одговарају на питања наставника (на почетку часа, у току групног рада, на крају часа...)
- Међусобно размењују мишљења током групног рада: распоређују изворе и одговарају на питања
- Примењују стечена знања о антисемитизму и Холокаусту на примерима историјских извора
- Дају своје мишљење о историјским изворима и о појавама антисемитизма и Холокауста, које су имали пред собом

Структура часа

1.	Наставник обнавља, кроз питања, стечена знања о антисемитизму и Холокаусту у Европи, од 1933–1945. године и почетку рата у Краљевини Југославији. Издваја тему часа.	7 минута
2.	Подела ученика на 5 група	2 минута
3.	Наставник даје инструкцију за рад и дели материјал	1 минут
4.	Рад у групама ученика	20 минута
5.	Сумирање рада група, наставник фронтално сумира рад група	8 минута
6.	Евалуација часа	7 минута

7 минута

I Уводни део часа: Наставник обнавља, кроз питања, стечена знања о антисемитизму и Холокаусту у Европи, од 1933–1945. године и почетку рата у Краљевини Југославији.

Питања су:

1. Шта је то антисемитизам?

Антисемитизам представља нетрпељивост, мржњу или предрасуде према Јеврејима као религијској групи или нацији.

2. Шта је то Холокауст?

Холокауст је било систематско, бирократско, од државе одобрено прогонство и убиство приближно шест милиона Јевреја од стране нацистичког режима и њихових колаборациониста од 1933–1945. године. Термин „холокауст” потиче од старих Грка и значи „жртва ватре” – односи се на жртве приношене боговима, а у пренесеном значењу подразумева уништење нечега или некога. Јевреји употребљавају за Холокауст израз Шоа. *HaShoah Ve-Hagevurah* (хебрејски) дословно значи Дан сећања на мученике и јунаке Холокауста.

3. На које су све начине Немци спроводили „коначно решење” јеврејског питања?

Антирасни закони, спаљивање синагога, затварање у гетое и логоре, нехумани услови живота, понижавање, ношење жуте траке, масовно убијање, отпуштање са посла, забрана школовања...

4. Када је Југославија ушла у рат против Тројног пакта?

6. април 1941. године.

5. На које делове се распала Краљевина Југославија у априлу 1941. године?

Показати на карти у М. Благојевић, Историјском атласу на страници 99.

На примеру историјских извора везаних за Србију, у време Другог светског рата, обновићемо своја знања о антисемитизму и Холокаусту и научићемо да препознајемо те страшне појаве у људској историји.

2 минута

II Подела ученика на 5 група (од 3–5 чланова, Прилог 6), тако што ће се налазити по повезаности појмова:

1. **Логори ван Југославије:** Аушвиц, Матхаузен, Треблинка, Дахау, Мајданек
2. **Логори на територији Југославије:** Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Јадовно, Бањица
3. **Идеологије:** фашизам, антисемитизам, тоталитаризам, нацизам, расизам
4. **Личности:** Адолф Хитлер, Бенито Мусолини, Хајнрих Химлер, Јозеф Гебелс, Јозеф Менгеле
5. **Појмови:** Холокауст, гето, логор, избеглице, Међународни дан сећања на жртве Холокауста – 27. јануар

На клупе где ће се распоредити ученици, ставити цедуљице са називима група, да би могли да нађу своје место.

III Подела материјала за сваку групу и питања на која треба да одговоре, давање инструкције. (Прилог 1 – Уводни део; Прилог 2 – изабрани историјски извори и карте; Прилог 3 – шема за попуњавање; Прилог 4 – питања за групе). Наставник фронтално даје инструкцију, а за сваку групу је припремио и папирић са написаном инструкцијом.

1 минут

Инструкција: Пре него што почнете да радите прочитајте **уводни текст**, који ће вам помоћи да схватите изворе, који су пред вама и да одговорите на постављена питања. Пред вама се налази **10 различитих историјских извора** насталих на територији Србије у Другом светском рату и 4 историјске карте.

- а) **Прво** ћете прочитати дате изворе и **поређати хронолошки** на ленту времена на паноу.
- б) Потом ћете за сваки наведени извор, у табелу, уписати **која људска права су била угрожена Јеврејима у Србији у време Другог светског рата**.
- в) На празном месту, на паноу, ћете **одговорити на постављена питања**, која ће добити свака група. Имате за рад **20 минута**.
- г) Сваки члан групе може бити питан.

IV Рад у групама

V Сумирање рада група, наставник фронтално сумира рад група.

20 минута

Ученици излажу одговоре по групама, свака група одговара на два питања, а остале прате и допуњују њихове одговоре. Наставник сумира одговоре на табли, хамеру или графофолији. (Прилог 4.)

8 минута

Прво се сумира хронолошки редослед докумената, потом врста права која је угрожена према датим извором и одговори на питања.

VI Завршни део часа (евалуација): Наставник пита одељење:

Који вам је од изложених докумената био најупечатљивији?

3 минута

Инструкција: Свако од вас нека приђе табли и поред бројева на табли који представљају редослед историјских извора које су добили, ставите неки свој амблем, знак, поред историјског извора који је на вас оставио највећи утисак.

Потом ће наставник фронтално разговарати са ученицима о њиховом избору. На крају ће фокусирати пажњу на карту колико је било Јевреја у Европи пре Другог светског рата, а колико на крају Другог светског рата са освртом на податке у Србији.

ПРИЛОГ 1

Уводни текст, који ће ученици прочитати пре него што почну да читају изворе, и који ће бити дат свакој групи:

На територији Србије (у њеним данашњим границама), живело је до 30.000 Јевреја, односно око 40% укупне популације Јевреја у Краљевини Југославији (Поповић Небојша, *Јевреји у Србији 1918–1941*, Београд, 1997, 195, 196). Потпуна грађанска равноправност Јевреја је остварена одлукама Берлинског конгреса, али ће у пракси бити уведена 1888. године. И поред стварања нове државе 1918. године грађанска равноправност јеврејске заједнице није нарушавана до октобра 1940. године. Тада је влада донела уредбу о мерама у којима је ограничено право Јеврејима да продају предмете људске исхране, као и да се број јеврејских студената и ученика мора свести на постотак јеврејског становништва у укупном становништву.

Општи оквир у коме се одигравала драма Јевреја у Србији, била је сложена слика окупационе поделе Југославије и Србије. Основу за поделу југословенских и српских територија чине Хитлерове смернице од 27. марта 1941. године. Словенија је потпуно подељена; 10. априла 1941. настала је Независна држава Хрватска (обухватала Хрватску, Босну и Херцеговину и Срем), а Србија је сведена на границе пре 1912. године и стављена је под директну немачку војну окупациону управу. Остатке државе су преузели Италијани, Албанци, Бугари и Мађари (Погледај карту окупационе поделе Југославије 1941. године, Милош Благојевић, *Историјски атлас*, 99 страница). Домаћа „Влада народног спаса” генерала Милана Недића, се налазила под потпуном контролом немачких окупационих власти.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у ироучавању Холокауста*, Београд, 2008, 169, 170).

Историјски извори

1. 16. априла 1941. заповедник Оперативне групе полиције безбедности и Службе безбедности издао је у Београду наређење о обавезном пријављивању Јевреја Градској полицији за заштиту 19. априла. Оглушење о ову команду је за собом повлачило смртну казну.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у ироучавању Холокауста*, Београд, 2008, 169)

2. Почетком маја 1941. године, немачки војни заповедник за Србију је издао наређење о блокади и одузимању свих јеврејских улога и других вредности депонованих у банкама, а крајем истог месеца је „Наредбом бр. 7” одредио обавезну пријаву јеврејске имовине и одузимање њихових радњи на територији Србије, Баната и Санџака...

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у ироучавању Холокауста*, Београд, 2008, 174)

ПРИЛОГ 2

3. У Србији је од 30. маја 1941. године, била на снази најстрожа забрана помагања и скривања Јевреја. Немачки војни заповедник за Србију прописао је смртну казну за сва лица која примају на преноћиште, скривају или примају на чување њихове ствари или их стичу заменом или куповином.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у ироучавању Холокауста*, Београд, 2008, 178)

4. 31. маја 1941. године немачке војне власти су забраниле Јеврејима рад у свим јавним службама и занимањима, приступ у јавне локале, коришћење средстава јавног саобраћаја, а одузета им је готово сва имовина и уведена принудна радна обавеза за све мушкарце од 14 до 60 и жене од 14 до 40 година старости.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у ироучавању Холокауста*, Београд, 2008, 175)

5. 10. јула 1941. године формиран је концентрациони логор Бањица, кроз који је прошао или је убијен велики број Јевреја.

(*Жидови на иллу Југославије*, Загреб, 1988, 209)

6. 22. јула 1941. године немачки војни заповедник за Србију је донео наредбу о одузимању непокретне имовине од Јевреја.

(*Жидови на иллу Југославије*, Загреб, 1988, 209)

7. Од 9–13 октобра 1941. године због погибије 21 немачког војника у борби са партизанима, стрељано је 449 београдских и 400 Јевреја из логора у Шапцу.

(*Жидови на иллу Југославије*, Загреб, 1988, 209)

8. Од августа до новембра 1941. године немачке окупационе власти су сакупљале и затварале одрасле мушкарце у импровизованом логору у „Топовским шупама”, где су прво доведени Јевреји из Баната. У јесен 1941. у великим егзекуцијама цивила у Србији, по неким проценама стрељано је око 5.000 Јевреја старијих од 14 година...

(Милан Кољанин, *Немачки логор на Београдском Сајмишћу 1941–1944*, Београд, 1992, 39)

9. У новоосновани Јуденлагер Semlin (Сајмиште) су у првој половини децембра затварани пре свега јеврејске жене и деца. Од марта до почетка маја 1942. године сви су убијени у специјалном, у ту сврху послатом камиону–гасној комори.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у ироучавању Холокауста*, Београд, 2008, 176)

Одговори на питања за групе

1. У Прилогу 1. су историјски извори поређани хронолошки.

2.

Хронолошки поређани историјски извори о Холокаусту у Србији у време Другог светског рата	Угрожена права
1.	Нису једнаки пред законом
2.	Право на приватну својину
3.	Право на живот
4.	Право на слободу кретања, рада, приватност, приватну својину
5.	Право на живот
6.	Право на приватну својину
7.	Право на живот
8.	Право на живот (мушкарцима)
9.	Право на живот (женама и деци)
10.	Право на живот

ПРИЛОГ 5

3. Доносе законе против Јевреја, којима укидају многа права;

Упућују их на присилни рад;

Забрањено им је појављивање на јавним местима;

Губе посао;

Одвођени су у логоре;

У логорима су убијани мушкарци, жене, деца, само зато што су Јевреји

Пљачкање и уништавање имовине...

4. Сајмиште, Бањица, Шабац, Топовске шупе

5. Од 12.000 Јевреја у Србији (окупациона зона) страдало је 11.000 Јевреја.

У последњем 10-ом историјском извору.

Појмови за поделу на групе

1. **Логори ван Југославије:** Аушвиц, Матхаузен, Треблинка, Дахау, Мајданек

2. **Логори на територији Југославије:** Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Јадовно, Бањица

3. **Идеологије:** фашизам, антисемитизам, тоталитаризам, нацизам, расизам

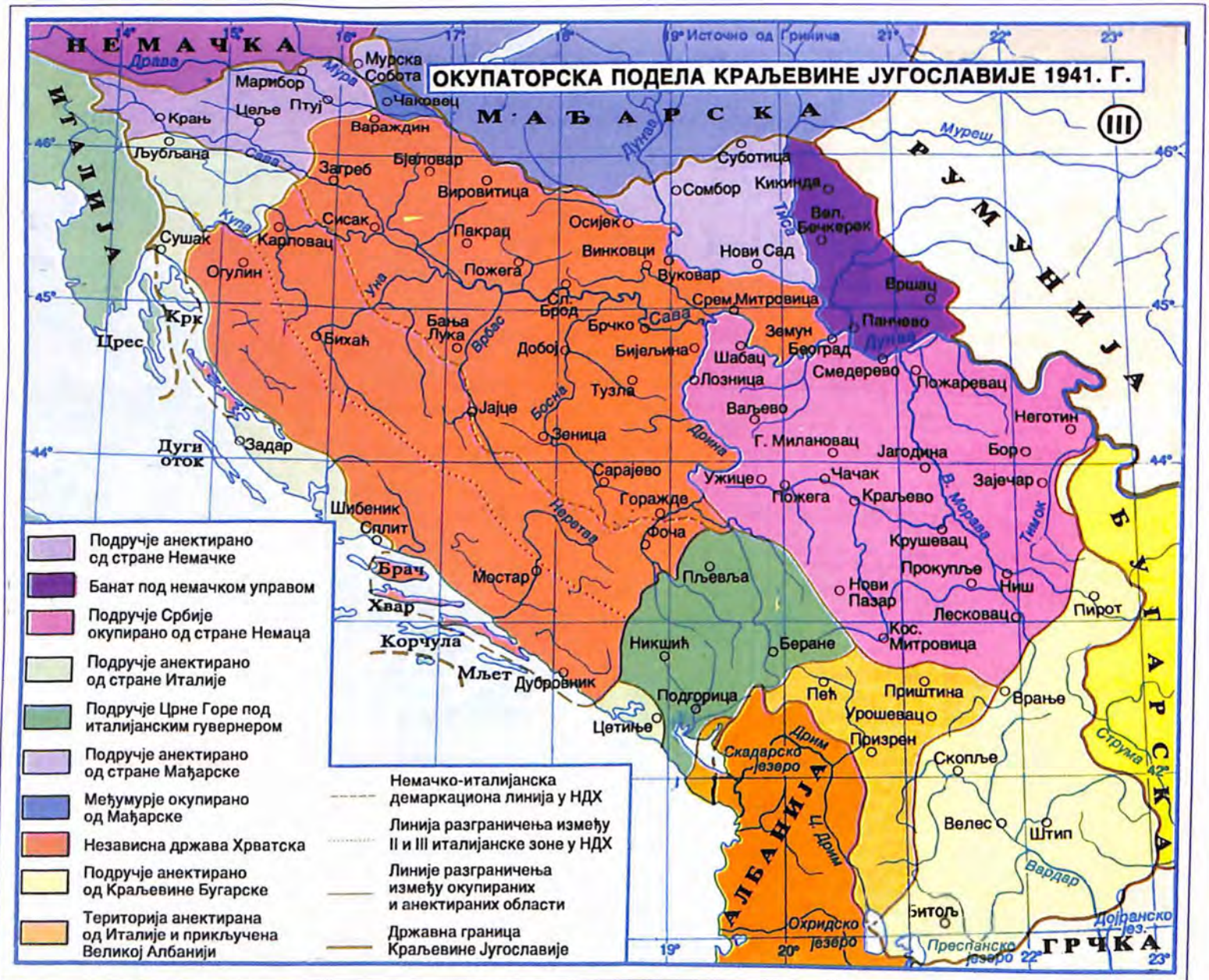
ПРИЛОГ 6

4. **Личности:** Адолф Хитлер, Бенито Мусолини, Хајнрих Химлер, Јозеф Гебелс, Јозеф Менгеле

5. **Појмови:** Холокауст, гето, логор, избеглице, Међународни дан сећања на жртве Холокауста – 27. јануар

ПРИЛОГ 7

Карте

Окупаторска подела Краљевине Југославије 1941. године

Весна Лучић
професор историје у ОШ „Стари град” у Ужицу

ХОЛОКАУСТ У СРБИЈИ У ИСТОРИЈСКИМ ИЗВОРИМА И ЛИТЕРАТУРИ (СОЛИДАРНОСТ И ПОМОЋ ЈЕВРЕЈИМА У СРБИЈИ)

други час

Разред: осми

Циљ часа:

- обнављање чињеница везаних за спровођење Холокауста у Србији од стране немачких окупационих власти
- анализирање сведочанстава праведника међу народима, примери из Србије
- подстицање критичког размишљања и саосећања ученика према жртвама и њиховим помагачима.
- неговање личне одговорности

Исход часа:

- ученик зна ко је жртва, ко злочинац, а ко посматрач и праведник
- зна и разуме важност сећања на жртве, преживеле, праведнике
- изражава свој став

Време часа: један школски час

Метод рада: рад на одабраним историјским текстовима (примерима праведника у Србији); вођена дискусија

Облик рада: групни, фронтални, индивидуални

Наставна средства:

- Карта логора у Југославији, Милош Благојевић, Историјски атлас Београд, 2006, 100 страница
- Карта поделе Југославије после Априлског рата 1941, Милош Благојевић, Историјски атлас, Београд, 2006, 99 страница
- Карта распореда и броја Јевреја у Европи пре и после Другог светског рата (To bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem, 283)
- Примери текста за сваког ученика
- 5 комплета питања за сваку групу
- 5 комплета инструкција за рад
- Цедуљице за поделу на групе

Литература:

- Кључни појмови за крај обавезног образовања, Београд, 2008.
Зборник радова, Израелско-српска научна размена у проучавању Холокауста, Београд, 2008.
Милош Благојевић, Историјски атлас, Београд, 2006, 99,100
To bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem, 283

Активности наставника:

- Припрема материјала за групе (историјских извора, питања)
- Помаже групама
- Сумира резултате рада група

Активности ученика:

- Одговарају на питања наставника (на почетку часа, у току групног рада, на крају часа...)
- Читају текстове индивидуално
- Међусобно размењују мишљења током групног рада
- Дају своје мишљење о поступцима људи који су помагали Јеврејима, саосећају са жртвама

Структура часа

1.	Наставник обнавља, кроз питања, знања ученика о спровођењу Холокауста у Србији и истиче тему часа.	5 минута
2.	Наставник даје инструкцију за рад и дели материјал	2 минута
3.	Ученици индивидуално, читају и уче добијене приче	5 минута
4.	Подела на групе и инструкција наставника	2 минута
5.	Рад у групама ученика	15 минута
6.	Сумирање рада група, наставник фронтално сумира рад група	8 минута
7.	Евалуација часа	8 минута

Час

I Уводни део часа:

5 минута

- а) Наставник обнавља, кроз питања, стечена знања о спровођењу „коначног решења” у Србији.

Питања су:

1. Покажи на карти на које делове се распала Краљевина Југославија априла 1941. године и како је била подељена окупирана Србија?

Показати на карти у М. Благојевић, Историјском атласу на страници 99.

2. На које је све начине немачка окупациона власт спроводила „коначно решење” јеврејског питања у Србији?

Антирасни закони, спаљивање синагога, затварање у логоре, нехумани услови живота, понижавање, масовно убијање, отпуштање са посла, забрана школовања...

3. У којим логорима су страдали Јевреји у Србији?

Сајмиште, Бањица, Топовске шупе, били си интернирани и у друге логоре, ван Србије...

4. Колико је Јевреја страдало у окупираној Србији током Другог светског рата?

Од 12.000 је страдало 11.000 Јевреја. Већина.

б) Наставник издваја тему часа:

На примерима сведочанстава спасених људи – Јевреја у Другом светском рату у Србији, уверићемо се да нема таквих државних закона, који могу потпуно да пониште људскост, дубоко саосећање и добру вољу да се помогне прогоњенима и угроженима, па чак и по цену свог живота.

2 минута

II

а) Наставник даје инструкцију ученицима. Свако од вас ће извући папир. На том папиру се налази по једна истинита прича из окупиране Србије у Другом светском рату. Имате 5 минута да причу прочитате и упамтите, јер ћете у другој активности ту причу морати да испричате другима.

б) Наставник дели материјал: сваки ученик извлачи по једну причу.

5 минута

III Ученици индивидуално читају и уче добијене приче

2 минута

IV

а) Наставник формира групе по бројевима који се налазе на врху тих прича: пример за причу један: 1–1; 1–2; 1–3; 1–4; 1–5 и тако и за остале приче 2–1; 2–2; 2–3; 2–4; 2–5 итд. Групе су ЈЕДАН; ДВА; ТРИ; ЧЕТИРИ И ПЕТ. Овим се постиже да у сваку групу дођу представници са различитим причама. На клупе где ће се распоредити ученици, ставити цедуљице са називима група, да би могли да нађу своје место.

б) Инструкција наставника за рад у групама: Свако од вас у групи је имао различиту причу. Сада ћете осталима у групи, свако од вас испричати своју причу и одговорите на постављена питања:

1. Да ли се смело помагати Јеврејима у Србији? Која казна је чекала оне који су им помагали? (сети се извора, које смо радили претходни час)
2. На које је све начине српско становништво учествовало у спасавању Јевреја?
3. Ко све помаже Јеврејима у наведеним примерима?

За рад имате 15 минута

V Рад у групама

15 минута

VI Сумирање рада група, наставник фронтално сумира рад група.

8 минута

- а) Ученици се јављају по слободном избору и препричавају приче које су добили.
- б) Ученици се јављају по слободном избору и одговарају на питања која су добили.

VII Завршни део часа (евалуација): Наставник пита одељење:

2 минута

- а) Која вам је од изложених прича била најупечатљивија?

Инструкција: Свако од вас нека приђе табли и поред бројева на табли који представљају редослед историјских извора које су добили, ставите неки свој амблем, знак, поред приче која је на вас оставила највећи утисак.

- б) Потом ће наставник фронтално разговарати са ученицима о њиховом избору.

2 минута

- в) Завршни текст:

4 минута

– Само мањи део оних који су учествовали у спасавању својих јеврејских суграђана је после рата, у знак захвалности, добио почасни назив „праведника међу народима”. Пошто су активности на сакривању Јевреја морале бити тајне, за многе се људе никада није сазнало да су им помагали. Многи су погинули и нестали у вихору рата, а многи су се и упокојили, а да нису пренели другима ништа од онога што је било. До краја 2006. године „медаљу праведника” су примила 124 држављанина Србије. Ови бројеви не одражавају стварну слику помоћи коју су својим јеврејским суседима пружали њихови суседи и пријатељи српске и осталих националности у Србији од априла 1941. године до октобра 1944. године. Јевреји су у знак захвалности свима онима који су их помагали у Другом светском рату, у Јад Вашему (меморијалном центру жртвама Холокауста), подигли такозвану „Долину праведника”, где је за сваког „праведника међу народима” посађено по једно дрво.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у ироучавању Холокауста*, Београд, 2008, 207, 208).

– Сваком ученику дати списак праведника из Србије (прилог 2). Да пронађу личности које смо помињали у текстовима и да сви ови људи служе као пример храбрости и пожртвовања, свима нама.

ПРИЛОГ 1

Прича 1. (1-1; 1-2; 1-3; 1-4, 1-5)

Сећајући се првих месеци окупације, једна београдска Јеврејка је овако описала односе са својим српским суседима: „Нису од нас окренули главе. Марија Ђорђевић, мој разредни старешина и професор немачког језика, долази да пита може ли да помогне...пријатељи нас посећују с намирницама у рукама знајући да Јевреји смеју да купују тек после десет сати, а тада већ у гладном Београду нема више ничега на пијацама. Херцеговац Лука, носач са Јованове пијаце, непозван долази и строго наређује мајци: „Сада ћеш ми казати шта да ти сутра донесем са пијаце и тако ће бити сваки дан”. Најстарији од браће Жујовића...долази из Неменикућа под Космајем...хоће да нас води у село да у његовој кући живимо до краја рата...апотекар Милутиновић...нуди мајци да је пријави као сестру, избеглицу из Босне, а да моју сестру и мене усвоји кроз легалну процедуру.”

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарност и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у проучавању Холокауста*, Београд, 2008, 169, 182).

Прича 2. (2-1; 2-2; 2-3; 2-4, 2-5)

а) Свој стан који се налазио у непосредној близини Гестапоа, др Мирослав М. Стојадиновић је 1941. године претворио у тајни азил за јеврејске суграђане и избеглице које је рат затекао у Београду. Помогао је у спасавању око 80 Јевреја, кријући их, набављајући документа и обезбеђујући им да напусте град. Он је одликован медаљом праведника међу народима.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарност и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у проучавању Холокауста*, Београд, 2008, 169, 184).

б) Пошто је избегао заробљавање у Априлском рату 1941. године, др Марко Анаф, резервни сантитетски официр се вратио у Београд... На тавану породичне куће, у једном од централних београдских квартова саградио је мало склониште-бункер, у који ће се са мајком склањати на сваки знак опасности. Захваљујући добро камуфлираном склоништу, уз помоћ супруге и пријатеља, у сопственој кући је илегално боравио 42 месеца, од јула 1941. до октобра 1944. Његово склониште, самодисциплина, али и помоћ и одлучност супруге Славке да га не ода ни после мучења у полицији и вишемесечног затвора, у којем се нашла после вишедневног неуспешног полицијског претреса куће, спасли су његов и живот његове мајке.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарност и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у проучавању Холокауста*, Београд, 2008, 169, 189).

Прича 3. (3-1; 3-2; 3-3; 3-4; 3-5)

Мешовити бракови су пружали реалну могућност преживљавања припадницима јеврејског народа. Наредбом окупационих власти склапање бракова између Срба са Јеврејима је било најстроже забрањено. Упркос томе то се дешавало. Ево неколико примера. Тако се у Београду, Сарина Леви, која се од лета 1942. скривала код породице Бошковић, августа 1944. венчала за Предрага Бошковића као „Невена Шуменковић”. Магда Фење се венчала у манастиру Студеници 1942. године. Уз дозволу измољену у Патријаршији од владика Круља и Јована Илића, у Београду је почетком децембра 1941. године хитно склопљен брак између Јеврејке Ане Шотен и Алексе Куртовића, на предлог њихове заједничке другарице-непосредно пред позив немачких власти за пријаву и затим затварање свих јеврејских жена. Вера Шенфелд је пуштена из логора на Сајмишту захваљујући лажном изводу из књиге венчаних, којом је њен познаник из Земуне доказао да је удата за католика.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у истраживању Холокауста*, Београд, 2008, 169, 188).

Прича 4. (4-1; 4-2; 4-3; 4-4; 4-5)

Власник хотела и кафане „Европа” у Куршумлији, Живорад Арсенијевић, примио је у фебруару 1942. године три јеврејске породице из Београда. Њих је затим преко својих веза пребацио на Копаоник, у Прескоче, заселак села Коњува, код обућара Раше Николића, који је понудио помоћ целој групи од 40 Јевреја, колико их је тада било у Куршумлији и у селу Блажево. Један од бегунаца фоторепотрер београдског листа „Политика”, Рака Рубен, у свом сећању наводи да су сељаци знали да крију Јевреје; то су знали чак и Бугари који су ту област држали под својом контролом.

Живорад Арсенијевић је средином 1942. године успео да интервенцијом код бугарских официра у Куршумлији, ослободи из затвора Рубену супругу и кћерку и још две породице ухваћене у једној рацији. Скривајући се у селу Гргуре, у кући породице Брадић, дочекали су крај рата. Сам Рубен је у априлу 1941. године избегао одвођење у заробљенички логор у Немачку захваљујући помоћи познаника, типографа Топића, који га је дословно извукао из колоне док је пролазила београдским улицама, склонио код себе, дао му цивилно одело и одвео кући.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у истраживању Холокауста*, Београд, 2008, 169, 191).

Прича 5. (5-1; 5-2; 5-3; 5-4; 5-5)

У Ивањици, у градићу у југозападној Србији, официр Недићеве Државне страже је у пролеће 1942. године упозорио инжењера Аврама Данона, бившег управника рудника антимона, ожењеног Српкињом, и његове рођаке избегле из Сарајева, да је добио наређење да их спроведе

у Ужице, али да ће налог задржати недељу дана како би се они благовремено склонили. И он сам се спремао да дезертира, јер није желео даље да буде под немачком командом. Полицијски писар Јованчић им је прибавио лажне исправе са српским именима, а свештеник Драгољуб Милановић их предао поузданим водичима, који су их спровели до Црне Горе и италијанске окупационе зоне.

(Милан Ристовић, *Пројоњени и њихови саучесници: солидарности и помоћ Јеврејима у Србији 1941–1944*, у *Зборник радова Израелско-српска научна размена у истраживању Холокауста*, Београд, 2008, 169, 192).

До сада је у Србији уручено 127 медаља праведника међу народима (члановима 73 породице)

ПРИЛОГ 2

ПРАВЕДНИЦИ – РЕПУБЛИКА СРБИЈА

1. АНДЕСЕЛИЋ, Марија и њене кћерке Наталија Димкић и Вера Петровић; проглашене за праведнике 1993. за спасавање Софије Лунгиновић
2. АРАНЂЕЛОВИЋ, Вера; проглашена за праведника 1991; спасени(?)
3. АРСЕНИЈЕВИЋ, Љубивоје и Вујка, и њихов син Миље; проглашени за праведнике 2000. за спасавање Тугомира – Бруна Брукнера
4. БЕНЧЕВИЋ, Антун и његова сестра Мира; проглашени за праведнике 1994. за спасавање Павла Белаха
5. БЛЕНДИЋ, Ђорђе; проглашен за праведника 1992; спасени (?)
6. БЛЕНДИЋ, Мирта, Јован, Никола и Николица; проглашени за праведнике 2000. за спасавање Жака Левија и његове породице
7. БОНЦИЋ, Боривоје и Гроздана; проглашени за праведнике 1980; спасени (др Јулија Ехренфелд)
8. БОТИЋ, Радован; проглашен за праведника 1989, спасени (?)
9. БРАДИЋ, Сава и Јована; проглашени за праведнике 1994. за спасавање Раке Рубена и његове породице, жене Флоре, кћерки Буене и Рахеле
10. ЧАНАДИ, Маришка; проглашена за праведника 1995. за спасавање девојчице из породице Саул (сестре Јосифа Саула – усвојеног Жамбоки)
11. ДУДАШ, Пало и Ана; проглашени за праведнике 1995; спасени (?)
12. ЂОНОВИЋ, Радован и Роса; проглашени за праведнике 1983; спасени (?)
13. ЂОШЕВИЋ – АДАЊА, Дара; проглашена за праведника 1998. за спасавање Аврама Адање (свог будућег супруга) и његове породице
14. ЂУРКОВИЋ, Александар; проглашен за праведника 2000. за спасавање Жака Левија и његове породице
15. ГЛАВАШКИ, Јелена; проглашена за праведника 1987; спасена Жени Лебл

16. ГЛИГОРИЈЕВИЋ, Милан; проглашен за праведника 1996; спасени (?)
17. ХОРВАТ, Павао; проглашен за праведника 1965; спасени (?)
18. ИМЕРИ – МИХАЉИЋ, Хајрија; проглашена за праведника 1991; спасени Стела – Естер Бахар
19. ЈАКОВЉЕВИЋ, Анђа; проглашена за праведника 1992. за спасавање Маје Циндрић, рођене Бухвалд
20. ЈАНОШЕВИЋ, Катица; проглашена за праведника 1964; спасени (?)
21. ЈОВАНОВИЋ, Немања, његова сестра Нада Козлов, родитељи Богдан и Десанка; проглашени за праведнике 1968; спасени (?)
22. ЈОВАНОВИЋ, Тихомир и Милка; проглашени за праведнике 1992; спасени (?)
23. ЈОВАНОВИЋ, Станко и Љубинка; проглашени за праведнике 1967; спасени (?)
24. ЈОВАНОВИЋ, Петар; проглашен за праведника 1993. за спасавање Бланке Алтарац
25. ЈОВАНОВИЋ, Даница и њене кћерке Олга и Милева; проглашене за праведнике 1993. за спасавање Бланке Краус и њеног сина Александра Крауса
26. КИРЕЦ, Мирослав; проглашен за праведника 1990. за спасавање Соње Барух
27. КНЕЖЕВИЋ, Слободан и Миленија; проглашени за праведнике 1980; спасени др Јулија Ехренхард и син Илан
28. КОСТИЋ, Драгољуб, његова сестра Босиљка Костић – Ранчић и отац и мајка; проглашени за праведнике 1997. за спасавање Бојане Конфино (по исељењу у Израел променила је име у – Рахел Абраванел)
29. КОЗАРСКИ, Стево, Јулис, Бато и Олга; проглашени за праведнике 1994; спасени (?)
30. КУДЛИК, Бела и Катарина; проглашени за праведнике 1987; спасени (?)
31. ЛЕПЧЕВИЋ, Милета; проглашен за праведника 1978.; спасени (?)
32. ЉУБИЧИЋ, Лазар и Мила; проглашени за праведнике 1994. за спасавање Томија Шосбергера
33. ЉУБИСАВЉЕВИЋ, Васа; проглашен за праведника 2000. за спасавање Ребеке Тајтацк и њених четворо деце
34. МАЦАСОВИЋ, Иштван и Ана; проглашени за праведнике 1988; спасени (?)
35. МАКСИМОВИЋ, Видан; проглашен за праведника 2000. за спасавање Ребеке Тајтацк и њених четворо деце
36. МАРИНКОВИЋ, Ђорђе и Станка; проглашени за праведнике 1996. за спасавање Рахамима Раке Рубена и његове породице, жене Флоре, кћерки Буене и Рахеле

37. МАРКОВИЋ – ЛЕВЕЦ, Мартина; проглашена за праведника 2000. за спасавање Данила Фогела и браће Бехерано, Јосипа и Бењамина
38. МИЛЕНОВИЋ, Љуба; проглашен за праведника 2000. за спасавање Жака Левија и његове породице
39. МИЛЕНКОВИЋ, Светозар и Вида и њен брат ПЕТРОВИЋ Александар; проглашени за праведнике 2002. за спасавање Марије – Магде Мићић
40. МИЛХАРЧИЋ, Лујза; проглашена за праведника 1985; спасени (?)
41. МЛАДЕНОВИЋ, Бисерка и Владимир и КОВАНОВИЋ Дивна, Бисеркина мајка; проглашени за праведнике 2000. за спасавање Кларисе Леви и Руже Лихтнер – Крндић
42. НИКОЛИЋ, Раша; проглашен за праведника 1995. за спасавање Раке Рубена и његове породице, жене Флоре, кћерки Бојане и Рахеле
43. НОВАКОВИЋ, Крсто; проглашен за праведника 2000. за спасавање Ребеке Тајтацк и њених четворо деце
44. ПАНИЋ, Светозар и Ангелина; проглашени за праведнике 1993; спасени (?)
45. ПАШЋАН, Надежда; проглашена за праведника 1994. за спасавање Томија Шосбергера
46. ПЕЈИЋ, Мирко и Невенка и њихов син Александар; проглашени за праведнике 1986. за спасавање Јулија Кемењија
47. ПЕТРОВИЋ, Коса; проглашена за праведника 2000. за спасавање Ребеке Тајтацк и њених четворо деце
48. ПОПОВИЋ, Предраг; проглашен за праведника 2002. за спасавање браће Маргулис, Ралфа и Алека и њихове породице
49. ПОПОВИЋ, Ђорђе и Марија; проглашени за праведнике 2000. за спасавање Жака Левија и његове породице
50. ПРИЦА, Спасеније; проглашен за праведника 1991. за спасавање Гершона Капонија
51. РИСТИЋ, Ристо; проглашен за праведника 1994. за спасавање Рахеле Алтарас, рођене Волах
52. СТАМЕНКОВИЋ Јеленко и Љубица 2006 за спасавање Мајера Калдерон, жене и деце Естер, Мирјам и Јосифа
53. СТЕФАНОВИЋ, Миле и његова сестра СВЈЕТЛИЧИЋ Милева; проглашени за праведнике 1992. за спасавање Јакова Барарона
54. СТОЈАДИНОВИЋ, Мирослав; проглашен за праведника 1966; спасени (?)
55. СТОЈАДИНОВИЋ – БУДИЋ, Зора; проглашена за праведника 2002. за спасавање Шошане Блихер
56. СТОЈАНОВИЋ, Андреја и Катарина; проглашени за праведнике 2001. за спасавање Жака Левија и његове породице

57. СТОЈАНОВИЋ, Ђорђе; проглашен за праведника 2000. за спасавање Жака Левија и његове породице
 58. СТОКОВИЋ, Драгутин и Живка и њихова братаница ВАСОВИЋ Радмила; проглашени за праведнике 1996. за спасавање Талме Шпанцер
 59. САГМАЈСТЕР, Ласло и Јулијана; проглашени за праведнике 1988. за спасавање Магде Енглер и сина Паула
 60. ТАБАКОВИЋ, Павле; проглашен за праведника 1978; спасени (?)
 61. ТОДОРОВИЋ, Мита и Круна и њихови син и снаја Жика и Рада; проглашени за праведнике 1995. за спасавање породице Шомло
 62. ТОШИЋ, Милорад; проглашен за праведника 1978; спасени (?)
 63. ВАСИЋ, Предраг; проглашен за праведника 1994. за спасавање Раке Рубена и његове породице, жене Флоре, кћерки Бојане и Рахеле
 64. ВЕЉКОВИЋ, Мирослав; проглашен за праведника 2000. за спасавање Ребеке Тајтацк и њених четворо деце
 65. ВЕЉКОВИЋ – ШТАЈНИЋ, Злата и њени отац и мајка; проглашени за праведнике 2000. за спасавање Ребеке Тајтацк и њених четворо деце
 66. ЗДРАВКОВИЋ, Предраг и Стана; проглашени за праведнике 1980; спасени (др Јулија Ехренфелд)
 67. ЖАМБОКИ, Пал; проглашен за праведника 1995. за спасавање дечака Јосифа Саула, кога је усвојио, данас носи име – Јосиф Жамбоки
- (Напомена: списак је направљен према расположивим подацима Јеврејског историјског музеја, Београд, и ажуриран је у мају 2003. године)

У 2007. додељене медаље праведника у Синагоги Сукат Схалом:

ЛАТАЛ Андрија

ЗАНКОВИЋ Петар

БАИЦ Клара

КНЕЖЕВИЋ Слободан и Миленија

ЈОВАНОВИЋ Душан

<http://www.makabijada.com/pravednici/pravednici.htm>

(Према најновијим подацима у Србији је 131 праведник међу народима. У издању Јеврејске општине Земуна 2010. године појавила се књига аутора Милана Фогела, Милана Ристовића, Милана Кољанина, *Праведници међу народима*. Уредничка напомена)

ЖИВОТ У ГЕТУ*

Разред: виши разреди основне школе, средња школа

Циљеви часа:

- Разумевање процеса Холокауста кроз упознавање ученика са појмом гета и разлозима њиховог оснивања
- Упознавање ученика са атмосфером у гету, тешкоћама са којима су се људи суочавали и начинима превазилажења тих тешкоћа анализом различитих историјских извора
- Подстицање ученика на критичан однос према различитим негативним појавама у друштву на које треба на време реаговати свако у своме домену и окружењу јер се тако ствара здраво, хумано, солидарно и просперитетно окружење

Исход часа:

- ученици су усвојили и схватили појам гета, узроке и начин његовог оснивања и функционисања
- схватили су да је формирање гета саставни део догађаја од 1933–1945. који називамо Холокаустом
- принципом вртешке ученицима су доступни различити историјски извори, имају могућност да критички анализирају ставове других група, да са њима полемишу, да дају своје ставове и угледе гледања
- историјски догађаји се нису посматрали као безлични, општи, већ они и њихови актери оживљавају, добијају имена, ликове, чиме се буде емоције и саосећајност код ученика
- ученици схватају да ни у најтежим околностима не сме да овлада малодушност, већ је потребно очувати људско достојанство, солидарност, веру и хуманост
- истиче се да се такве трагичне ствари дешавају кад смо неми и незаинтересовани за бол и патњу других, јер се многи такви догађаји не би могли десити да се на време реаговало на њих
- ученици се упознају са правном регулативом и настојањима међународне заједнице да се овакви догађаји више никада не понове (Декларација о људским правима УН)

Време реализације: један час

* Ова тема је у облику радионице реализована на семинару „Холокауст у настави историје”.

Методе рада: рад на одабраним историјским изворима, књижевним текстовима, анализа фотографија, слика, карте, дијалошка, комбинована метода

Облик рада: фронтални, групни рад, комбиновани

Наставна средства:

- карте (окупиране Европе, карта гета, логора у Другом светском рату)
- панои – Живот у гету (Јад Вашем)
- флип чарт табле
- текстови – сведочења
- књижевна дела
- фотографије

Литература :

- Семинар о Холокаусту – Зборник радова, Нови Сад, 2009.
- Холокауст у настави, приручник за наставнике, Меморијални музеј Холокауста, САД, март 2003.
- Кључни појмови за крај обавезног образовања, Београд, 2008.
- Три генерације говоре, Јеврејска општина Нови Сад, јануар 2009.
- To Bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem, Yad Vashem, Jerusalem, 2005.
- www.yadvashem.org/education/Serbian/ceremony.html

Активности наставника:

- припрема материјал за час
- даје прецизна упутства ученицима у вези са активностима на часу
- припрема потребна наставна средства
- контролише ток часа, усмерава дискусију, поставља питања, записује запажања на таблу, анализира

Активности ученика:

- слуша упутства за рад, одговара и поставља питања
- учествује у раду групе
- размењује мишљења, анализира, посматра, уочава, закључује
- примењује раније стечена знања

Структура часа:

- **Уводни део часа:** наставник упознаје ученике са темом часа, објашњава појам и кратак историјат гета, даје упутства за рад (5 минута)
- **Главни део часа:** анализа извора, читање и тумачење текстова, записивање емоција, дискусија (30 минута)
- **Завршни део часа:** формирање закључака, анализа записаног, изношење личних ставова и мишљења (10 минута)

Ток часа

Наставник се обраћа свим ученицима питањем на шта их асоцира реч ГЕТО?

Затим на табли записује све што деца говоре.

1. Наставник истиче да је потребно истаћи и прецизну формулацију гета са историјским контекстом. На видео биму или компјутеру приказује дефиницију гета, а затим прича о настанку гета кроз историју, истиче да гето није продукт двадесетог века, али да ће се на данашњем часу говорити о гетима који настају на простору нацистичке Немачке током Другог светског рата.
2. Наставник дели ученике у три групе и објашњава начин рада на часу – методу **ВРТЕШКЕ**. Свака група добиће различите историјске изворе, фломастер у различитим бојама и хамер папир. Задатак је да свака група за 7 минута проанализира добијене изворе и на хамер папиру забележи кључне речи којима се изражавју осећања, атмосфера која доминира у тим изворима. На сваком хамеру је поднаслов: живот у гету, изглед гета, емоције. Анализирајући различите изворе, ученици уписују своја запажања испод тих подналова. Након седам минута, групе размењују изворе, анализирају их, читају оно што је претходна група забележила, а онда се додаје оно што је њихово мишљење или угао гледања. Оно што је заједничко у запажањима различитих група, не понавља се. Вргешка се завршава кад све групе проанализирају све три врсте извора, а с обзиром на то да су писали различитим бојама фломастера, види се ко је шта написао и коментарисао.

Извори који ће се анализирати (у прилогу) су:

- сведочења деце која су живела у гету (прилог број 1)
- уметност у гету – поезија, сведочења, уметничке слике настале у гету (прилог број 2)
- фотографије, панои које приказују живот у гету

Препорука за наставника/цу

Дати прецизна упутства за анализу извора: обратити пажњу на оно што је упечатљиво на слици, тексту; уочити симболе гета, знаке, емоције, поруке, изразе лица, све што објашњава нечије понашање, размишљање, осликава атмосферу у гету.

3. Након истека предвиђеног времена, наставник узима хамере, лепи их на таблу и анализира шта се на основу различитих извора може закључити о животу у гету?

Питања која наставник поставља ученицима могу бити:

- Какве емоције преовлађују у тим изворима?
- Које су карактеристике гета?
- Са каквим се свакодневним тешкоћама сусрећу људи у гету?
- Где су се мишљења различитих група највише поклопила?

- Да ли су поруке коришћених извора довољно јасне?
- Да ли су их све групе препознале?
- Ако се мишљења група поклапају, о чему то говори?
- Постоји ли универзално људско осећање солидарности, саосећања, разумевања људске патње?
- У каквим околностима се дешава да та осећања буду потиснута?
- Које су последице таквих околности?
- Да ли хумано, људско друштво може нормално да функционише без таквих осећања?

Наставник истиче да је ово био само један сегмент живота у гету и може се односити на било који гето који је постојао на простору окупиране Европе.

4. Да би ученици схватили величину људске патње и на колико је места у Европи она била изражена, наставник показује карту Европе са назначеним местима у којима су постојала гета. Ученици анализирају: у којим земљама су она постојала? Где их је било највише? Зашто? Може ли се замислити да је за поједине групе истовремено текао нормалан живот док су милиони људи патили?
5. Наставник се враћа на уводни део часа и поново показује хамер на којем су исписане емоције и асоцијације ученика на реч гето и пита их да ли би нешто додали након свега што су прочитали и видели на часу?
6. На крају часа наставник истиче да се савремено друштво труди да онемогући овакве догађаје и позива ученике да прочитају наглас поједине чланове Декларације о људским правима УН (увод, чланови 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9), којом се забрањују сви облици дискриминације и ограничавања људских права и истиче да је она усвојена након Другог светског рата како се овакви нехумани и антицивизацијски процеси не би више никада поновили.

1. МАТЕРИЈАЛ ЗА ГРУПУ БРОЈ 1 – сећања на живот у гету

А) Кад је почео рат 1939. године, Елиезер Аулон је имао 13 година. Он говори о мајчиној способности лечења људи, упркос ужасним условима живота у гету:

Моја мама није била професионална медицинска сестра али је знала да лечи људе на свој начин.

Често су је звали, била је познатија као специјалиста у вађењу црња и ивица. Имала је кућицу са илама и прибадачама и лечила је на иако професионалан начин. Није имала зарађивала. Само је хтела да помогне суседима – осећала је потребу да допринесе и учини нешто за њих

Б) Миријам из Бјалостока (Пољска) описује живот своје породице након присилног уласка у гето.

Немци су наредили Јеврејима да живе „ближе” један другоме, па су основали гето у Бјалистоку.

Ограничено подручје, са само јар улица, било је премалено да смести сву јеврејску популацију града. Пренасељеност била је стварна већ од почетка. Пола собе у стану било је додељено нашој породици. У стану се „јужвало“ девет породица. Убрзо смо се нашли заједно са целим јеврејским становничким Бјалистоком.

В) Елиезер Аулон, Пољска

У тој смо пола векне хлеба делили на петорицу. Сећам се како смо сви седели заједно, а мој отац делио један комад хлеба прудећи се да сви добију подједнак део. Моја мама је увек свој део давала мени... 'Нисам ладна' – обично је говорила. Тога ћу се увек сећати. Сваки пут кад би се моја мама одрицала нечега ради мене знао сам да многа жртвује. Имао сам јуно оптимизма, јуно наде и вере – можда сам још примио од мајке. Такође, сам се многа користио машином. Говорио сам себи да ће сигурно бити још добрих времена за Јевреје кад се све заврши.

Г) Маша Гринбаум, Литванија

Моја бака кувала је чак и за оне, које није познавала. Неко јој је рекао да је стигла нека породица без иде чега. Бака је одмах скувала огромни лонац супе. Питала сам је: „Баба Етел, зар ћеш сву ову супу појести сама?“ – „Не геше моје, још је за друге људе“.

И рекла је још и ово: када дођу да једу, немој овде стајати и гледају да се људи не срамоте. Иди у другу собу. Не смемо посрамљивати друге.“

Д) Мира Хербст Ген, из пољског места Трёмбовла, једно од ретке деце из њеног града које је преживело Холокауст – „Цвеће у гету“

Имала сам око четри године. Мајка ме је усред ноћи изненада пробудила из дубоког сна. Дошло је до још једне акције, систематској нацистичкој покољавања и депортације Јевреја из гета. На мајчином лицу видела сам осећање хитности, а чула сам још и у њеном гласу док ми је говорила да морамо да бежимо и сакријемо се. Знала сам да нема времена за моје уобичајено „Зашто?“ Помоћу ми је да се брзо обучем, зграбим за руку и појачале смо, а ја сам зграбим цвеће које је у букећу лежало на поду уз мој кревет.

Једва се сећам још цвећа, а не могу ни да се сетим како сам ја још дана унела у гето који је био лишен сваке лепоте. Вероватно је још било дивље цвеће, више коров него било шта друго. Али било је још моје цвеће у светлу иде ништа није било моје и сећам се колико сам благодучна да ја задржим. Све ми је било одузето: дом, отац, моје играчке – али сам држала још цвеће без обзира на све.

2. МАТЕРИЈАЛ ЗА ГРУПУ БРОЈ 2 – уметност у гету**А) ХЕНРУКА ЛАЗАВАРТ, Пољска, убијена 1942. године у Треблинки
„Мали кријумчар”**

Преко Јевреја, мимо страже,
Кроз рупе, рушевине, жице и ограде,
Дрзак, гладан, упоран пролазим, трчим као мачка.

У подне, ноћу и у зору
По ветру, међави, врућини,
Стотину пута излагах опасности свој живот
ризикujem свој дечији врат.

Под руком торба од од грубог платна
на леђима подеротина
моје ноге одрвењене
у мом срцу стално страх.

Али све морам издржати
све морам препатити
како бисте се ви, даме и господо,
наситили сутра хлеба.

Између Јевреја, преко јама, кроз цигле
ноћу, зором и дању
усуђујем се гладан, вешт, сам
крећем се тихо попут сене.

Ако ме рука судбине
ухвати одједном у овој игри
то ће бити уобичајена животна замка.

Не чекај ме више, мајко
нећу ти се вратити, мој глас неће допрети тако далеко.
Улична прашина ће покрити
изгубљену дечју судбу.
Али још увек лице пита:
Мама, ко ће ти сутра донети хлеб?

Б) АВРАМ КОПЛОВИЦ, из гета у Лођу одведен у Аушвиц, где је убијен 1944. године

„Сан”

Када нарастем и напуним двадесету,
Кренућу да видим чаробан свет
Сешћу у птицу с мотором,
Узлетећу, винућу се високо у свемир.
Летећу, једрити и кружити
Над дивним далеким светом.
Лебдећу над рекама и океанима
Устремљен према небу, уздизаћу се и цветати.
Облак је моја сестра, ветар мој брат.
Видећу пирамиде и Сфингу,
Летећу изнад водопада Нијагаре,
Изнад облацима прекривеним стена Тибета
Ветром ћу проћи велико острво кенгура.
Летећу полако, лебдети лењо.

В) сведочење, СИМА, 17 година

Сећам се сасијанака у нашем клубу за младе. У сјајном, полусрушеном сјајану у малој улици, сасијајали смо се заједно...учиоци, певачи, пријатељи...на јар сајти кад смо молили. Ти сусрећу су нам давали снаге да наставимо. У тих јар сајти бежали смо од сурове стварности и налазили храну души. У средишњу стваришних убијања, не знајући да ли ћемо доживети следећи дан...изјугали смо се да наставимо да живимо...Хор је изводио песме на јидишу, певачи су постављали драме. Одржавала су се такмичења за најбољу причу, најбољу драму, најбољу песму. Писци су приређивали књижевне вечери. Песници су читали своје песме

Г) уметничке слике – репродукције из архиве Јад Вашема као и са сајта Јад Вашема; **To Bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem** (страница 89, слика број 3; стр. 105, слика број 4; стр. 108, страница 111)

ПРИЛОГ 3

3. МАТЕРИЈАЛ ЗА ТРЕЋУ ГРУПУ

Панои који приказују свакодневни живот у гету – Јад Вашем (могу се наручити за школу преко сајта Јад Вашема);

To Bear Witness, фотографије, страница 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98

CD са фотографијама – свакодневни живот у варшавском гету, Јад Вашем

ДЕЦА У ХОЛОКАУСТУ*

Разред: виши разреди основне, односно нижи разреди средње школе

Циљеви часа:

- Утврђивање појма Холокауста, временских и територијалних оквира, актера
- Разумевање трагичних догађаја и личних судбина за време трајања Холокауста
- Разумевање универзалности људске патње у овом периоду кроз анализу различитих сведочења деце из овог периода
- Подстицање интересовања ученика за ову тему користећи различите текстове, слике, фотографије
- Промовисање солидарности и хуманости универзалних људских вредности

Исход часа:

- ученици су усвојили појам Холокауста, разумели су узроке и последице догађаја
- ученици разумеју и користе различите историјске изворе и приступају им критички
- ученици су схватили улогу свих актера – жртве, починиоца и пасивних посматрача
- ученици схватају преузимање одговорности појединца и институција

Време реализације: два часа (блок настава, могућа корелација са грађанским васпитањем, наставом књижевности)

Методе рада: рад на одабраним историјским изворима, анализа фотографија, слика, карте, дијалошка, комбинована метода

Облик рада: фронтални, групни, комбиновани

Наставна средства:

- карте (окупиране Европе, карта гета, логора у Другом светском рату)
- панои
- флип чарт табле
- текстови – сведочења

* Ова тема је у облику радионице реализована на семинару „Холокауст у настави историје“.

Литература :

- Семинар о Холокаусту – Зборник радова, Нови Сад, 2009.
- Холокауст у настави, Приручник за наставнике, Меморијални музеј Холокауста, САД, март 2003.
- Кључни појмови за крај обавезног образовања, Београд, 2008.
- Три генерације говоре, Јеврејска општина Нови Сад, јануар 2009.
- Историјска читанка 4, Модерна историја југоисточне Европе, Други светски рат,
- Просветни преглед, Београд, 2005.
- To Bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem www.yadvashem.org/education/Serbian/ceremony.htm

Активности наставника:

- припрема материјал за час
- даје прецизна упутства ученицима у вези са активностима на часу
- припрема потребна наставна средства
- контролише ток часа, усмерава дискусију, поставља питања, записује запажања на таблу

Активности ученика:

- слуша упутства за рад, одговара и поставља питања
- учествује у раду групе
- размењује мишљења, анализира, посматра, уочава, закључује
- примењује раније стечена знања

Структура часа:

Уводни део часа: наставник упознаје ученике са темом часа, објашњава појам Холокауста, даје упутства за рад.

Главни део часа: анализа извора, читање и тумачење текстова, записивање емоција, дискусија.

Завршни део часа: формирање закључака, анализа записаног, изношење личних ставова и мишљења.

Ток часа

I

Ученици седе у полукругу, наставник се обраћа свима, фронтално. Подсећа да су на претходним часовима обрађене наставне јединице у вези са појавом тоталитарних система у Европи између два рата и у вези са успоном фашизма у Немачкој. Истиче да ће се на данашњем часу изучавати тема Холокауста. **Наставник објашњава појам Холокауста који је истакнут на видео биму или хамеру и дефинише циљ часа: кроз личне**

судбине у време Холокауста схватити трагику дешавања. Ученици добијају упутства у вези са начином рада и анализом извора на часу.

II

Наставник уводи ученике у време и начин живота у Немачкој пре 1933. године, истичући да је до тада текао нормалан живот за све припаднике немачког друштва и да и поред постојећих антисемитских и расних предрасуда у појединим круговима немачког друштва, није било проблема за Јевреје у Немачкој.

Нека питања која наставник може поставити ученицима су: Шта је то што чини нормалан, свакодневни живот за све припаднике једног друштва? По чему би се могло закључити да у неком друштву нема подвојености и подела на расној или верској основи?

Наставник показује пано на којем је приказана синагога у Берлину двадесетих година двадесетог века са јеврејском популацијом испред ње. У циљу дискусије са ученицима може поставити следећа питања:

Како вам изгледа квартал у којем се налази синагога? Да ли је она нека неугледна, мала зграда? Како изгледају људи испред ње? Да ли се на основу њиховог изгледа, облачења може закључити које су вере или порекла? На основу њиховог изгледа, да ли можемо да закључимо ком друштвеном слоју они припадају? Да ли они изгледају као да им је нелагодно, или слободно шетају, стоје и разговарају? Шта закључују о Јеврејима на основу ове дискусије?

Напомена за наставнике:

Закључак до којег наставник/ца треба да дође са ученицима је да се Јевреји ни по чему визуелно не разликују од Немаца, да слободно одлазе у своје храмове, да је синагога импозантна зграда у богатијем делу Берлина и да све изгледа потпуно нормално и уобичајено.

III

Оваква слика и утисци ученика потврђују се сведочењима поједине јеврејске деце која причају о тим временима и том периоду свог живота, наглашавајући да је њихово одрастање текло нормално у доброј атмосфери и саживоту са немачким сународницима друге вере. Наставник дели текстове сведочења групама које имају задатак да их прочитају и за себе забележе кључне речи које одсликавају расположење и атмосферу у текстовима које читају.

1. Мириам Јавах, 14 година:

Били смо њојла њородица која је живела безбрижно, њихо и руџински. Сви смо се родили у Бјалистоку, ѡенерација за ѡенерацијом, окружени ѡријашељима, суседима и ѡознаницима. Године мој деџињсџва и деџињсџва моје сесџре Соњеле џекле су веома мирно.

2. Хана Дејвидсон, 14 година:

Након џџо бџх најисала домаџи задаџџак иџрала бџх се са луџкама које сам корисџила као манекенке. Облачила бџх им хаџине које сам сама дизајнирала и сашила. Чиџање је било моја омиљена занимаџија. Похађала

сам балет, а зими ишла на клизање. Док сам клизала, често сам замисљала себе као познату клизачицу која наступа пред бројном публиком.

3. Норберт Рип:

Било ми је једна година када сам доживео најтежу операцију црева. Након операције, која је обављена у нашој левој месној католичкој болници, уследиле су компликације. Моје медицинске сестре (све су биле часне сестре) биле су љубави и бриге. Ускоро су све медицинске сестре у болници сваког дана долазиле да ме обиђу, а знао сам да ме саопштењу и у својим молитвама.

Доктор Остерман је био истакнути месни хирург. Он је извршио хирушку операцију моје црева. Болницу сам најчешће чекао четири седмице после операције, а родитељи и часне сестре су ме убедили да дугојем живој његовим супериорним способностима.

Ван-Ајкел је мањи град, иако да је пре или касније сваког мога да срећеш на улици. Током наредне године или године и ја срео сам доктора Остермана три или четири пута на улици. Поздрављао сам га са љубавним поштовањем речима – „Guten Morgen” или „Guten Tag”. У данашње време не припадајемо много вредности поздравима. У то време и у том месту било је крајње неважљиво ирисати људе...

Након прочитаних текстова, наставник може поставити следећа питања:

Да ли се читајући ове текстове може закључити да се ради о јеврејској деци? Да ли се њихове игре, жеље, планови, свакодневица разликују од неких других само зато што су Јевреји? Шта је то чега се та деца сећају из тог периода свог живота? Да ли се види из текста да њихове породице припадају дуго тим срединама у којима живе? У каквим су односима са својим комшијама, околином? Зашто је потребно нагласити да су медицинске сестре биле углавном часне сестре? Да ли је њихов однос према јеврејском дечаку био другачији зато што је он друге вере? Какав је био однос лекара Немца према дечаку? Да ли је постојало узајамно поштовање и људно понашање међу становницима тог немачког насеља? Да ли је све личило на нормалан однос међу људима?

Представници група читају кључане речи које изражавају емоције и расположења деце, наставник их бележи на таблу.

IV

Затим наставник истиче да се све мења доласком Хитлера на власт и доношењем низа закона којима се Јевреји у Немачкој и другим земљама под немачком управом дискриминишу (наставник подсећа да су о овоме већ говорили и ученици знају на које време и које законе се наведено односи).

Наставник илуструје горе наведено, дајући ученицима да прочитају на глас уредбе које се односе на положај Јевреја у Србији, Бугарској, Румунији, а које су донете на основу Закона о заштити немачке крви и части (текстови уредби налазе се у прилогу 1–4).

Предлог питања којима се може подстаћи дискусија са ученицима, после читања ових историсјких извора су: какве су последице оваквих закона и уредби? Како се осећају људи на које се они односе? По ком критеријуму се сада људи у Немачкој деле? Да ли су они и даље равноправни житељи Немачке? Какве догађаје изазива овакав третман Јевреја?

Наставник може позвати ученике да наведу примере које су учили: Кристална ноћ, забрана склапања бракова између Јевреја и Немаца, отпуштања из службе, и слично, а могу се и заједно анализирати постери на којима је синагога са почетка приче у пламену; нацистичка пропаганда у школама, панони на којима су приказана деца која цртају на табли анти-семитске и нацистичке симболе, транспаренти који позивају на бојкот јеврејских радњи, изломљени излози и опљачкане јеврејске радње, уплашени јеврејски дечак наспрам малог Немца који поносно стоји у нацистичкој униформи поред Хитлера, смотра немачке војске...

Напомена за наставнике:

Наставник истиче да се ови догађаји сматрају почетком Холокауста а да су последице формирање гета, прогони, одузимање имовине, одвођење у логоре, убијање јеврејске популације. Истиче да већинско становништво неће реговати на сва та дешавања, углавном из страха и јаке пропаганде и нацистичке кампање. Наставник може истаћи и примере пожртвованости и хуманости људи који су ризиковали свој живот да би помогли угроженима и прогоњенима.

V

Наставник поново дели материјал за читање групама и тражи од њих да након прочитаног текста одговоре на питања: каква осећања, расположење, доминирају у овим текстовима? Како се деца осећају у овим околностима? Да ли су свесна промене у њиховим животима? Да ли је и даље све исто у њиховој породици? За чиме они чезну, шта им недостаје из прошлих времена? Какве страхове имају? Да ли су ово нека универзална осећања, можемо ли се замислити у њиховој ситуацији, осетити то што су они осећали тада?

1. Наставак приче Норберта Рипа:

Након мој последњеј сусрећи са доктором Осјерманом родитељи су ми једној дана рекли да он ЗАХТЕВА да ја више не јоздрављам на улици. Рекао им је да је сувише срамотно јоздрављати се са јеврејским дечаком – чак и ако је јо само шестогодишњак, а јри јоме и сићушан за своје јодине.

2. Мира Хербст Ген:

Небо је јоко високо! Небо барујно јлаве боје над бесконачним свемиром у ојромним јросјрансјвима. Фарма се куја на сунцу. Пјице цвркућу, кокошке јшумарају јравнајим јролазима. Све јо видим кроз мајушину рују на сламнајом крову јојкрвља. Ту изнад амбара крили смо се од смрји. Просјорија је јрејријана зајо шјо смо се налазили иза лажној сламнајој зида на јојкрвљу, јде смо имали зашјију од очију које нису

смеле да нас виде. Мало је скрочишиће, моју да доћакнем зигове, моју да додирнем косу сћрану крова. Ако бих љружила руку кроз ружицу, да ли бих моћла да додирнем свемир? Шайаћом разјоварамо заћо шћо је мој ћлас сувише велик за љросћор у којем не смеју да нас оћкрију.

Хћела бих да љолећим у небо, да осећим слободу свемира, далеко од малих месћа и шайаћа. Пийам мајку, која је љоред мене, зашћо љилићи моју слободно да ћрче љо дворишћу, а ми морамо да се кријемо очи су јој љуне суза – и све ми је јасно. Хћела бих да сам љиле да слободно ћрчкарам љо љравнаћим сћазама.

3.

Шесћ ми је ћодина, а свећ није љријайћелски насћројен... Сећам се... воз љун буке, људи, љрћљаћа. Осећам се ћоћово скрхана у маси. Не знам куда идемо, да ли неће иде је безбедније, или оћећ бежимо? Мајка и ја смо раздвојене свећином људи на возу. Видим је како сћоји између два ваћона, али не може да доће до мене. Покушавам да доћрем до ње, али сам изћубљена међу лакћовима. Шћа ако исћадне између ћа два ваћона? Шћа ако је на следећој сћаници изћура из ваћона маса? Шћа ако, након шћо сам изћубила оца, изћубим и мајку? Шћа ако... љокушавам да одржим конћакћ љоћледом са њом док ћлачем и видим одраз моћ бола на њеном лицу.

4. Лора Баер:

Људи ћврде да су каћацићећи љећоћодишћећ дећећа оћраничени, али сам сићурна да схваћам да се наша љородична сћћуација мењала... Некада удобан дом у Вауверман улици, мирној улици у Амстердаму иде смо сћановали од моћ роћења 1938. ћодине, више није био сићуран... Једноћ дана ћоком 1943. ћодине, Елса Изаакс, хришћанка, љојавила се у нашем сћану да ме одведе од родићелја. Објаснили су ми само краћко, љо свој љрилици да бих се шћо маће секирала. Мајка је ућушила сузе и брзо ме ћоћло обукла ћоворећи ми да више не смем да ћоворим да се љрезивам Баер. Зашћо ми је ћо ћоворила. Можда су хћели да ме се оћарасе и да ме никада више не виде у живоћу? Ако имам друћо љрезиме, нико неће знаћи да сам им љрићадала. Слали су ме од куће. Они ће остайћи заједно, али више нису хћели да ја будем са њима. Ућозорила ме је да никада не смем да сћоменем да сам Јеврејка. Искрено, нисам знала шћа ћо значи љошћо моји родићелји никада нису одлазили у синаћоћу. Нишћа ми више нису рекли. Оћац ме је љоћајно љоћледао, али ме није љољубио нићи заћрлио. Можда су мислили да ће љољубац или заћрљај оћкрићи њихова сћварна осећања и бојазни и да ће ме ће емоције љресћрашићи. Али њихова чудна ћућљивосћ и уздржаносћ су ме смушиле и засћрашиле. Одувек сам мислила да ме родићелји мноћо воле. То су ми увек ћоворили кад су ме ћрлили и љубили. Изненада се све љроменило! Нешћо сћрашно се доћаћало! Морам да одем са овим сћранцем, а оћац и мајка не чине нишћа да је заусћаве или да ми објасне разлој за ћо. Мислила сам да сам нешћо сћрашно урадила: Можда нисам добро средила собу, или нисам сћавила ићрачке на месћо. Можда сам ћражила од родићелја да ми љоклањају љревише љажње? Била сам неваћала девојчица. Али у љрошлосћи су ми увек оћрашћали. Зашћо не оћрашћају сада?

Напомена за наставника:

Један од могућих закључака наставника може бити да су ова деца чија су сведочења ученици читали имала срећу да преживе Холокауст, али да су многи имали трагичну судбину. Затим показује карту Европе са назначеним концентрационим логорима и наводи колико је људи у њима било заточено и страдало. Посебно се наглашава да је милион и пет стотина хиљада деце настрадало у Холокаусту.

VI

Међутим, и деца која су преживела Холокауст имала су великих потешкоћа да се врате у нормалан живот, јер све што им се дешавало у детињству, оставило је дубок траг на њихове емоције, породице, однос према свету и будућности.

Наставник позива ученике који желе да прочитају наглас сведочења. Остали слушају и записују кључна осећања и речи.

1. Лора Баер:

Нисам могла да будем ипак неискрена. Више нисам ништа осећала према њима. Рекли су ми да заборавим своје име и религију. Рекли су ми да их заборавим и никада нису рекли да се свега тога сећим када се буду враћили...ако се буду враћили. Нестали су из моје животице. Најусијили су ме без иједној јединој објашњења. И сада су се враћили без објашњења и очекивали зајрљај.

Али моје срце је припадало Корнелији, Оми и Па Шауџен које су се сипарале о мени две године. Иако сам била још јуни сипранац, прихваћиле су ме у свој дом. Сада су они моји родитељи.

2.

Мајка каже да их нисам препознала. Отац каже да им нисам прилазила, јер након свега, две године је веома дуго временски период. Нисам их зајрлила, кажу, зато што сам била сипидљива. Мајка ми је рекла да сам била једини разлог због којих су живели. Рекла је да не би моли да издрже да живе да нису свакој препреци током дана мислили на мене. Морала сам да разумем да су били присиљени да ме најусије, Боје зна да то нису хтели. Одвајање је било наша најбоља шанса да преживимо...Нису писали ништа комуницирали са мном зато што би то било превише опасно. Нисам веровала ни једној њиховој речи.

3. Рела Л. Фелдман

Једино сам деце, деце преживелих из Холокауста...Због онога што јесам, гледам на ње сипвари дружим очима. Ја сам једино деце преживелих из Холокауста. Немам нећаке и нећакиње. Моја деца немају ујаке и тетке. У мојој души још ипак жудња за породицом, за нормалним члановима породице: деком, баком, теткама, ујацима, рођацима, сипрама, браћом. Није ушешно сазнање да су некада живели. Никада нисам ујознала ни једној од њих. Они су моји духови.

На крају, наставник чита текст који показује да је наставак живота и непрестана борба против зла неминовност.

Моја мајка је имала дују њаву косу. Током бесконачних дана нашеј скривања ја бих је њлела у њлејеницу, расѡлићала и ојетѡ њлела. Она би ми ѡричала ѡриче – о дивним, храбрим ѡудима који су ѡсле ѡоѡа увек срећно живели. Без ичеѡа ојѡѡљивоѡ шѡо би нас уѡослило, ѡе ѡриче су разбукѡавале моју машиѡу и исѡуњавале мој свеѡѡ ѡудима. Биле су ми ѡо и иѡрачке и друѡари за иѡру...Понекад, када данас ѡлеѡем ѡлејенице од дује ѡаве косе моје кћерке овде у Америци ѡде није било раѡа, ѡде је наш дом ѡун музике и смеха, ѡде знам арому свеже скуване кафе и укус врућих земички и ѡуѡера, сеѡим се ѡавана ѡде сам се крила са мајком – и све ѡо изѡледа ѡако далеко. Дубоко уѡијам боѡѡсѡѡѡ ѡѡх ѡренуѡака, исѡуњена сам миром и увек ѡомислим на изреку: ЖИВЕТИ ДОБРО ЈЕ НАЈБОЉА ОСВЕТА.

VII

У завршном делу часа, наставник са ученицима анализира кључне речи и емоције које су записали на табли, помоћу којих се тачно виде различити периоди из живота те деце и њихово прерано и болно одрастање, прелазак из периода нормалног, безбрижног живота у живот пун патње, неизвесности и страха. Све фотографије и панои који су коришћени током часа су такође изложени у учионици, од слика из предратног живота, до оних након ослобођења, тако да ученици имају и визулени доживљај свега што је речено и анализирано.

Наставник показује на видео биму или компјутеру Музеј дечијих жртава у Јад Вашему и објашњава им поруку – запамтити име само једног настрадалог, недужног детета, довољно је да се ода пошта свим настрадалим и запамти да се тако нешто више никада не сме догодити.

ПРИЛОГ 1

Из бугарског Закона о заштити нације

(24.12.1940)

Члан 21

Лицима јеврејског порекла није дозвољено:

- а) да постану бугарски грађани; жене јеврејског порекла добијају држављанство својих мужева
- б) да бирају или да буду бирани, било на јавним изборима или на изборима за неко непрофитно удружење, изузев у случајевима када се избор врши у организацијама чији су чланови искључиво лица јеврејског порекла
- в) да заузимају службу у било којој државној, општинској или другој јавној власти – изузев у организацијама чији су чланови искључиво лица јеврејског порекла
- г) да склопе брак или да живе у конкубинату са лицима бугарског порекла; бракови лица јеврејског порекла и Бугара, склопљени пошто је овај закон ступио на снагу, сматрају се неважећим.

Члан 23

Лицима јеврејског порекла забрањено је да се убудуће насељавају у Софији.

Члан 24

Лицима јеврејског порекла није дозвољено да поседују или изнајмљују некретнине, ни лично, ни преко опуномоћеника, нити им је дозвољено да у селима, изузев пребивалишта, поседују икакве зграде.

Наредба војне команде, Београд

(25.4.1941)

Сви Јевреји настањени у Београду могу куповати животне намирнице и другу робу на трговима и пијацама свакога дана само од 10,30 часова надаље. Трговци им не смеју раније продавати.

На јавним чесмама и осталим местима где чекају у реду грађани, Јевреји се могу уврстити у ред тек пошто се остали грађани аријевци снабдеју са односним потребама.

Свима трговцима се забрањује, да повећаним ценама и уопште испод руке продају животне намирнице и другу робу Јеврејима.

Јевреји који се огреше о горњу наредбу казниће се до 30 дана затвора или новчаном казном до дин. 10.000. По оцени биће упућени и у концентрационе логоре. Истом казном биће кажњени и трговци поменути у члану 3 ове наредбе.

За изрицање казни по овој наредби надлежна је Полиција у Београду, односно њени квартави.

Наређено 25. априла 1941. године у Београду

Из румунске Уредбе о регулисању образовања Јевреја

(11.10.1940)

Члан 1

Јевреји су слободни да у оквиру приватног образовања организују властите основне и средње школе.

Члан 2

Јеврејске школе описане у претходном члану могу да запошљавају само јеврејске наставнике и да уписују само јеврејске ђаке.

Члан 3

Они чија су оба родитеља Јевреји или чији је отац Јеврејин, без обзира које вере, не могу да раде као наставници или административно особље и не могу бити прихваћени као ђаци или студенти у румунским основним и средњим школама, нити у високим школама, било државним или приватним, а ни у школама других хришћанских етничких заједница. Изузетно и у појединим случајевима, Министарство националног образовања,

ПРИЛОГ 2

ПРИЛОГ 3

културе и уметности може да одобри онима који су рођени од јеврејског оца који је прешао у хришћанство и мајке хришћанке другачијег етничког порекла да раде у приватним и професионалним хришћанским школама ако су крштени у хришћанску веру до друге године живота.

Ванбрачна деца имаће правни статус своје мајке...

Члан 5

Министарство националног образовања, културе и уметности отпустиће и уклонити све оне који одговарају одредбама члана 3 ове уредбе.

ПРИЛОГ 4

Извод из Наредбе војног заповедника у Србији која се односи на Јевреје и Цигане

(Београд, 31. 5. 1941.)

Члан 3

Јевреји су дужни обележити се. Они морају носити на левој руци жуту траку са натписом ЈЕВРЕЈИН

Члан 4

Јевреји не могу бити јавни службеници. Њихово уклањање из установа морају одмах да изврше српске власти.

Члан 5

Јеврејима не може бити дозвољено упражњавање праксе адвоката, лекара, зубног лекара, ветеринара и апотекара...Јеврејским лекарима и зубним лекарима се одузима пракса, у колико се не ради о лечењу Јевреја. На улазу у ординације мора бити истакнуто јеврејско порекло и забрана лечења Аријеваца.

Члан 6

За поправку ратом насталих штета постоји за Јевреје оба пола у старости од 14 до 60 година принудни рад.

Члан 7

Јеврејима је забрањено посећивање позоришта, биоскопа, места за разоноду сваке врсте, јавних купатила, спортских приредаба и јавних вашара...

Члан 8

Сваки Јеврејин мора да остане у свом стану од 20 до 6 часова...

Члан 9

Ко се успротиви одредбама ове Наредбе биће кажњен затвором и новчаном казном, или једном од ове две казне. У тешким случајевима казниће се робијом или смрћу.

ЗАНИМАЊА ЈЕВРЕЈА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Предвиђено за рад са ученицима трећег и четвртог разреда средње школе

Планирано време – 1 школски час

Циљ часа: .

- Идентификовање постојања предрасуда о занимањима Јевреја кроз анализу историјских извора о њиховим занимањима у Краљевини СХС и Краљевини Југославији.
- Развијање критичког мишљења код ученика.

Метод рада: рад на одабраним историјским изворима, вођена дискусија

Облик рада: групни рад, фронтални рад

Резултат часа – исходи

Ученик ће:

- Освестити постојање предрасуда о занимањима Јевреја
- Умети да анализира историјске изворе уз помоћ наставника и самостално
- Умети да доноси закључке самостално и уз помоћ наставника

Наставна средства

Марко Перић, Срећко Станић *Јевреји Београда у њиховим савременостима XIX и XX века* Јеврејски историјски музеј – Београд, Зборник 6, Студије, архивистика и мемоарска грађа о историји Јевреја у Београду, Београд, 1992, 290–294. (Прилог бр. 1)

Јованка Веселиновић, *Сјисак Јевреја и суружника Јевреја који су према Наредби војног заповедника у Србији од 30. маја 1941. године догнели Ојштински прага Београда пријаве о имовини*, Јеврејски историјски музеј – Београд, Зборник 6, Студије, архивистика и мемоарска грађа о историји Јевреја у Београду, Београд, 1992, 372–400. (Прилог бр. 2)

Активност наставника:

Наставник:

- Припрема материјал
- Дели ученике у групе
- Дели материјал

- Излаже
- Пружа помоћ ученицима приликом ишчитавања и анализирања материјала
- Интегрише час и ставља акценат на најбитније

Активност ученика:

Ученик:

- Слуша излагање
- Чита материјал
- Анализира на основу постављених питања
- Доноси закључке (самостално и у оквиру групе)
- Излаже
- Поставља питања

Ток часа

Прва активност: Наставник започиње дискусију, тако што поставља питања свим ученицима:

1. Наведите занимања за која мислите да су била најзаступљенија међу Јеврејима између два рата.

Ученици набрајају занимања а наставник их пише на једној половини табле.

Друга активност: Рад у групама – анализа докумената

Наставник ученике у разреду подели у пет група и свака група добија два историјска извора:

1. Статистичке податке о броју Јевреја у Краљевини СХС и Краљевини Југославији на основу пописа из 1921. године и 1931. године (Прилог број 1)
2. Једну страницу списка Јевреја и супружника Јевреја који су према Наредби војног заповедника у Србији од 30. маја 1941. године поднели општини града Београда пријаве о имовини, у Београду, (Прилог број 2)

У оквиру својих група ученици разматрају следећа питања: (Прилог 1)

1. Који политички догађаји су утицали да се уради попис 1921. а који 1931. године?
2. Колико је укупно становника било 1921. а колико 1931. године у држави?
3. Зашто не можемо да пратимо Јеврејску заједницу на простору Србије?
4. У којим градовима су биле најбројније јеврејске заједнице до Другог светског рата?
5. Колико Јевреја плаћа порез?
6. Када сабереш све београдске Јевреје који плаћају порез 1931. године и оне који не плаћају (табела 5), колики је број преосталих Јевреја (табела 4, Београд)?

7. На основу једног дела документа „Списак Јевреја и супружника Јевреја који су према Наредби војног заповедника у Србији од 30. маја 1941. године поднели општини града Београда пријаве о имовини, у Београду” (Прилог бр. 2), напиши занимања којима су се бавили београдски Јевреји.

Наведи колико их има исто занимање.

Трећа активност:

Представник сваке групе презентује резултате групног рада. Свака следећа група одговара на она питања на која су добијени различити одговори.

Одговор на питање 6 наставник бележи на другој половини табле.

Четврта активност:

Наставник дискутује са ученицима. Нека од могућих питања која наставник може поставити ученицима су:

- Колико се анализа историјских извора о занимањима Јевреја поклапа са претпоставком ученика о њиховим занимањима? Зашто је дошло до таквих разлика? (ако их има)
- Како се назива таква појава?
- Да ли су кроз ову активност научили нешто о себи самима?
- Да ли их оваква активност подстиче да размишљају о неким својим уверењима?

Статистички подаци о броју Јевреја у Краљевини СХС и Краљевини Југославији на основу пописа из 1921. године и 1931. године.

ПРИЛОГ 1

Учешће Јевреја у становништву Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на основу пописа од 21. јануара 1921. године ¹

Територија	Укупно становника	Јевреји	%Јевреја
Југославија, укупно	11.984.911	64.746	0,54
Србија	4.133.478	11.814	0,29
Босна и Херцеговина	1.890.440	12.031	0,64
Далмација	620.432	314	0,05
Хрватска, Славонија, Међумурје, Крк и Кастав	2.739.888	20.562	0,75
Словенија с Прекомурјем	1.054.919	936	0,09
Бачка, Банат и Барања	1.346.527	19.069	1,42
Црна Гора	199.227	20	0,01

¹ Марко Перић, Срећко Станић, *Јевреји Београда у њиховим становништвима XIX и XX века*, Јеврејски историјски музеј – Београд, Зборник 6, Студије, архивистика и мемоарска грађа о историји Јевреја у Београду, Београд, 1992, 290.

Градови у Србији у којима је било 10 и више Јевреја на основу пописа 1921. године.²

Град	Број Јевреја	Град	Број Јевреја
Београд	4.844	Пожаревац	53
Ниш	537	Обреновац	30
Пирот	137	Ваљево	28
Лесковац	120	Јагодина	21
Смедерево	78	Прокупље	19
Крагујевац	74	Крушевац	12
Шабац	70	Чачак	11

Учешће Јевреја у становништву Краљевине Југославије на основу пописа од 31. марта 1931. године³

Бановина	Укупно становника	Јевреји	%Јевреја
Југославија, укупно	13.934.038	68.405	0,49
Дравска	1.144.298	820	0,07
Дринска	1.534.739	10.043	0,65
Дунавска	2.389.295	18.518	0,78
Моравска	1.435.584	586	0,04
Приморска	901.660	578	0,07
Савска	2.704.383	19.575	0,72
Вардарска	1.574.243	7.579	0,49
Врбаска	1.037.382	1.160	0,11
Зетска	925.516	610	0,06
Управа Града Београда	288.938	8.936	3,09
Београд	238.775	7.906	3,31
Панчево	22.089	507	2,30
Земун	28.074	523	1,86

Градови у Краљевини Југославији у којима било 500 и више Јевреја⁴

Град	Број Јевреја	Град	Број Јевреја
Загреб	8.702	Велики Бечкерек	1.352
Београд	7.906	Сомбор	1.175
Сарајево	7.726	Винковци	647
Битољ	3.778	Бачка Топола	632
Суботица	3.758	Штип	626
Нови Сад	3.135	Чаковец	539
Скопље	2.635	Земун	523
Осијек	2.445	Панчево	507
Сента	1.457		

² Исто, 291.

³ Исто, 292.

⁴ Исто, 293.

Порез који су плаћали београдски Јевреји 1931. године ⁵

Висина пореза	2.000 - 10.000дин	500 - 1.800 дин	100 - 400дин.	50 динара	Не плаћају порез
Број грађана који плаћају	102	277	599	320	400

J. Veselinović 375

ПРИЛОГ 2

SPISAK JEVIJEJA I SUPRUŽNIKA JEVIJEJA KOJI SU PREMA NAREDBI VOJNOG ZAPOVEDNIKA U SRBIJI OD 30. MAJA 1941. GODINE PODNELI OPŠTINI GRADA BEOGRADA PRIJAVE O IMOVINI:

1. SEMNIC H. Albert, privatni činovnik, Karađorđeva ul. br. 69
2. BILIC B. Gizela, prodavačica, Kolarčeva ul. br. 5
3. LEVI J. Isak, bankarski činovnik, Slavujev vonac br. 5
4. ROZEMBER D. Elza, bankarski činovnik, Sibinjanin Janka ul. br. 9
5. MAKSIMOVIC Živojin, preduzimač, Užička ul. br. 33
6. LEVI J. Lika, udova, Oblakovska ul. br. 25
7. JAKOVljeVIC Zdravko, trgovac, Kralja Petra 44/III
8. KALEF N. Matilda, domaćica, Gospodar Jovanova ulica br. 3
9. ALTARAS J. Leon, trgovac, Skender-begova 6
10. ŠPERLING Ferdinand, trg. agent, Baba-Višnjina ul. br. 46
11. ŠPERLING Beti rod. Hirneo, domaćica, Baba-Višnjina 46
12. BIŠCORA L. Biti, činovnik, Strahinjica Bana 72-a/III
13. KALDERON J. Leon, trg. pomoćnik Skenderbegova 6/1
14. KOEN J. Leon, kroj. radnik, Drinčićeva ul. br. 15
15. KOEN L. Jakov, priv. činovnik, Maršala Piłsudskog ul. br. 49
16. AJZLER Bela, priv. činovnik, Štrosmajerova ul. br. 5
17. PINKAS M. Isak, kinooperater, Solunska ul. br. 34
18. LEVI D. Leon, zanatlija, Kraljev trg br. 7/II
19. LEVI D. Avram rentijer, Kraljev trg br. 7/II
20. KONFORTI N. Jakov, trgovac, Kneza Višeslava ul. br. 14
21. GAL M. Aleksandar, trg. putnik, Karađorđeva ul. br. 69/IV
22. HERCOG A. Berta, udova, Karađorđeva ul. br. 69/IV
23. BERAHA J. Isak, biv. trgovac, Strahinjica Bana ul. br. 26
24. BERAHA J. Josif, biv. činovnik priv., Strahinjica Bana ul. br. 26
25. GUTMAN Klara, domaćica, Prote Mateja 42
26. GUTMAN Julijus, privatije, Prote Mateja ul. br. 42
27. GARAJ Ernest, inženjer, priv. čin., Knez Mihajlova ul. br. 35
28. MANDIL B. Isak, trgovac, Hadži-Prodanova ul. br. 26
29. AVRAMOVIC R. Izahar, starinar, Hadži-Prodanova ul. br. 26
30. Dr POZIN David, lekar, Sarajevska ul. br. 37
31. POZIN Dvora, domaćica, Sarajevska ul. 3a
32. RUBENOVIC N. Ruben, trgovac, Dimitrija Tucovića ul. br. 72
33. BIR Gustav trgovac, Jovanova ul. br. 5
34. LEVI N. Naftali, trgovac, Jovanova ul. br. 5
35. MENAHEM A. Mantija, trgovac, Maršala Piłsudskog ul. br. 49
36. MEVORAH Zagorka, rod. Čupić, biv. penz., Kralja Aleksandra ul. br. 201
37. MEVORAH David, priv. čin. u ropstvu, Kr. Aleksandra ul. br. 201
38. JOVANOVIĆ Demajo Stana, čin. Min. poljopr., Ibarska ul. br. 2
39. HARA Julijus, trgovac, Vojvode Brane br. 11
40. ŠAJBER Eleonora, domaćica, Molerova br. 70
41. MILIĆ Milan, biv. trgovac, Hartvigova ul. br. 41
42. LEBL L. Ana, domaćica, Kajmakčalenska ul. br. 23
43. RUBENOVIC N. Menahem, trgovac, Dimitrija Tucovića ul. br. 72
44. KARIJO H. Lenka, domaćica, Solunska ul. br. 18
45. RUF Josif, Industrijalac, Zahumska ul. br. 29
46. EŠKENAZI M. Hananel, trg. pomoćnik, Došitejeva ul. br. 38
47. BENJAMIN M. Jakov, artista, Preševska ul. br. 70
48. ALMOZLINO A. Marko, trg. pomoćnik, Preševska ul. br. 58-a
49. BRAUHBAR Frederiha, Zorža Klemansoa ul. br. 41
50. RUSO A. Rudolf, privatije, Solunska ul. br. 17
51. ALMUZLINO A. Aron, trg. pomoćnik, Kapetan Mišina ul. br. 3
52. PUČI R. Josif, trg. pomoćnik, Skenderbegova ul. br. 17
53. LEVI Jozef Demajo, biv. trg. putnik, Dobrinjska ul. br. 5
54. PITNO Sarina, domaćica, Cara Uroša ul. br. 17
55. KONFINO David, trg. pomoćnik, Rige od Ferre ul. br. 18/1
56. PERLEZ F. Zaneta, domaćica, Milorada Gavrilovića ul. br. 7
57. ALBAHARI L. Avram, apotekar, Milorada Gavrilovića ul. br. 7
58. LEVI Berta, domaćica, Kralja Petra ul. br. 75
59. ALTARAC J. Avram, trgovac, Kralja Petra ul. br. 75
60. KAUDER Norbert, priv. činovnik, Molerova ul. br. 28
61. LEVI R. Simeon, priv. činovnik, Džordža Vašingtona ul. br. 1
62. MENAŠE B. Josif, posrednik, Džordža Vašingtona ul. br. 1
63. FIRST Ladislav, radnik, Cara Dušana ul. br. 66
64. JELINEK Robert, činovnik, Skenderbegova ul. br. 10
65. FRANK D. Filip, inženjer, Francuska ul. br. 5/III
66. LEVI M. Matilda, domaćica, Skadarska ul. br. 53/1
67. LEVI L. Bukica, domaćica, Skadarska ul. br. 53/1
68. AVRAMOVIC Beja, domaćica, Skadarska ul. br. 53/1
69. LEVI N. Leon, biv. trgovac, Skadarska ul. br. 53/1
70. KALMIĆ Marija, domaćica Kapetan Mišina ul. br. 15
71. HAZANOVIC S. Najim, trg. nameštenik, Visokog Stevana ul. br. 26
72. JAKOVljeVIC L. Najim, pomoćn. car. posrednika, Solunska ul. br. 18
73. VERBER Adela, domaćica, Jevremova ul. br. 30
74. LEONOVIC Z. Leon, savetnik Min. fin. u penziji, Jugovića 2-a
75. LEONOVIC Otilija, domaćica, Jugovića ul. 2-a

76. ŠLANG Lili Todora, domaćica, Jugovića ul. 2-a
77. BERAH J. Avram, puk. u penz., Gospodara Jevrema 30/III
78. TAJTACAK A. David, trg. putnik, Jug-Bogdanova ul. br. 21
79. TAJTACAK J. Matilda, domaćica, Jug-Bogdanova ul. br. 21
80. KOEN N. Ester, trgovac, Sarajevska ul. br. 41
81. LEVI N. Josif, trgovac, Braće Jugovića ul. br. 13
82. ŠAJA B. Jakov, biv. trgovac, Jevremova ul. br. 56
83. Dr. TESTA M. Nisim, lekar, Braće Jugovića ul. br. 13
84. TESTA Sofija-Adanja, Braće Jugovića ul. br. 13
85. Masa ADANJE I. Solomona, biv. trgovca ugao Skadarske-Jevremove 56
86. FRAJDEFELD B. Josif, trg. zastupnik Topličin venac br. 12
86. ALBAHARI J. Aron, biv. trgovac, Dobračina ul. br. 31
87. LEVI R. Moric, limar, Vojvode Bogdana ul. br. 46
88. MAJO J. David, priv. činovnik, Vojvode Bogdana ul. br. 46
89. MELAMED A. Marko, priv. činovnik, Kneza Pavla ul. br. 33
90. KOEN Lenka, domaćica, Solunska ul. br. 18
91. BENCION B. Isak, biv. advokat, Gospodar Jovanova ul. br. 33
92. ŠVARC H. Armin, knjižar, Gospodar Jovanova ul. br. 50
93. BENCION I. Bencion, biv. trgovac, Dositejeva ul. br. 23
94. BENCION B. Jakov, trg. pomoćnik, Dositejeva ul. br. 23
95. RAJS M. Artur, biv. železn. inspektor, Gospodar Jovanova ul. br. 28
96. RAJS A. Ruža, domaćica, Gospodar Jovanova ul. br. 28
97. KOVAC B. Teodor, penzioner, Gospodar Jovanova ul. br. 28
98. TAJHNER Fric, stud. med., Knjeginje Zorke ul. br. 86-a
99. TAJHNER Oto, zubotehničar, Knjeginje Zorke ul. br. 86-a
100. RUSO A. Šalom, penzioner, Dušanova ul. br. 16/1
101. KALDERON Aron Josif, radnik, Jevrejska ul. br. 16
102. DAVIDOVIĆ R. Rakla, domaćica, Jevrejska ul. br. 16
103. CVETKOVIĆ S. Vlastimir, viši savetnik Drž. pravobran. Kosovska 18
104. TAJTACAK Žanka, domaćica, Sibinjanin Janka ul. br. 1
105. KALF N. Moša, sveštenik, Cara Uroša, ul. br. 55
106. ALFANDARI N. Rahamin, biv. trgovac, Sibinjanin Janka ul. br. 1
107. ALFANDARI R. Ana, domaćica, Sibinjanin Janka ul. br. 1
108. TAJTACAK Sarina, domaćica, Sibinjanin Janka ul. br. 1
109. MANDIL N. David, trgovac, Sibinjanin Janka ul. br. 1
110. ALKALAJ David, bravarski radnik, Jevrejska ul. br. 9
111. ROZENBERG D. Oskar, inženjer, Kralja Aleksandra ul. br. 310/1
112. ROZENBERG D. Aleksandra, trg. putnik, Gorničeska ul. br. 7
113. ALMUZLINO Marija, domaćica, Kapetan Mišina ul. br. 23
114. LEVI M. Rafajlo, carinski posredn. pomoćnik, Jukićeva ul. br. 20
115. RUSO M. David, trg. agent, Strahinjica Bana ul. br. 29
116. HOHBERG Evgen, inženjer, Karađorđeva ul. br. 65/II
117. MILAN Ljubomir, inženjer, Majke Jevrosime, br. 43
118. JOSIFOVIĆ Hajim, trgovac, Prestolonaslednika Petra ul. br. 34-a
119. BULI Hugo, privatije, Nova ulica, Kotež Kr. Petra II
120. ZUNANA S. Matilda, domaćica, Dobračina ul. br. 31
121. ALBALA J. Branka, domaćica, Hadži Ruvimova ul. 7
122. ALBALA M. Josif, čin. priv., Lomina ul. br. 26/III
123. ALBALA I. Moric, priv. čin., Lomina ul. br. 26/III
124. LEVI R. Berta, domaćica, Lomina ul. br. 26/III
125. LEVI R. Sabetaj, biv. trgovac, Lomina ul. br. 26/III
126. ŠNAP Fani, činovnica, Zeleni venac br. 4
127. POPOVIĆ N. Desanka, domaćica, Francuska ul. br. 51
128. ALBAHARI Avram, trg. pomoćnik, Jevrejska ul. br. 4
129. LEVI S. Bencion, biv. fotograf, Dračka ul. br. 4
130. ŠVARC J. Bela, mašinovođa, Kuršumlijska ul. br. 7
131. PRINC H. Danilo, mašinovođa, Bosanska ul. br. 41
132. ZONENBERG Deže, Instalater, Bosanska ul. br. 43
133. ŠVARC Geza, trg. putnik, Bosanska ul. br. 41
134. KALDERON J. Moša, štamparski radnik, Jevrejska ul. br. 14
135. ŠIMON Ješa, trg. agent, Graničarska ul. br. 11
136. ALBEK Moša, priv. činovnik, Graničarska ul. br. 11
137. MANDIL Avram, služitelj, Jevrejska ul. br. 16
138. PINTO J. Josif, carinski posrednik, Jovanova ul. br. 16
139. PINTO J. Luna, domaćica, Jovanova ul. br. 38
140. KOEN M. Menahem, trgovac, Cara Uroša ul. 50
141. KAVISON Natan, priv. činovnik, Jovanova ul. br. 2
142. ALBAHARI J. Isak, pomoćn. carin. posrednika, Visokog Stevana 2
143. ZUNANA Rahamin, biv. magacioner, Jovanova ul. br. 2
144. KALF J. Lenka, domaćica, Jovanova ul. br. 5
145. LEBL Šidonija, domaćica, Rugarčeva ul. br. 8
146. TIHANJI M. Mirko, priv. činovnik, Cara Uroša ul. br. 19/III
147. SUZIN D. Rozalija, domaćica, Jovanova ul. br. 9
148. MEDINA H. Avram, biv. trgovac, Cara Uroša br. 19
149. MANDIL Ezra, apotekarski pomoćnik, Lomina ul. br. 23
150. MELAMED I. Ranko, advokat, Gospodar Jevremova ul. br. 6
151. GABAJ H. Isak, biv. trgovac, Cara Uroša ul. br. 19
152. AVRAMOVIĆ A. Rafajlo, drogerista, Cara Uroša ul. br. 19
153. GAZEB J. Nisim, trg. pomoćnik, Kralja Petra ul. br. 49

154. GAZES J. Josif, burekdžija, Kralja Petra ul. br. 49
155. ALBAHARI J. Hajim, obučar, Solunska ul. br. 20
156. NAHMIJAS G. Luna, domaćica, Kralja Petra ul. br. 42
157. SURIC A. Manojlo, penzioner, Nikole Spasića ul. br. 4
158. ADANJA L. Hajim, trgovac, Fruškogorska 1
159. ALBAHARI Jakov, trg. pomoćnik, Kneza Pavla ul. br. 1-a
160. RUBEN H. Rahamin, fotograf, Kosmajaska ul. br. 37
161. RUBENOVIC H. Isak, fotograf, Sarajevska ul. br. 41
162. PIJADE J. Rafallo, služitelj, Visokog Stevana ul. br. 40
163. FELZENSTAJN Evgen, trg. agent, Solunska ul. br. 5-a
164. FODOR M. Mirko, priv. činovnik, Pašičeva ul. br. 4/IV
165. MELAMED J. Moša, privatije, Cara Uroša ul. br. 17
166. STAJN Roza, domaćica, Jove Ilića ul. br. 86
167. ĐURKOVIĆ N. Jovan, načeln. Min. saobrać., Brijanova 7
168. ĐURKOVIĆ J. Aleksandra, domaćica, Brijanova 7
169. POPOVIĆ Radovan, čin., Jove Ilića 86
170. POPOVIĆ R. Zlata, domaćica, Jove Ilića 86
171. ĐURKOVIĆ N. Dragoljub, bank. čin., Brijanova 7
172. ĐURKOVIĆ D. Adela, domaćica, Brijanova 7
173. CVETKOVIĆ Miodrag, savet. Držav. pravobr., Jove Ilića 86
174. CVETKOVIĆ Margita, domaćica, Jove Ilića 86
175. KALMIĆ A. Isak, poslužitelj, Kralja Petra 44/11
176. VOLFUER J. Duradž, priv. činovnik, Kralja Milana 51/V
177. KATALAN dr Nisim, lekar, Dositejeva 23
178. AZRIEL S. Regina, udova, Strahinjića Bana 19
179. ARUETI A. Sofija, udova, Strahinjića Bana 19
180. SANDI J. Danon, trgovac, Strahinjića Bana 19
181. HAZON J. Alfred, privatije, Strahinjića Bana 19
182. SEMO M. Lazar, trg. pomoćnik, Dušanova 57/11
183. BEJAKOV S. Samoil, kinooperator, Jevrejska ul. 21
184. AMAR H. Solomon, penzioner, Jevrejska 21
185. BENVENISTI M. Aron, biv. trgovac, Francuska 16-a
186. ADANJA J. Avram, gimnaz., Francuska 16-a
187. ADANJA A. Rahamin, biv. trgovac, Gračanicka 12
188. DANON dr J. Isak, lekar, Francuska 16/11
189. ALMOZLINO J. David, car. posrednik, Kralja Petra 87
190. Aleksandra R. SINGER, trg. pomoćnik, Kapetan Mišina 2-a
191. DEMAJO H. Jakov, biv. trgovac, Kapetan Mišina 2-a
192. KOEN J. Isak, trgovac, Zmaja od Noćaja 14
193. KOEN I. Jakov, trgovac, Zmaja od Noćaja 14
194. LEVI R. Manojlo, muzičar, Kraljice Marije 107
195. MEŠULAM S. Vinka, domaćica, Cara Uroša 24
196. MANDEL Ignjat, trg. agent, Rankeova 12
197. KOEN Oskar, priv. činovnik, Kraljev trg 9
198. RUBINOVIC N. Anđelko, biv. trgovac, Zahumska 50
199. ILIĆ S. Borivoje, kozmetičar, Gradištanska 16
200. ILIĆ B. Vidosava, domaćica, Gradištanska 16
201. SUZIN S. Josif, biv. trgovac, Gradištanska 16
202. Gavra OZMO, graver, Visokog Stevana 30
203. PERERA Moric, instalater, Dobračina 22
204. ISAKOVIĆ Ermoza, domaćica, Dositejeva 7
205. KOEN I. Avram, biv. direktor, Dositejeva 7
206. RUSO J. Jovanka, domaćica, Dositejeva 7
207. RUSO J. Regina, domaćica, Dositejeva 7
208. KARAOGLANOVIĆ J. Rakila, domaćica, Strahinjića Bana 82/1
209. KARAOGLANOVIĆ J. Jakov, carinski posrednik, Strahinjića Bana 82/1
210. FIŠER dr Rigo, lekar, Strahinjića Bana 82/1
211. Markuš G. KRUGEL, trg. agent, Despota Đurđa 3
212. KRUGEL H. Roza, domaćica, Despota Đurđa 3
213. ERENJI Karlo, tapetar, Gosp. Jovanova 3
214. BARUH J. Almozlino, trg. pomoćnik, Princa Evgenija 19
215. SIMONOVIC I. Jakov, trg. pomoćnik, Princa Evgenija 19
216. SEMO J. Samullo, špediter, Princa Evgenija 14
217. CEVI A. Jakov, trg. pomoćnik, Princa Evgenija 14
218. BERAHA M. Josif, car. posrednik, Cara Uroša 42
219. ALKALAJ Avram, trg. pomoćnik, Dušanova 15
220. ŠULER Pavle, inženjer, Maršala Pisludskog 24
221. KOEN M. Avram, trgovac, Kapetan Mišina 5-a
222. PIJADE M. Hajim, služitelj, Visokog Stevana 40
223. AVRAMOVIC Josif, biv. trgovac, Cara Uroša 37
224. REVES Hanka, domaćica, Jovanova 8
225. HILJEVIC dr Aleksandar, lekar, Birčaninova 10
226. LEVI H. Avram, trg. zastupnik, Jovanova 40
227. BERAHA R. Celebon, biv. trgovac, Vuka Karadžića 7
228. RUSO H. Malvina, trg., Zmaja od Noćaja 13
229. RUSO H. David, trg., Dušanova 33
230. MOŠIĆ M. Leon, privatije, Dušanova 30
231. ADANJA S. Mika, trg. agent, Jovanova 18/1
232. ADANJA M. Marsel, trg. agent, Dušanova 30
233. KALDERON J. Lazar, starinar, Str. Bana 44
234. DEMAJO L. Nahum, knjigovezac, Str. Bana 44
235. ALBAHARI Josif, poslužitelj, Str. Bana 44
236. ARUETI I. David, čuvar, Grobljanska 73
237. JONTOVIC R. Isak, biv. trgovac, Braće Ribnikara 30
238. FINCI Bora Moša, priv. činovnik, Cara Uroša 16
239. ALBAHARI M. Mika, trg. pomoćnik, Cara Uroša 16
240. HOSENDER M. Luna, domaćica, Cara Uroša 16
241. PINTO Rakila, domaćica, Cara Uroša 16
242. LEVI M. Josif, trgovac, Kralja Aleksandra 273
243. LEVI M. Moša, trg. putnik, Visokog Stevana 8/1
244. LEVI M. Mešulam, biv. trg., Visokog Stevana 8
245. LEVI M. Sima, trgovac, Visokog Stevana 8
246. ALFANDARI S. Rašeta, domaćica, Visokog Stevana 8
247. Dr GINSBERGER Fric, lekar, Vljakovićeve 30
248. GINSBERGER Magda, domaćica, Vljakovićeve 30
249. GINSBERGER Dezider, biv. zastupnik, Vljakovićeve 30
250. ZUNANA Samuil, penzioner, Dubrovačka 9
251. ALTARAC J. Mika, zvaničnik, Kralja Aleksandra 224
252. DEMAJO Rica, domaćica, Jevrejska 9
253. DEMAJO J. Leon, trg. pomoćnik, Solunska br. 6
254. ALTARAC J. Maša, fotograf, Kralja Aleksandra 213
255. MEDINA Hanael, biv. trg., Cara Uroša 11

256. **KARAOGLANOVIĆ Maša**, biv. industr., Zmaja od Noćaja 5/11
257. **KOEN J. Erna**, domaćica, Molerova 48
258. **KOEN A. Juda**, duvandžija, Kraljice Natalije 42
259. **LEVI M. Linda**, domaćica, Jevremova 27
260. **ANAF M. Samilo**, trg. pom., Solunska 18
261. **MANDILOVIĆ Dilišija**, radnica, Solunska 18
262. **ANAF Josif Moric**, trgovac, Solunska 18
263. **LEVI J. Moni**, biv. trgovac, Jevremova 4
264. **LEBL Regina**, priv. čin., Kolarčeva 8
265. **ROBICEK Bernhard**, penzioner, Ruvarčeva 8
266. **LEVI J. Sima**, biv. akviz., Strahinjčica Bana br. 31
267. **JOMTOV B. Menaše**, priv. čin., Kapetan Mišina br. 24
268. **DEKALO S. Regina**, domaćica, Kapetan Mišina 24
269. **BARAH H. Isak**, prod. duvana, Kralja Petra 26
270. **REHNICER Stevan**, špediter, Venizelosova 18
271. **REHNICER Vladislav**, učenik, Venizelosova 18
272. **REHNICER Jovanka**, domaćica, Venizelosova 18
273. **VAJNER Zlata Ana**, šnajderka, Venizelosova 18
274. **FRID Šarlota**, domaćica, Venizelosova 18
275. **RADINGER Jelena**, biv. profesor, Venizelosova 18
276. **ŠRINGER Greta**, domaćica, Čika Ljubina 10a
277. **RUBEN Almuzlino**, trgovac, Dobračina 14
278. **LEVI B. Solomon**, trg. pomoćnik, Dračka 4
279. **MANDIL Burian Bela**, domaćica, Dušanova 17
280. **SINGER Jakob**, priv. čin., Kneza Pavla 45
281. **SINGER Riza**, priv. čin., Kneza Pavla 45
282. **SINGER Šarlota**, domaćica, Kneza Pavla 45
283. **SINGER Armin**, priv. namešt., Kneza Pavla 45
284. **ISAK B. Solomon**, trgovac, Zmaja od Noćaja 11
285. **BUDAI Eugen**, činovnik, Visokog Stevana 6
286. **KONFINO Josif**, priv. namešt., Princa Evgenija 6
287. **KARIJO Isak**, nameštenik, Princa Evgenija 6
288. **KONFINO Sima**, trgovac, Visokog Stevana 6
289. **KLOPFER Ruža**, biv. trg., Rumunska 22
290. **MEDINA Roza**, udova, Dositejeva 25
291. **JEUSUA Sali**, udova, Dositejeva 25
292. **JEUSUA I. Berta**, domaćica, Dositejeva 25
293. **JEUSUA J. Izrael**, bank. čin., Dositejeva 25
294. **VIGENFELD Ignjat**, biv. inkas., Ruvarčeva 8
295. **ANAF David**, tehničar, Čirila i Metodija 9
296. **MEHMED Perere**, priv. čin., Visokog Stevana 8
297. **ALHALEL M. Marko**, biv. trg. pom., Dubljanska 65
298. **TESTA A. Jakov**, trg. putnik, Cara Uroša 35
299. **ALBAHARI A. Solomon**, trg. pom., Solunska 18
300. **ALBAHARI A. Josif**, trgovac, Solunska 18
301. **KONFORTI Ješa**, sluga, Jug Bogdanova 1
302. **ALMUZLINO S. Anđelko**, biv. trg., Kraljev trg 7
303. **Dr AZRIEL M. Solomon**, lekar, Zahumska 28
304. **AZRIEL Hava**, domaćica, Zahumska 28
305. **GRINBERG Haim**, električar, Zmaja od Noćaja 12
306. **HAZAN Gizela**, domaćica, Kraljice Natalije 32
307. **PIJADE H. Rafajlo**, biv. trg., Milorada Gavrilovića 7
308. **ALKALAJ Isak**, biv. drogerista, Njegoševa 19a
309. **ALKALAJ D. Henrlh (Hajim)**, priv. čin., Njegoševa 19a
310. **ALKALAJ D. Marjeta**, domaćica, Njegoševa 19a
311. **RUSO J. David**, trg. agent, privremeno u Dušanovoj 14
312. **PIJADE Sima**, limar, Kavardarska 4
313. **NADAŠ S. Ignjat**, mašin. tehn., Alekse Nenadovića 38
314. **MAJOROVIĆ Marko**, trgovac, Jevremova 29
315. **ALMOZLINO A. Ražela**, domaćica, Jevremova 29
316. **GLIK Matilda**, domaćica, Jevremova 29
317. **LEVI M. Moša**, bravar, Jevremova 29
318. **LEVI M. Hajim**, biv. posrednik, Dobračina 31
319. **ROMANO S. Simona**, domaćica, Dobračina 31
320. **FUKS Oskar**, priv. čin., Kneza Pavla 115
321. **FUKS Natalija**, domaćica, Kneza Pavla 115
322. **KOEN (Jakov) Zak**, trg. pom., Visokog Stevana 36
323. **KOEN Majer i žena mu Matilda**, obuçar, Sibinjanin Janka 9
324. **KONFINO Bukica**, domaćica, Visokog Stevana 36
325. **LEVI N. Nisim**, šped. pom., Visokog Stevana 16
326. **KOEN I. Josif**, biv. trg., Jovanova 27
327. **KALDERON H. Solomon**, priv. čin., Banatska 14
328. **JAKOV J. Moša**, carinski posrednik, Kosovska 22
329. **MANDIL Nisim**, krojač, Sindelićeva 7
330. **Dr ADLER Herc**, činovnik, Kralja Milutina 51
331. **ALFANDARI Azriel**, trg. pom., Koste Taušanovića 22
332. **LEVI-KADMON dr David**, lekar, Koste Taušanovića 2
333. **NAHMIJAS Marko**, poslovođa, Petraljička 14
334. **FROJDEFELD Evgenije**, trgovac, Topličin venac 12
335. **GUTMAN A. Leo**, priv., Čubrina 4
336. **FRAJDEFELD Luj**, priv. čin., Čubrina 4
337. **KRAMER Erih**, biv. trg., Račkoga 1
338. **KRAMER Valerija**, domaćica, Račkoga 1
339. **ŠTERN Jozefina**, domaćica, Zahumska 39
340. **ŠTEJMIĆ Augusta**, domaćica, Zahumska 39
341. **DEMAJO D. Josif**, biv. trgovac, Gospodar Jevremova 7
342. **ALADŽEMOVIĆ M. Isak**, činovnik, Drinčićeva 18/1
343. **KOEN S. Matilda**, udova, Kralja Petra 57
344. **KOEN S. Isak**, trg. agent, Kralja Petra 57
345. **EŠKENAZI Naftali Liko**, prof., Kralja Petra 57
346. **BARUH H. Buko**, tapetar, Gospodar Jovanova 30
347. **ALMOZLINO Sara (Bukica)**, domaćica, Dobropoljska 16
348. **PAPO D. Menahem**, elektromonter, Obilićev venac 8/III
349. **ŠTERN Isidor**, priv. čin., Princa Evgenija 13
350. **ROMANO Ruber**, biv. trg., Prilepska 8
351. **Inž. BARTA A. Andreja**, priv. čin., Prote Mateje 33
352. **BARTA Karolina**, Prote Mateje 33
353. **FINCI D. Leon**, penzioner, Majora IIIća 13
354. **Inž. RUHVARGER Jehil**, Prote Mateje 33
355. **RUHVARGER Ilona**, Prote Mateje 33
356. **ANAF I. Avram**, biv. trg., Zmaja od Noćaja 4
357. **KALDERON I. Aron**, trg. pom., Skenderbegova 6
358. **KALDERON Neama Bukas**, Skenderbegova 6
359. **PARDO S. Debara**, Skenderbegova 6
360. **ALMOZLINO Avram**, biv. trg. agent, Zmaja od Noćaja 8
361. **KALMO A. Baruh**, mesar, Zmaja od Noćaja 4
362. **RAFAJLOVIĆ I. Solomon**, Cara Uroša 19
363. **KALMIĆ S. Isak**, Cara Uroša 19
364. **AVRAMOVIĆ A. Jakov**, trg. pom., Cara Uroša 19
365. **JAKOVljević Dušan**, mlinar, Zrinjskoga 37

366. ZIGE Feldmon, Zrinjska 37
367. LEVI M. Luna, domaćica, Visokog Stevana 8
368. AGRANOVIC S. Naum, krojač, Visokog Stevana 40
369. KONFORTI Solomon, Visokog Stevana 8
370. HAZAN Izrailo, krojač, Jevrejska 13
371. HAZAN J. Avram, poslužitelj, Despota Đurđa 3
372. GUTMAN Hajnrih, optičar, Čubrina 4
373. SROTMAN Matilda, krojačica, Kosmajaska 37
374. HARA Julijana, lekar, Kosmajaska 37
375. HARA Isidor, tapecirer, Kosmajaska 37
376. REJHL Alfred, činovnik, Stanoja Glavaša 17 a
377. ELAZAR S. Josif, služb., Kralja Aleksandra 28
378. MANGULIS Rašela, Fruškogorska 1
379. BAHAR Nisim, stolar, Fruškogorska 1
380. Dr BERGLAS Bernar, Fruškogorska 1
381. ŠIMON Solomon, kasapin, Francuska 57
382. IZRAEL Avram, Solunska 4
383. NAHMIJAS H. Samul, biv. trg., Novosadska 1
384. HIRŠL Fridrih, trgovac, Kapetan Mišina 5 a
385. BENAROJO A. Avram, krojač, Dračka 2
386. GERCENBERG Romano, lekar, Miliševska 53
387. KOLNER D. Izrallo, trg. pom., Solunska 18
388. DANON Mihajlo, trgovac, Strahinjića Bana 5
389. BARUH Majer, trgovac, Strahinjića Bana 5
390. DANON Sado, podstanar, Strahinjića Bana 5
391. KARIJO Sabita, trgovac, Mariborska 16
392. SOLOMON Rafael, trgovac, Visokog Stevana 8
393. ALBALA J. Josif, Voj. Dragomira 16
394. BITI Albala, biv. trg., Jevremova 29
395. ALŠEH A. Danilo, obuçar, Gospodar Jovanova 16
396. LEVI I. Elijas, činovnik, Skender Begova 8
397. LEVI A. Rafael, služb., Princa Evgenija 1
398. JAKOV H. Salom, stolar, Kapetan Mišina 30
399. DIMITRIJEVIĆ Dušan, činovnik, Đevdelijska 77
400. MORVAJ Irena, domaćica, Đevdelijska 77
401. Inž. Andrija MORVAJ, Đevdelijska 77
402. DIMITRIJEVIĆ Milica, domaćica, Đevdelijska 77
403. ALBAHARI M. Isak, čevabdžija, Strahinjića Bana 26
404. KOEN I. Džoja, udova, Visokog Stevana 36
405. HAZANOVIC Avram, Princ Evgenija 6
406. KOEN M. Hajim, trgovac, Princa Evgenija 6
407. NEJMAN Artur, biv. trg., Kolarčeva 9
408. KALEF D. Jakov, špediter, Solunska 18
409. KONFINO Jakov, špediter, Cara Dušana 10/11
410. KOEN Estira, domaćica, Cara Dušana 10
411. KARIJO Leon Rakila, udova, Vrazova 30
412. LEVI R. Hajim, stolar, radnik, Vrazova 10
413. ALMUZLINO J. Avram, limar, Vrazova 30
414. KARIJO A. Jakov, trgovac, Vrazova 30
415. NISIM M. Rifka, udova, Rige od Fere 4
416. KOEN Isaković H. Sarina, udova, Rige od Fere 4
417. NISIM M. Avram, trg. zastupnik, Cincar Janka 2
418. KARAOGLANOVIC J. Avram, biv. trg., Cincar Janka 2
419. GABAJ R. Sokica, glumica, Dositejeva 10
420. PIJADE R. Lazar, biv. industr., Grozdiceva 37
421. BINJE Nahuma, biv. trg., Cara Uroša 48
422. ALBAHARI M. Lazar, priv., Jovanova 9
423. NEJMAN Oto, biv. trg., Kolarčeva 9
424. ŠAJNESONOV Feliks, optičar, Karađorđeva 69
425. BARUH M. Luc, udova, Čubrina 3
426. ROMANO A. Solomon, priv. čin., Kneginje Ljubice 27
427. BINJA Finci, stolar, Ivankovačka 6
428. PINTO S. David, biv. čin., Princa Evgenija 6
429. PINTO S. Benko, biv. čin., Princa Evgenija 4
430. KOEN S. Rašela, domaćica, Kraljev trg 9
431. LEVI M. Sali, domaćica, Princa Evgenija 4
432. ALVU J. Matilda, domaćica, Princa Evgenija 4
433. PESAH I. Danilo, šped., Kosovska 29
434. MAJER Nisim, štriker, Jevrejska 16
435. KALEF ŠALOM, pom. car. posred., Solunska 18
436. MAJER B. Isak, štriker, Jevrejska 16
437. MAJIROVIC Bora, krojač, Jevrejska 16
438. ARDITI Leon, stolar, Cara Uroša 65
439. MEVORAH Moša, trg. agent, Kraljev trg 10
440. RODER Đorđe, inženjer, Kraljev trg 10
441. BENVENISTI A. Vinko, trgovac, Dušanova 14/11
442. SOLOMON B. Zdravko, trgovac, Dušanova 14/11
443. AZRIEL Armand, trgovac, Krunska 4
444. AZRIEL Madelina, domaćica, Krunska 4
445. LEVI Roza, udova, Gorničevska 7
446. ALFANDARI R. Nisim, biv. čin., Vljakovičeva 25
447. ALKALAJ J. David, štampar, radnik, Kralja Petra 26
448. FIŠER Hajnrih, trg. pom., Solunska 13
449. KARIĆ Šaul, Cara Uroša 15
450. LEVI N. Nisim, radnik, Poenkareova 42
451. JONTOV J. Semo, trg. agent, Sibinjanin Janka 7
452. PINKAS Rafailo, trgovac, Gosp. Jovanova 9
453. BENVENISTI Mika, trgovac, Cara Nikole 65
454. MEJUHAS H. Avram, trgovac, Gospodar Jovanova 8
455. MEJUHAS A. Mazal, trgovac, Gospodar Jovanova 8
456. RUSO J. Viniza, kucevlas., Gospodar Jovanova 8
457. SARFATI Jakov, kaz. radnik, Cvijičeva 22
458. VOLAH K. Adolf, priv. čin. Zahumska 49/111
459. SOJHETA Josip, biv. trg., Zahumska 49/111
460. SASO J. Izraelo, biv. nadz. drv. G.P., Princa Evgenija 9
461. GLASER Geza, činovnik, Skadarska 63
462. HERCLER F. Simon, Skadarska 63
463. LEVI S. Jakov, trg. pom., Cincar Jankova 7
464. BABARONA H. Simon, elektr. inst., Cincar Jankova 7
465. HORNIK L. Fridrih, priv. čin., Jevrejska 11
466. BARUH D. Avram, agent fabr. "Sonda", Jevrejska 11
467. MANDIL M. Avram, biv. trg., Kajmakčalanska 39
468. ALFANDARI Moša, biv. trg., Kajmakčalanska 35
469. AMODOJA M. Josif, pomoć. špediter, Kajmakčalanska 35
470. DANON A. Moša, hausmajstor, Obilićev venac 12
471. Inž. HIRŠLER Oto, Cara Lazara 15/1
472. VESELIĆ J. Slavko, priv. čin., Gračanička 16
473. VESELIĆ Zora, domaćica, Gračanička 16
474. MARCETIĆ N. Mihailo, priv. čin., Zorža Klemansoa 12
475. MARCETIĆ M. Ksenija, domaćica, Zorža Klemansoa 12
476. SEMO M. Ivan, trg. zastp., Dušanova 16/11
477. NAHUM B. Jakov, trg. putnik, Kneginje Ljubice 21 a
478. GROS Hejnrih, električar, Kneginje Ljubice 21 a
479. RUSO J. Mata, penz., Maršala Piłsudskog 27
480. ZONAI Marija, činovnica, Svetosavska 32
481. ŠMOLKA Samuilo, činovnik, Svetosavska 32

482. KOSNA I. Stevan, trg. agent, Kralja Petra 44
483. ALMUZLINO S. Mošo, nameštenik trg. agencije, Strahinjića Bana 29
484. MANDIL S. Johan, Strahinjića Bana 63
485. VAJS ISIDOR, špediter, Glavaševa 15
486. ALMUZLINO M. Avram, priv. nameštenik, Gospodara Vučića 51
487. MAJER Marko Baruh, oštrač, Gospodar Jovanova 32
488. ĐULZARI Samuel, biv. čin., Dravska 3 — dvorište
489. MEVORAH R. Avram, advokat, Strahinjića Bana 32
490. MEVORAH A. Rašela, privatije, Strahinjića Bana 23
491. MEVORAH M. Rahamin, priv., Strahinjića Bana 29
492. LEVI Jakov, biv. čin. D.T.O., Despota Đurđa 3
493. LEVI R. Avram, biv. tipograf Drž. štamparije, Princa Evgenija 1
494. ALBALA Moša, pomoćnik, Dušanova 14
495. HAZAN Lepa, domaćica, Kralja Ferdinanda 13 a
496. BRILA H. Aleksandra, biv. čin., Solunska 8
497. KALDERON H. Isak, biv. čin., Visokog Stevana 1 b
498. EŠKENAZI J. Lazar, car. posrednik, Dušanova 30
499. PAPO Josif, biv. trg. pom., Dušanova 30
500. LEO Banet, priv. čin., Vojislava IIIća 53
501. PRKOVIĆ Petar, kapetan broda, Skadarska 6
502. FAJGL Hugo, pozlitar, Jovanova 16
503. SAVOJA Simon, priv. čin., Gospodara Vučića 51
504. POLAK Feliks, trgovac, Đušina 36
505. VEJNEBERGER M. Vilim, trgovac, Gospodar Jovanova 30
506. DEZIDER A. Fleš, priv. čin., Dožračina 31
507. ROZNEVAJG Edo, trg. pom., Karađorđeva 3
508. KARIJO A. Majlr, trg. putnik, Kralja Aleksandra 83
509. JAKOVLEVIĆ M. Majer, biv. trg. Visokog Stevana 1
510. JEŠUA Sidonija, domaćica, Višnjićeva 3
511. KONFINO Matilda, domaćica, Višnjićeva 3
512. KALEF Avram Sara, domaćica, Princa Evgenija 19
513. KALEF A. Josif, trgovac, Princa Evgenija 19
514. KOEN D. Cevi, trgovac, Vasina 3
515. KOEN Leonora, domaćica, Vasina 3
516. EŠKENAZI Bora, priv. čin., Kraljev trg 9
517. ALMUZLINO S. David, električar, Laudanov šanac 43 — Karaburma
518. ALMUZLINO S. Jakov, štriker, Laudanov šanac Ulica 43 a — Karaburma
519. BARUH S. Josif, radnik, Mariborska 10
520. ALTARAC M. Aron, limar, Kralja Aleksandra 277
521. KALDERON J. Majer, električar, Barutanska 8
522. KALDERON M. Ester, domaćica, Rtanjska 8
523. KALDERON Marijana, domaćica, Čika Ljubina 7
524. RUBENOVIĆ Hajim, priv. čin., Princa Evgenija 15
525. RUBENOVIĆ R. Edita, domaćica, Visokog Stevana 2 a
526. RUBENOVIĆ J. Mazal, udovica, Visokog Stevana 2 a
527. ATIJAS Avram, trg. pom., Banatska 15
528. GAON A. Isidor, frizer, Strahinjića Bana 25
529. KUNADI Rašela, domaćica, Strahinjića Bana 25
530. DAVIDOVIĆ M. David, činovnik, Vljakoviće-va 30
531. FRANKO A. Moric, trg. pom., Vljakoviće-va 30/11
532. KALMIĆ J. Alojz, trg. pom., Despota Đurđa 6
533. KALMIĆ A. Moša, činovnik, Despota Đurđa 6
534. EŠKENAZI D. Rahanim, trg. pom. Despota Đurđa 6
535. Dr LEVI Kurt, lekar, Kraljice Natalije 17 ska 37
536. LEVI Bobić Marija, nudilja, Kraljice Natalije 17
537. ŠVARC I. Viktor, priv. čin., Jovana Ristića 26
538. MEDINA J. Hajim, biv. trgovac, Mladonagoričanska 23
539. ALADŽENOVIC Moša, invalid, Mladonagoričanska 23
540. ALADŽENOVIC Etelka, udova, Mladonagoričanska 23
541. ALADŽENOVIC Paulina, domaćica, Mladonagoričanska 23
542. ALADŽENOVIC Josif, bank. čin., Mladonagoričanska 23
543. GEDALJA Josif, biv. nadzornik fabr. "Zefir", Mladonagoričanska 23
544. ALADŽENOVIC Zumbula, domaćica, Sabačka 1
545. BAHAR S. Isidor, bank. čin., Uskočka 5
546. ABELEC Gustav, priv. čin., Jevremova 30
547. ŠALI Šarlota, priv. čin., Jevremova 32a
548. EZRA Jelena, domaćica, Jevremova 30
549. TROJER Eugenija, domaćica, Gračanička 12
550. MAKSIMOVIC Jelena, prof., Četnička 15
551. MAKSIMOVIC Ignjat, prof., Četnička 15
552. KRAUS Julius, priv. čin., Đušina 16
553. LEVI Heskije Samuil, amreldžija, Despota Đurđa 10
554. BRAVARSKI Darinka, domaćica, Kr. Milana 1
555. BRAVARSKI Jevrem, lekar, Kralja Milana 1
556. POLAK H. Imre, biv. trgovac, Đušina 31
557. POLAK Zanka, domaćica, Đušina 31
558. ALMUZLINOVIĆ Moša, priv. čin., Kolarčeva 6/IV
559. ALMUZLINOVIĆ M. Karolina, domaćica, Kolarčeva 6/IV
560. SID S. Ermoza, domaćica, Kosovska 22
561. LEVI J. Nahman, priv. čin., Maršala Pišudskog 64
562. LEVENZON Pavla, činovnik, Vljakoviće-va 21
563. BECALER Regina, udova, Dobrillina 9
564. AŠEROVIĆ Isin, priv. prof., Dobrillina 9
565. FARKIĆ Nisim, biv. trgovac, Kneza Višeslava 14
566. VOLF Marzel, trg. putnik, Zahumska 49
567. NAHMIJAS G. Jakov, Svetog Save 32
568. KOEN G. Avram, priv. čin., Gundulićev venac 37
569. KOEN Herbert, priv., Jiričekova 2a
570. Dr LEVAI Klara, lekar, Miloša Velikog 39
571. BEJOSIF Lazar, trgovac, Jevremova 44
572. MONTIJAS Jakov, Princa Evgenija 13/1
573. ALVU S. David, biv. trg., Princa Evgenija 4
574. DEMAJO Ela, priv. čin., Jovanova 16a
575. DEMAJO J. Avram, priv. čin., Jovanova 16a
576. KOEN Jakov, trg. pom., Banatska 15
577. MONTIJAS Josif, čin., Princa Evgenija 15
578. MONTIJAS Netl, domaćica, Princa Evgenija 15
579. LEVI Rufka, domaćica, Kraljev trg 9
580. ALTARAS M. Marko, bravar, Oblakovska 49
581. de LEON Matilda, domaćica, Cara Lazara 14
582. PARDO Josif, apotekar, Kralja Petra 45
583. ROT Dolca, domaćica, Zmaja od Noćaja 8/1
584. AMAR M. Salamon, električar, Zmaja od Noćaja 8
585. AMAR dr Avram, dečji lekar, Zmaja od Noćaja 8

ЛОГОР САЈМИШТЕ У БЕОГРАДУ

„Наша равнодушност према злу чини нас саучесницима у злочину”
Егил Арвик, приликом доделе Нобелове награде за мир 1986. године

Предвиђено за рад са ученицима трећег и четвртог разреда средње школе.

Планирано време – 3 школска часа (1 час у учионици и 2 часа у Јеврејском музеју у Београду или поред било ког спомен обележја у Србији посвећеног страдалим Јеврејима у Другом светском рату¹).

Први час

Циљ часа:

- Повезивање стечених знања са раније стеченим знањима о нацизму
- Стицање знања о Холокаусту и контекста у којем је настао Холокуст
- Оспособљавање за посматрање, анализирање и закључивање на основу историјских извора
- Разумевање начина на који су Јевреји и други, били мета прогона
- Развијање критичког мишљења код ученика

Резултат часа

Ученик ће:

- Знати појам Холокауста
- Знати порекло термина
- Разумети ток догађаја
- Знати о Холокаусту у Србији
- Разумети на који начин су Јевреји и друге групе губили идентитет и били мета прогона
- Умети да анализира историјске изворе уз помоћ наставника и самостално

Наставна средства

Текстуална : *Нирнбершки закони*

- Закон о заштити немачке крви
- Закон о држављанству
- Правна дефиниција појма „Јевреј”

¹ Уколико, у месту, не постоји такво спомен-обележје, ученици и професор могу отићи на железничку станицу. Железничке станице и возови, као средство депортације до логора, представљају симбол страдања и патње Јевреја.

(Preuzeto iz S. Koren, S. Vidas, *Priručnik za nastavnike povjesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, 2002, 103.)

– Извештај поручника Валтера од 1. 11. 1949. године, Зборник НОР, том I, књига 1, Београд, 1941.

– *Лист уредба војној зайоведника у Србији*, № 8, Београд, 31. мај 1941.

Активност наставника:

Наставник:

- Припрема материјал
- Дели ученике у групе
- Дели материјал
- Излаже
- Пружа помоћ ученицима приликом ишчитавања и анализирања материјала
- Интегрише час и ставља акценат на најбитније

Активност ученика:

Ученик:

- Слуша излагање
- Чита материјал
- Анализира на основу постављених питања
- Доноси закључке (самостално и у оквиру групе)
- Излаже
- Поставља питања

Ток часа

Прва активност: Наставник упознаје ученике са:

- Појмом Холокауста
 - Пореклом термина „холокауст”
 - Доласком нациста на власт
 - Доношењем *Нинбершких закона*
 - Кристална ноћ
 - Појмом „коначно решење”
 - Антијеврејским мерама у Краљевини Југославији
- (Користи Прилог бр. 1)

Друга активност: Рад у групама – анализа докумената

Наставник ученике у разреду подели у шест група и свака група добије један историјски извор и питања на која ће одговрати у оквиру својих група.

Прва и шеста група добијају део текста *Нирнбершких закона* (Прилог бр. 2) и питања:

1. Какав је ово документ?
2. Ко је написао овај документ?
3. Када је написан овај документ?
4. За кога је написан овај документ?
5. Ко се сматра Јеврејином?
6. Шта је све забрањено Јеврејима?
7. На који начин су обележени?

Друга и пета група добијају *Лисџ уредбу војној зајоведника у Србији-наредба која се односи на Јевреје и Циџане* (Прилог бр. 3) и питања:

1. Какав је ово документ?
2. Ко је написао овај документ?
3. Када је написан овај документ?
4. За кога је написан овај документ?
5. Ко се на основу Уредбе сматра Јеврејином?
6. Шта је све забрањено Јеврејима?
7. На који начин су обележени?
8. Ко је одговоран за извршење наредбе?

Трећа и четврта група добија *Извешџај поручника Валџера од 1. 11. 1941. године* (Прилог бр. 4) и питања:

1. Ко пише овај документ?
2. Када је написан?
3. За кога је написан? Какав је ово документ?
4. Да ли је писац документа очевидац догађаја?
5. О чему се говори у овом документу? (да ли извештава, прослеђује податке, описује догађај, износи мишљење, препоруке, закључке...?)
6. Зашто је написан овај документ?
7. Да ли је документ поуздан?
8. О чему говори поручник Валтер?
9. Зашто је забринут поручник Валтер?
10. Које предлоге даје поручник Валтер?

Трећа активност: Презентовање резултата групног рада

Представник групе излаже одговоре на питања до којих су дошли у оквиру рада у групама. Групе које су имале исти задатак могу да додају само оне одговоре који су различити у односу на групу која је прва излагала.

Питање за цело одељење:

У којим тачкама се поклапају Нирнбершки закони са Уредбом?

Четврта активност:

Наставник интегрисхе и акценат ставља на:

1. Појам Холокауста и контекст у којем је настао;

2. Начин на који су Јевреји и други губили идентитет и били мета прогона.

Други и трећи час (спојено)

Циљеви часа:

- Неговање сећања на догађаје из прошлости.
- Развијање емпатије према страдању Јевреја за време Другог светског рата.
- Повезивање раније стечених знања о нацизму са новим знањима о Холокаусту.
- Оспособљавање за посматрање, анализирање и закључивање на основу историјских извора.
- Развијање креативног и критичког мишљења код ученика.

Резултат часа

Ученик ће:

- Неговати сећање на страдале и преживеле.
- Разумети на који начин су Јевреји и друге групе губили идентитет и били мета прогона.
- Разумети последице Холокауста.
- Умети да анализира историјске изворе уз помоћ наставника и самостално.

Наставна средства

- *Историјати Београдској сајмистици*, текст преузет са сајта *Јеврејски лојор на Београдском сајмистици: Историја и сећање*, <http://www.holokaust.rs> (или <http://www.sajmiste.info>). Аутор сајта је др Јован Бајфорд, доцент на Катедри за друштвене науке Отвореног универзитета у Великој Британији (Прилог бр. 5).
- *Писма Хилде Дајч*, преузета са сајта *Јеврејски лојор на Београдском сајмистици: Историја и сећање*, <http://www.holokaust.rs> (Прилог бр. 6).

Активност наставника

Наставник:

- Води ученике у Јеврејски музеј или до спомен-обележја
- Припрема материјал
- Дели ученике у групе
- Дели материјал
- Излаже
- Пружа помоћ ученицима приликом ишчитавања и анализирања материјала
- Интегрише час и ставља акценат на најбитније

Активност ученика

Ученик:

- Слуша излагање
- Чита материјал
- Анализира на основу постављених питања
- Доноси закључке (самостално и у оквиру групе)
- Излаже
- Поставља питања

Прва активност

Овај сегмент отпочиње кратким излагањем наставника о историјату Сајмишта и у шта је он претворен. Излагање је на основу понуђеног материјала који је преузет са сајта *Јеврејски лоџор на Београдском сајмишћу: Историја и сећање* (директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-logor.php>) (10 минута) (Прилог бр. 5)

Друга активност Рад у групама – анализа докумената (30 минута)

Разред поделити у четири групе.

Свака група добија Уводни текст о Хилди Дајч (да би разумели о коме се ради), једно писмо која је написала Хилда Дајч, као и њену слику.

Група има задатак да прочита писмо и одговори на постављена питања.

(Користити Прилог бр. 6)

Прва група добија Уводни текст о Хилди Дајч, њену слику и *Прво писмо Хилде Дајч* и питања:

1. Какав је ово документ?
2. Ко пише овај документ (ко је у потпису овог документа)?
3. Када је написан?
4. За кога је написан?
5. Колико година има Хилда Дајч када одлази у логор?
6. Да ли Хилда мора у том тренутку да иде у логор?

Друга група добија Уводни текст о Хилди Дајч, њену слику и *Друго писмо Хилде Дајч* и питања:

1. Какав је ово документ?
2. Ко пише овај документ (ко је у потпису овог документа)?
3. Када је написан?
4. За кога је написан?
5. Какви су услови живота у логору?
6. Да ли Хилда полако посустаје или је оптимиста?

Трећа група добија уводни текст о Хилди Дајч, њену слику и *Треће писмо Хилде Дајч* и питања:

1. Какав је ово документ?
2. Ко пише овај документ (ко је у потпису овог документа)?
3. Када је написан?
4. За кога је написан?
5. Какви су услови живота у логору?
6. Када започињу прва одвођења из логора?
7. Да ли Хилда зна куда одводе логораше?
8. Да ли Хилда посустаје или је оптимиста?

Четврта група добија уводни текст о Хилди Дајч, њену слику и *Четврто писмо Хилде Дајч* и питања:

1. Какав је ово документ?
2. Ко пише овај документ (ко је у потпису овог документа)?
3. Када је написан?
4. За кога је написан?
5. Какви су услови живота у логору?
8. Да ли Хилда посустаје или је оптимиста?

Трећа активност

Читање писма Хилде Дајч (15 минута)

Из сваке групе један ученик гласно прочита писмо којим се група бавила.

Четврта активност

Презентација резултата групног рада (20 минута)

Пета активност

Интеграција наставника (5 минута)

Наставник замоли да сваки ученик каже у једној речи кључни утисак о активности коју су реализовали.

ПРИЛОГ 1

Холокауст је био систематско, бирократско, од државе одобрено прогонство и убиство око шест милиона Јевреја од стране нацистичког режима и његових сарадника. Холокауст је реч грчког порекла и значи жртва ватре. Нацисти, који су на власт у Немачкој дошли у јануару 1933. веровали су да су Немци расно супериорни, а Јевреји осуђени на „живот недостојан живота”. Због „расне инфериорности” на мети нациста су се у време Холокауста нашле и друге групе: Роми / Синти (Цигани), инвалиди и неки од словенских народа (Пољаци, Руси и други). Остали су прогањани због политичких разлога или понашања, међу њима и комунисти, социјалисти, Јеховини сведоци и хомосексуалци.²

² Припреме за дан сећања на Холокауст, предлози за наставнике, Јад Вашем, 2006, стр 3.
Преузето са сајта <http://www1.yadvashem.org/education/Serbian/Guideline.pdf>

Одмах по доласку на власт, нацисти су укинули грађанске слободе, распустили су политичке странке и синдикате и забранили штрајкове, тако да је успостављена тоталитарна владавина. Прогоне Јевреја вршили су у етапама. У периоду од априла 1933. до септембра 1935. неаријевци су уклањани из јавних служби, правних и медицинских професија и образовних установа. Септембра 1935. уведени су Нирнбершки закони којима је одређено ко су Јевреји (свако ко до трећег колена има некога у породици ко је Јеврејин, сматра се Јеврејином), Јеврејима је забрањено право гласа и право брака између Јевреја и аријеваца. Последица тога је био одлазак 118.000 Јевреја из Немачке до краја 1937. године.

Октобра 1938. године 17.000 Јевреја је прогнано из Немачке и њих 5.000 се нашло на источној граници на „ничитој територији”. Један млади седамнаестогодишњак, чији су се родитељи налазили тамо, а који је живео у Паризу, због немогућности да помогне родитељима узео је револвер и у немачкој амбасади смртно ранио немачког аташеа. То је био повод да се 9. новембра 1938. у целој Немачкој догоди погром Јевреја, познат као „Кристална ноћ” („ноћ разбијања стакла”, *Kristallnacht*). У овој ноћи запаљено је шесто синагога, пљачкане су и разбијане јеврејске радње, људи су пребијани и убијани. Њих 30.000 је одведено у концентрационе логоре.

До 1939. године од пола милиона Јевреја у Немачкој, колико их је било када је Хитлер дошао на власт, 300.000 је напустило Немачку али она још није била *judenrein* („ослобођена од Јевреја”). Одмах после освајања Пољске Јевреји су сатерани у гета (највећи је био у Варшави). Масовна убиства су се већ увелико одигравала када су примењени планови за „Коначно решење”. Одлука о примени „Коначног решења” донета је у јануару 1942. на састанку у вили Ванзе близу Берлина. Ту су се окупили представници свих немачких министарстава и агенција позвани од стране Рајнхарда Хајдриха, шефа Главне канцеларије безбедности и договорили како је најбоље да се спроведе „Коначно решење” јеврејског питања. Након одлуке да се искорени целокупна јеврејска популација почиње се са изградњом логора смрти, и у пуној мери почињу индустријализована масовна убијања Јевреја.³

Краљевина Југославија – од тренутка везивања владајућих кругова (Влада Милана Стојадиновића) за фашистичку Немачку и Италију у Краљевини Југославији профашистички курс осетио се и према Јеврејима. Поред растуће антијеврејске пропаганде, 1940. донета је и „Уредба о мерама које се односе на Јевреје у погледу обављања рада са предметима људске исхране”, као и „Уредба о упису лица Јеврејског порекла за ученике универзитета, високих школа у рангу универзитета, виших средњих учитељских и других средњих школа”. Овим уредбама ограничено је право школовања за јеврејско становништво у целини, као бављење одређеним професијама. После окупације 31. маја 1941. ступила је на снагу Уредба војног заповедника у Србији, која подржава Нинбершке законе.⁴

³ Д. Голдберг, Ц. Рејнер, *Јевреји, историја и религија*, Београд, Клио, 2003, 191–199.

⁴ М. Кољанин, *Јевреји и антијеврејизам у Краљевини Југославији 1918–1914*, Београд, 2008, 423–424.

Холокауст у окупираној Србији

Текст преузет са сајта *Јеврејски лојор на Београдском сајмишту: историја и сећање* <http://www.holokaust.rs>

(Директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-logor.php>)

Од првог дана окупације, чланови јеврејске заједнице у Србији и Банату били су подвргнути различитим видовима дискриминације. Већ 13. априла 1941, чак пре него што је Југословенска армија званично капитулирала, Вилхелм Фухс (Wilhelm Fuchs), шеф Специјалне јединице немачких безбедносних снага (Einsatzgruppe) са седиштем у Београду, наредио је регистрацију београдских Јевреја. Убрзо потом, обласни командант, пуковник Ернст Мориц фон Каизенберг (Ernst Moritz von Keisenberg), издао је декрет којим им је ограничио слободу кретања.⁵ Године 1941. дана 29. априла, новопостављени шеф војне управе у Србији, Харалд Турнер, издао је прво званично наређење које се односило на регистрацију Јевреја и Рома широм Србије. Наређење које је почињало дефиницијом Јевреја установљеном Нирнбершким законима из 1935. године, наметало је, онима на које се дефиниција односила, строга ограничења у свакодневном животу. За Јевреје је прописано ношење жутих трака, уведен принудни рад и полицијски час, ограничен приступ храни, свакодневним животним потрепштинама и забрањено коришћење јавног превоза.⁶

Током тринаест наредних месеци, око 16.000 Јевреја убијено је у окупираној Србији (укључујући Банат). Овај број обухвата више од 11.000 јеврејских грађана Србије, углавном из Београда, 3.800 Јевреја из Баната и 1.100 јеврејских избеглица из централне Европе (углавном Аустрије), чији је бег преко Југославије до Палестине прекинут немачким нападом на Србију у априлу 1941. Коначан број жртава представља скоро 90% предратне јеврејске популације у Србији. Осталих 10% је преживело тако што су се прикључили партизанима, бекством у делове Југославије окупиране снагама Италије, или једноставно – скривањем.

Систематско уништење Јевреја у окупираној Србији одвијало се у две фазе. У првој, која је трајала од јула до новембра 1941, у оквиру мера одмазде (Геиселмордполитик) које су спроводиле снаге Вермахта, стрељани су Јевреји, мушкарци. У другој фази, између децембра 1941. и маја 1942, жене и деца су интернирани у логор на Сајмишту (Semlin Judenlager) у Београду где су убијени гушењем издувним гасовима у покретном камиону – гасној комори.

⁵ Види Walter Manoschek, 'The extermination of Jews in Serbia', u U. Herbert (ur.) National Socialist extermination policies: contemporary German perspectives and controversies, (Oxford: Berghan Books, 2000), str. 164.

⁶ Branislav Božović, *Stradanje Jevreja u okupiranom Beogradu, 1941-1944* (Beograd: Srpska školska knjiga, 2004), str. 282-283.

Наредба да се у оквиру мера одмазе стрељају Јевреји званично је издата октобра 1941, иако је ово била уобичајена пракса још од најранијих дана окупације. У ствари, већ у јулу, у ишчекивању отпора српских комуниста који је уследио након немачког напада на Совјетски Савез, нацистичке власти у Београду наредиле су јеврејском представничком телу (*Vertretung der Jüdischen Gemeinschaft*) да недељно испоручује 40 талаца који ће бити убијени као одговор на нападе на немачке снаге. Због тога се у већини јавних саопштења из тог времена, као жртве одмазде спомињу „комунисти и Јевреји”.⁷

Крајем августа 1941. немачке власти наредиле су масовно затварање јеврејских мушкараца у концентрационе логоре у Београду (Топовске шупе) и Шапцу.⁸ Први заточеници у логору Топовске шупе, некадашњој касарни Југословенске војске, на периферији престонице (Вождовац), њих око 1.500 Јевреја, мушкараца, били су депортовани из Баната, да би им се ускоро придружили и Јевреји из Београда. У логору у Шапцу био је мали број локалних Јевреја, али и 1.100 јеврејских избеглица из Аустрије (укључујући жене и децу) који су у том статусу у граду боравили од 1940.

Првобитна намера нацистичких вођа била је да се „јеврејско питање” у Србији реши депортацијом заточених на исток. Почетком септембра 1941. немачке власти, посебно Харалд Турнер и опуномоћеник немачког Министарства иностраних послова Феликс Бенцлер (*Felix Benzler*), у више наврата су покушале да Јевреје депортују у Румунију, Русију или Пољску.⁹ У Пољској, међутим, још нису били основани одговарајући концентрациони логори, а остале потенцијалне дестинације тада нису биле вољне или спремне да прихвате Јевреје из Србије. Када је, за решење овог питања, од Берлина затражен савет, следио је једноставан одговор: „*Ajman predlaže streljanje*”.¹⁰ Стрелачки одреди – метод коришћен за убијање Јевреја у окупираним деловима тадашњег Совјетског Савеза, требало је да буде примењен и у Србији.

Током октобра 1941. број јеврејских заточеника у логорима у Београду и Шапцу нагло је опао. Скоро свакога дана камиони пуни људи одвожени су до губилишта у селима Засавица и Јабука, где су и сахрањивани у масовним гробницама. Погубљења су постала још чешћа после октобра 1941. када је као одговор на све већи партизански отпор, новопостављени главнокомандујући генерал немачке војске у Србији, Франц Беме (*Franz Böhme*) увео, такозване, „мере покајања”: Оне су обелодањене у званичној наредби да се за сваког убијеног немачког војника има погубити 100

⁷ Ова наредба потекла је од Генерала Вилхелма Фукса, види Јаша Романо, *Јевреји Југославије 1941–1945, жртве геноцида, учесници НОР-а* (Београд, Савез јеврејских општина, 1980), стр. 69.

⁸ Christopher R. Browning, *Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution* (London: Holmes and Meier, 1985), str. 49.

⁹ Christopher R. Browning, *The Path to Genocide: Essays on the Launching of the Final Solution* (Cambridge: CUP, 1992), str. 128.

¹⁰ Raul Hilberg, *The Destruction of European Jews*, (London: Holmes & Meier, 1985), str. 437.

цивила, а њих 50 за сваког рањеног. У Бемеовом наређењу, најважнији је био захтев да таоци морају бити узимани из популација које укључују: „све комунисте, људе за које се сумња да су комунисти, све Јевреје и одређен број националиста и демократски настројених становника.”¹¹ Сходно томе, жртве „мера покајања”, били су пре свега јеврејски затвореници из Шапца и Београда, осумњичени комунистички симпатизери затворени у оближњем логору Бањица, као и групе Рома из Београда и околних насеља. Српско цивилно становништво страдало је највише у градовима у унутрашњости, где је број локалних Јевреја и затвореника комуниста био недовољан да испуни предвиђену квоту талаца. Немачка армија је, такође, широм Србије предузимала „казнене експедиције” на области или места за која се сумњало да скривају партизана.¹² Током два месеца Бемеовог мандата на челу војне команде (октобар–децембар 1941), убијено је приближно 30.000 цивила–укључујући готово све Јевреје мушкарце.

„Мере покајања” Генерала Бемеа: Стрељање цивила широм Србије

Погубљење Јевреја заточених у логорима у Београду и Шапцу, може се рећи да је било мотивисано комбинацијом идеолошких и практичних разлога. У свести нациста, постојало је природно поистовећење комунистичких побуњеника са Јеврејима, што је чинило Јевреје (заједно са осумњиченим комунистима) адекватном метом за одмазде. Крајем октобра 1941, када је комунистички устанак у Србији достигао врхунац, Харалд Турнер је у једном меморандуму написао да таоце треба тражити међу затвореним Јеврејима и Ромима, сматрајући то „питањем принципа, будући да ове две групе представљају елеменат несигурности и стога опасност по јавни ред и сигурност.”¹³ С друге стране, репресалије су биле и ефикасан начин за решавање „јеврејског питања”, нарочито после Ајхмановог наређења. Како је Харалд Турнер истакао у својој преписци са Берлином, спровођење Бемеових казних мера био је „непријатан посао”, али се „јеврејско питање, само по себи, најбрже решава на овај начин”.¹⁴ У једном тренутку Турнер се осврнуо на очиту нелогичност политике стрељања јеврејских талаца, будући да је одмазда требало да иде „на рачун Срба” који су чинили окосницу побуне. Овакав правац делања, он је, међутим, оправдавао позивајући се на практичне разлоге („они Јевреји су ти које већ имамо у логору”) и наводну неизбежност „коначног решења”: „Сем тога, они су такође грађани Србије и морају да нестану”.¹⁵ Како се, по завршетку рата, један немачки војник присећа: „Убијање Јевреја није имало

¹¹ Browning, *Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution*, str. 48.

¹² Manoschek, *The extermination of Jews in Serbia*, str. 176; Browning, *The Origins of the Final Solution*, (London: Henemann, 2004), str. 343.

¹³ Browning, *Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution*, str. 54.

¹⁴ Цитирано према Manoschek, *The extermination of Jews in Serbia*, str. 177.

¹⁵ Цитирано према Browning, *The Path to Genocide: Essays on the Launching of the Final Solution*, str. 135.

никакве везе са нападима партизана”. Одмазда је заправо била „алиби за истребљење Јевреја”.¹⁶

Нирнбершки закони (15. јуни 1935. године) Према књизи F. McDonougha, *Conflict, Communism and Fascism: Europe 1890–1945*, Cambridge University Press, 2001. Преузето из S. Koren, S. Vidas, *Povjest 8, Priručnik za nastavnike povjesti za osmi razred osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2002, стр. 103.

ПРИЛОГ 2

НИРНБЕРШКИ ЗАКОНИ

Закон о заштити немачке крви

Бракови између Јевреја и грађана немачке или сродне крви су забрањени. Бракови склопљени противно овом закону су неважећи, чак и када су, у сврху изигравања закона, склопљени у иностранству (....) Сексуални односи изван брака између Јевреја и држављана немачке или сродне крви забрањени су (...) Јеврејима није дозвољено да запошљавају држављанке немачке или сродне крви млађе од 45 година као кућну послугу (...) Јеврејима је забрањено да истичу државну и националну заставу (...) С друге стране, допуштено им је да истичу јеврејске боје (Давидову звезду).

Закон о држављанству

Поданик Рајха је само онај који је немачке или сродне крви и који својим понашањем показује да је жељан верно служити немачком народу и Рајху (...).

Само грађанин Рајха ужива пуна политичка права у складу са одредбама закона (...).

Јеврејин не може бити грађанин Рајха. Нема право гласа у политичким питањима и не може бити запослен у јавној служби.

Правна дефиниција појма „Јеврејин”

Јеврејином се сматра онај коме су барем три претка у другом колону у расном погледу у потпуности Јевреји (...) Јеврејин је такође онај коме су два претка у другом колону у потпуности Јевреји и ако

- (а) припадају јеврејској верској заједници у време објављивања закона или јој се придруже касније,
- (б) је ожењен јеврејском особом у време објављивања закона или се касније ожени њом,
- (в) је потомак брака са Јеврејем (...)
- (г) је потомак ванбрачног односа са Јеврејем: фирер и канцелар Рајха могу поделити изузеће од одредби изложених у Закону.

¹⁶ Manoschek, *The extermination of Jews in Serbia*, стр. 177–178.

SAVEZ NABALJACKIH ZADRUGA
državnih službenika, z. s. o. j.

VERORDNUNGSBLATT DES MILITÄRBEFEHLSHABERS IN SERBIEN

Bestellungen nehmen alle Kommandanturen der Militärverwaltung an.
Einzelnummern nur bei diesen. Einzelpreis 0.20 RM.

ЛИСТ УРЕДАБА ВОЈНОГ ЗАПОВЕДНИКА У СРБИЈИ

Поруџбине примају све командатуре војних управа.
Поједини бројеви добијају се само код њих. Примерак 0.20 рајхсмарка.

№ 8

Belgrad, den 31. Mai - Београд, 31 маја

1941

INHALT — САДРЖАЈ

Seite — Страна

1. Verordnung über das Verbot des Abhörens von Sendern.	83
Наредба о забрани слушања емисионих станица	
2. Verordnung betreffend die Juden und Zigeuner.	84
Наредба која се односи на Јевреје и Цигане	

VERORDNUNG

über das Verbot des Abhörens von
Sendern.

Auf Grund der mir vom Oberbefehlshaber
des Heeres erteilten Ermächtigung verordne
ich was folgt:

§ 1.

Die Bestimmungen der §§ 7 und 8 der
Verordnung über die Einführung deutschen Straf-
rechts und strafrechtlicher Bestimmungen im
besetzten jugoslawischen Gebiet (Verordnungs-
blatt für das besetzte jugoslawische Gebiet
Nr. 1) werden dahingehend erweitert, dass auch
das Abhören ausländischer (nicht-deutscher)
Rundfunksendungen durch Einzelpersonen ver-
boten ist.

§ 2.

Das Verbot des Abhörens von Rundfunksen-
dungen erstreckt sich nicht nur auf Nachrichten,
sondern auf alle Senderdarbietungen.

НАРЕДБА

о забрани слушања емисионих станица

На основу издатог ми овлашћења од
стране Главнокомандујућег војне силе наре-
ђујем следеће:

§ 1.

Одредбе из § 7 и 8 Наредбе о проширењу
немачког кривичног права и кривичних одре-
даба на окупирану југословенску терито-
рију (Лист наредба за окупирану југосло-
венску територију бр. 1) проширују се у
толико, што је забрањено и слушање поје-
диним особама иностраних (не немачких)
радио емисија.

§ 2.

Забрана слушања радио емисија не про-
теже се само на вести, него и на све врсте
програма.

§ 3.

Erlaubt ist das Abhören der Sender im deutschen Reichsgebiet (Reichssender), sowie der nachstehend aufgeführten Sender:

- 1) Sender Belgrad und Kurzwellensender Semlin;
- 2) die Protektoratssender Prag, Brünn und Mährisch-Ostrau, einschliesslich ihrer Kurzwellensender;
- 3) die Gross-Sender „Donau“, „Weichsel“ und Luxemburg, der Sender „Friesland“;
- 4) die Sender Warschau und Krakau;
- 5) der Sender Radio-Paris.

§ 4.

Wer den Bestimmungen dieser Verordnung, sowie den Bestimmungen der §§ 7 und 8 der Verordnung über die Einführung deutschen Strafrechts und strafrechtlicher Bestimmungen im besetzten jugoslawischen Gebiet zuwiderhandelt, wird mit Zuchthaus, in schweren Fällen mit dem Tode bestraft.

Belgrad, den 27 Mai 1941.

Der Militärbefehlshaber in Serbien.

VERORDNUNG

betreffend die Juden und Zigeuner.

Auf Grund der mir vom Oberbefehlshaber des Heeres erteilten Ermächtigung verordne ich was folgt:

I. Juden.

§ 1.

Jude im Sinne aller bereits erlassenen und noch zu erlassenden Verordnungen des Militärbefehlshabers in Serbien ist, wer von mindestens drei jüdischen Grosseltern teilen abstammt.

Grosseltern gelten als Juden, wenn sie der Rasse nach volljüdisch sind oder der jüdischen Konfession angehören oder angehört haben.

Den Juden gleichgestellt werden jüdische Mischlinge mit einem oder zwei jüdischen Grosseltern teilen, die nach dem 5. April 1941 einer jüdischen Religionsgemeinschaft angehört haben oder beigetreten sind.

Ebenso werden Juden gleichgestellt diejenigen jüdischen Mischlinge, die mit einer Jüdin verheiratet sind oder die Ehe mit einer Jüdin eingehen.

§ 3.

Дозвољено је слушање станица на територији Немачког Рајха (Reichssender), као и следећих емисионих станица:

1. Радио Београд и краткоталасна Радио станица Земун.
- 2) Радио станице протектората Праг, Брно и Моравска Острва као и њихове краткоталасне станице;
- 3) Велике радио станице „Дунав“, „Вишња“ и Луксембург као и станица „Фризланд“;
- 4) Радио станица Варшава и Краков;
- 5) Радио станица Париз.

§ 4.

Ко се буде огрешно о одредбе овог наређења, као и одредбе § 7 и 8 Наредбе о увођењу немачког кривичног закона и кривичних одредаба на окупираној југословенској територији, казниће се робијом, а у тежим случајевима смрћу.

Београд, 27 маја 1941 год.

Војни заповедник за Србију.

НАРЕДБА

која се односи на Јевреје и Цигане.

На основу овлашћења издатог ми од стране Главнокомандујућег војне силе наређујем следеће:

I. Јевреји

§ 1.

У смислу већ издатих наредаба и оних које ће издавати Главни војни заповедник за Србију, Јеврејином се сматра свако лице које води порекло од најмање три јеврејска претка (под овим се подразумевају родитељи оца и мајке).

Претци се сматрају за Јевреје ако су по раси пунокрвни Јевреји или припадају јеврејској вероисповести или су јој припадали.

Као Јевреји се сматрају и Јевреји мелези од једног или два јеврејска претка (под овим се подразумевају родитељи оца и мајке) који су после 5 априла 1941 године припадали заједници јеврејске вероисповести или јој приступили.

Исто тако се сматрају Јеврејима и јеврејски мелези, који су венчани Јеврејком или који ступе у брак са Јеврејком.

§ 2.

Die Juden haben sich binnen zwei Wochen nach Bekanntgabe dieser Verordnung bei den serbischen polizeilichen Meldeämtern, in deren Bezirk sie ihren Wohnsitz oder Aufenthalt haben, zur Eintragung in die Judenregister zu melden. Die Anmeldung durch den Haushaltsvorstand genügt für die ganze Familie.

§ 3.

Die Juden unterliegen einer Kennzeichnungspflicht. Sie haben am linken Oberarm eine gelbe Armbinde mit dem Aufdruck „Jude“ zu tragen.

§ 4.

Juden können nicht Träger eines öffentlichen Amtes sein. Die Entfernung aus den Ämtern hat durch die serbischen Behörden umgehend zu erfolgen.

§ 5.

Juden dürfen zum Beruf des Rechtsanwalts, Arztes, Zahnarztes, Tierarztes und Apothekers nicht zugelassen werden.

Zur Zeit zugelassene jüdische Rechtsanwälte dürfen vor Gericht oder Behörden nicht mehr auftreten.

Jüdischen Ärzten und Zahnärzten wird die Tätigkeit untersagt, soweit es sich nicht um Behandlung von Juden handelt. Am Eingang der Praxisräume ist auf die jüdische Abstammung und das Verbot der Behandlung von Nichtjuden hinzuweisen.

Jüdischen Tierärzten und Apothekern wird die Tätigkeit untersagt.

§ 6.

Zum Wiederaufbau der durch den Krieg entstandenen Schäden besteht für alle Juden beiderlei Geschlechts im Alter von 14 bis 60 Jahren Arbeitszwang.

Über den Einsatz der Juden entscheiden die zuständigen örtlichen Kreiskommandanturen oder die von dem Militärbefehlshaber in Serbien bestimmten Dienststellen

§ 7.

Juden ist der Besuch von Theatern, Kinos, Unterhaltungsstätten aller Art, öffentlichen Badeanstalten, Sportplätzen und öffentlichen Märkten verboten.

Der Besuch von Gaststätten ist Juden ebenfalls verboten, soweit nicht bestimmte Gaststätten

§ 2.

Јевреји се имају пријавити у року од две недеље после објаве ове наредбе српским полицијским пријавним властима, у чијем подручју имају место становања или се привремено налазе, да би се увели у спискове Јевреја. Пријава преко старешине куће дозвољена је на целу породицу.

§ 3.

Јевреји су дужни обележити се. Они морају носити на левој руци жуту траку са натписом „Јеврејин“.

§ 4.

Јевреји не могу бити јавни службеници. Њихово укључивање из установа морају одмах да изврше српске власти.

§ 5.

Јеврејима не може бити дозвољено упражњавање праксе адвоката, лекара, зубног лекара, ветеринара и апотекара.

Јеврејски адвокати који су досад имали адвокатску праксу не смеју више изаћи пред суд или власти као заступници.

Јеврејским лекарима и зубним лекарима се одузима пракса, уколико се не ради о лечењу Јевреја. На улазу у ординације мора бити истакнуто јеврејско порекло и забрана лечења Аријелца.

Јеврејским ветеринарима и апотекарима се забрањује рад.

§ 6.

За поправку ратом насталих штета постоји за Јевреје оба пола у старости од 14 до 60 година принудни рад.

О броју учесника Јевреја у раду одлучују подложне Окружне команде или они оделци које је одредио Главни војни заповедник на Србију.

§ 7.

Јеврејима је забрањено посећивање позоришта, биоскопа, места за разоноду сваке врсте, јавних купатила, спортских приредаба и јавних пишара.

Посећивање гостиона такође је забрањено Јеврејима, уколико извесни локали нису до-

durch den Militärbefehlshaber in Serbien für den Besuch von Juden zugelassen werden. Diese Gaststätten sind besonders zu kennzeichnen.

§ 8.

Juden dürfen nicht Inhaber von Bildungs- oder Unterhaltungsstätten sein oder in ihnen beschäftigt werden.

§ 9.

Juden, die aus dem besetzten serbischen Gebiet geflohen sind, ist die Rückkehr in dieses verboten.

Kein Jude darf ohne Genehmigung der für seinen Wohnsitz oder Aufenthaltsort zuständigen Kreiskommandantur seinen derzeitigen Aufenthaltsort verlassen.

Jeder Jude muss sich von 20 bis 6 Uhr in seiner Wohnung aufhalten.

§ 10.

Alle im Eigentum oder Besitz von Juden befindlichen Rundfunkgeräte sind sofort über die für ihren Wohnsitz oder Aufenthaltsort zuständigen Bürgermeistereien bei den Kreiskommandanturen anzumelden.

§ 11.

Die Juden und Ehegatten von Juden haben das in ihrem Eigentum oder Besitz befindliche Vermögen mit Angabe, wo sich dieses Vermögen befindet, binnen zehn Tagen nach Bekanntgabe dieser Verordnung über die für ihren Wohnsitz oder Aufenthaltsort zuständigen Bürgermeistereien bei den Kreiskommandanturen anzumelden.

Jede entgeltliche oder unentgeltliche Verfügung über das Vermögen ist verboten. Rechtsgeschäfte, die dieser Bestimmung entgegen vorgenommen werden, sind nichtig. Ausgenommen von diesem Verbot sind Ausgaben für die zum notwendigen Lebensunterhalt erforderlichen Lebensmittel.

§ 12.

Jüdische wirtschaftliche Unternehmungen oder solche Unternehmungen, die nach dem 5. April 1941 noch jüdisch gewesen sind, sind bis zum 15. Juni 1941 bei den zuständigen Kreiskommandanturen anzumelden. Zuständig ist die Kreiskommandantur, in deren Bezirk natürliche Personen ihren Wohnsitz, juristische Personen ihren Sitz haben. Dies gilt auch für jüdische wirtschaftliche Unternehmungen mit dem Sitz

били одобрење од Главног војног заповедника за Србију, да могу дозволити приступ Јеврејима. Ови локали морају бити обележени нарочитом ознаком.

§ 8

Јевреји не могу бити власници васпитних или забавних установа или да буду у њима запослени.

§ 9.

Јеврејима који су избегли из окупираних српске територије забрањен је повратак у исту.

Ни један Јеврејин не сме без одобрења за његово место становања и пребивања надлежне Окружне Команде да напусти своје дотадање место становања или пребивања.

Сваки Јеврејин мора да остане у своме стану од 20 до 6 часова.

§ 10.

Сви радио-апарати и материјал чији су власници Јевреји или се налазе у њиховом поседу, морају се одмах пријавити преко надлежне општине њиховог места становања или пребивања Окружној команди.

§ 11.

Јевреји и супружници Јевреја морају у року од 10 дана по објави ове Наредбе преко надлежне општине свог места становања или пребивања пријавити Окружној команди свој иметак са назначењем где се овај налази.

Свако располагање иметком бесплатно или уз награду забрањено је. Послови закључени на правној основи који су супротни овој одредби, поништавају се.

Од ове забране се изузимају издаци за набавку најпотребнијих намирница за одржавање живота.

§ 12.

Јеврејска привредна предузећа или она предузећа која су после 5 априла 1941 још била јеврејска, морају се пријавити надлежним Окружним командама до 15 јуна 1941. Надлежна је Окружна команда у чијем округу приватна лица имају своја места становања а правна лица своја седишта. Ово важи и за јеврејска привредна предузећа са седиштем изван окупираних територија, и то за онај део

ausserhalb des besetzten Gebietes für den im besetzten Gebiet betriebenen Teil des Unternehmens.

Die Anmeldung hat zu enthalten:

a) Namen, Sitz und Eigentümer oder Pächter des Unternehmens unter Hervorhebung der Umstände, auf Grund deren das Unternehmen jüdisch ist oder nach dem 5. April 41 noch jüdisch gewesen ist;

b) bei Unternehmen, die nicht mehr jüdisch sind, die Vorgänge, durch welche die Voraussetzungen weggefallen sind;

c) die Art des Unternehmens nach den gehandelten oder hergestellten oder verwalteten Gütern unter Hervorhebung des Hauptgegenstandes;

d) Zweigniederlassungen, Werkstätten und Nebenbetriebe;

e) den Umsatz nach der letzten Umsatzsteuererklärung;

f) den Wert des Warenlagers, der vorhandenen Rohstoffvorräte, der verwalteten Grundstücke und Gelder.

§ 13.

Wirtschaftliches Unternehmen im Sinne dieser Verordnung ist jedes Unternehmen mit dem Ziele, sich an der Gütererzeugung, der Güterverarbeitung, dem Güterumtausch und der Güterverwaltung selbständig zu beteiligen, ohne Rücksicht auf die Rechtsform des Unternehmens und ohne Rücksicht auf die Eintragung in ein Register. Es gehören dazu auch Banken, Versicherungen und Büros der Notare, das Amt des Wechselmaklers und Grundstücksgesellschaften.

Jüdisch ist ein Unternehmen, wenn die Eigentümer oder Pächter

a) Juden sind oder

b) Gesellschaften sind, bei denen ein Gesellschafter Jude ist oder

c) Gesellschaften mit beschränkter Haftung sind, bei denen mehr als ein Drittel der Gesellschafter Juden oder mehr als ein Drittel der Anteile in den Händen jüdischer Gesellschafter sind oder bei denen ein Geschäftsführer Jude ist oder mehr als ein Drittel des Aufsichtsrats Juden sind oder

d) Aktiengesellschaften sind, bei denen der Vorsitzende des Verwaltungsrats oder ein beigeordneter Verwalter oder mehr als ein Drittel des Verwaltungsrats Juden sind.

poslova preduzeća koji se vrši na okupiranoj teritoriji

Пријава мора да садржи:

a) имена, седиште власника или закупца предузећа назначујући околности на темељу којих је предузеће јеврејско или је до 5 априла 1941 било још јеврејско;

б) код предузећа која више нису јеврејска, околности под којим су ове претпоставке отпале.

с) врсту предузећа према врсти робе којом се тргује, израђује или управља, назначујући главни артикал;

д) филијале, радионице и споредне радње;

е) промет према последњем опорезовању;

ф) вредност стоваришта робе, постојеће количине сировина, непокретнине којима се располаже и новац.

§ 13.

Привредно предузеће у смислу ове наредбе је свако предузеће које учествује на израђивању добара, преради добара, измену добара, и управљању добара, без обзира на правну форму предузећа и без обзира на упис у регистар. Под ово потпадају и банке, осигуравајућа друштва, канцеларије нотара, мењачнице и предузећа за непокретна имања.

Јеврејско је оно предузеће чији су власници или закупци;

а) Јевреји, или

б) друштва, чији је један члан Јеврејин, или

в) друштва са ограниченом одговорношћу, чија је једна трећина чланова Јевреја или се више од једне трећине удела налази у рукама јеврејских чланова, или чији је један пословођа Јеврејин, или су више од једне трећине чланова надзорног одбора Јевреји, или

д) акционарска друштва чији је председник управног одбора или један од заменика Јеврејин, или су више од једне трећине чланова управног одбора Јевреји.

Ein Unternehmen kann durch Entscheid des Generalbevollmächtigten für die Wirtschaft in Serbien als jüdisch erklärt werden, wenn es überwiegend unter jüdischem Einfluss steht.

§ 14.

Alle jüdischen wirtschaftlichen Unternehmen, sowie alle juristischen Personen, die nicht wirtschaftliche Unternehmen sind und mehr als ein Drittel Juden unter den Mitgliedern oder in der Leitung haben, haben bis zum 15. Juni 1941 bei den zuständigen Kreiskommandanturen anzumelden:

die ihnen gehörigen oder verpfändeten Aktien, Gesellschaftsanteile,

stillen Beteiligungen an wirtschaftlichen Unternehmen und Darlehen an wirtschaftlichen Unternehmen,

ferner ihre Grundstücke und Rechte an Grundstücken.

Zuständig für die Entgegennahme der Anmeldung ist die Kreiskommandantur, in deren Bezirk das von der Beteiligung betroffene Unternehmen seinen Sitz hat oder in deren Bezirk das betroffene oder belastete Grundstück liegt.

§ 15.

Rechtsgeschäfte aus der Zeit nach dem 5. April 1941, durch die über das Vermögen der in § 11 und 14 genannten Personen verfügt worden ist, können von dem Generalbevollmächtigten für die Wirtschaft in Serbien für nichtig erklärt werden.

§ 16.

Für jüdische wirtschaftliche Unternehmen kann ein kommissarischer Verwalter bestellt werden. Auf ihn sind die Vorschriften der Geschäftsführungsverordnung. (Verordnungsblatt Nr. 2, Seite 19) entsprechend anzuwenden.

Bis zur Bestellung eines kommissarischen Verwalters ist der Leiter verpflichtet, die Geschäfte ordnungsgemäss zu verwalten.

§ 17.

Die Kreiskommandanturen können anordnen, dass ihnen von den Bürgermeistern der Städte und Gemeinden, in denen mehrere Juden wohnen, ein Jude benannt wird, dem die Durchführung von Massnahmen übertragen werden kann.

Главни опуномоћеник за привреду у Србији може прогласити једно предузеће за јеврејско, ако стоји претежно под јеврејским утицајем.

§ 14.

Сва јеврејска привредна предузећа као и сва правна лица која нису привредна предузећа и која имају више од једне трећине Јевреја међу својим члановима или у управи, морају до 15 јуна 1941 пријавити код надлежне Окружне команде:

своје или њима заложене акције,

уделе друштва,

тајно учешће у привредним предузећима и позајмице учињене привредним предузећима.

као и своје непокретно имање и права на имањима.

За примање пријава надлежна је она Окружна команда у чијем округу предузеће има седиште или у чијем округу се налази непокретно имање које подлеже овој наредби.

§ 15.

Правне послове из времена после 5 априла 1941 засноване на располагању иметком лица поменутих у § 11 и § 14, може Главни опуномоћеник за привреду у Србији поништити.

§ 16.

За јеврејска привредна предузећа може се поставити комесар-управитељ. На њега се примењују прописи Уредбе о вођењу послова (Лист Уредаба Бр. 2, страна 19).

До постављања комесара-управитеља управник је дужан да уредно води послове.

§ 17.

Окружне команде могу да нареду да им Претседници градова и општина, у којима станује више Јевреја, именују једног Јеврејина на кога ће се пренети извршење мера.

II. Zigeuner.

§ 18.

Zigeuner werden den Juden gleichgestellt. Für sie gelten die Bestimmungen dieser Verordnung entsprechend.

§ 19.

Zigeuner ist, wer von mindestens drei der Rasse nach zigeunerischen Grosseltern teilen abstammt.

Den Zigeunern werden gleichgestellt zigeunerische Mischlinge, die von einem oder zwei zigeunerischen Grosseltern teilen abstammen und mit einer Zigeunerin verheiratet sind oder mit einer Zigeunerin die Ehe eingehen.

§ 20.

Die für die Kenntlichmachung von Zigeunern zu tragenden Armbinden müssen ebenfalls von gelber Farbe sein und die Aufschrift „Zigeuner“ tragen.

Die Zigeuner werden auf Grund der Meldung in Zigeunerlisten eingetragen.

III. Aufgaben der serbischen Behörden:

§ 21.

Die serbischen Behörden sind für die Durchführung der in dieser Verordnung getroffenen Anordnungen verantwortlich.

IV. Strafbestimmung.

§ 22.

Wer den Bestimmungen dieser Verordnung zuwiderhandelt, wird mit Gefängnis und Geldstrafe oder einer dieser Strafen bestraft. In schweren Fällen kann auf Zuchthaus oder Todesstrafe erkannt werden.

Belgrad, den 30. Mai 1941.

Der Militärbefehlshaber in Serbien.

II. Цигани

§ 18.

Цигани се изједначују са Јеврејима. За њих важе одговарајуће одредбе ове Наредбе.

§ 19.

Циганом се сматра оно лице које води порекло од најмање три циганска претка. Са циганима се изједначују и цигански мелези који воде порекло од једнога или два циганска претка и који су ожењени циганком или ступе у брак са циганком.

§ 20.

За обележавање цигана носе се траке које морају исто тако бити жуте и носити натпис „Циганин“.

Цигани се на основу пријаве убележавају у циганске листе.

III. Дужности српских власти

§ 21.

Српске власти су одговорне за извршење наређења садржаних у овој Наредби.

IV. Кавнене мере

§ 22.

Ко се успротиви одредбама ове Наредбе биће кажњен затвором и новчаном казном, или једном од ове две казне. У тешким случајевима казниће се робијом или смрћу.

Београд, 30 маја 1941

Војни заповедник у Србији

IZVEŠTAJ PORUČNIKA WALTHERA OD 1 XI 1941 GOD.

734 pešadiski puk 4 novembra 1941

Br. B. br. 437/41 pov. Ia Poverljivo

704 pešadijskoj diviziji

Predmet: Mere odmazde

1 prilog

U prilogu puk dostavlja izveštaj poručnika Walthera iz 9 čete 433 pešadiskog puka o streljanju Jevreja i Cigana 27 i 30 X 1941, s molbom na znanje.

Poručnik Walther, Mesto štaba, 1 XI 1941
komandir 9 čete 433 pešad. piuka Poverljivo

IZVEŠTAJ O STRELJANJU JEVREJA I CIGANA

U sporazumu s nadležnim organom SS dovezao sam probrane Jevreje, odnosno Cigane, iz beogradskog zarobljeničkog logora. Kamioni iz Feldkomandanture 599, koji su mi za ovo bili stavljeni na raspoloženje, pokazali su se nepogodnim iz dva razloga:

1. Voze ih civili; usled toga nije zajemčena tajna.

2. Svi su bili bez krova ili cerade, tako da je gradsko stanovništvo videlo koga smo na vozilima imali i kuda smo se zatim vozili. Pred logorom su se bile skupile žene Jevreja, koje su urlikale i vikale pri našem odlasku.

Mesto na kome je izvršeno streljanje vrlo je podesno. Ono leži severno od Pančeva, neposredno uz drum Pančevo—Jabuka, na kome se nalazi jedna uzvišica, čiji je nagib toliki da se na nju može čovek samo s mukom ispeti. Prema toj uzvišici nalazi se močvarno zemljište, a pozadi nje je reka. Pri visokom vodostajai (kao 2 X) voda dopire skoro do uzvišice. Prema tome, može se s malo ljudi sprečiti bekstvo zarobljenika. Ist tako, tamo je i podesno peskovito zemljište, što olakšava kopanje jama, a time se skraćuje i radno vreme oko kopanja.

Po dolasku na oko 1 ½ - 2 km ispred izabranog mesta, zarobljenici su sišli s kamiona, dok su kamioni s civilnim šoferima odmah vraćeni natrag, da bi ovi imali, po mogućnosti, što manje podataka za neka podozrenja. Zatim sam, da bi bila obezbeđena sigurnost i tajna, obustavio svaki saobraćaj drumom.

Mesto streljanja obezbedio sam s 3 laka mitraljeza i 12: streliaca:

1. da se spreči pokušaj bekstva od strane zarobljenika;
2. radi samoodbrane od eventualnih prepada od srpskih bandi.

Najveći deo vremena otpada na kopanje jama, dok se samo streljanje svršava vrlo brzo (100 ljudi za 40 minuta).

Prtljag i stvari od vrednosti kod zarobljeniki prethodno sam prikupio i smestio u svoj kamion, da bi ih zatim predao NSV-u.

Streljanje Jevreja je jednostavnije nego li streljanje Cigana. Mora se priznati da Jevreji vrlo pribrano gledaju smrti u oči. Oni se drže vrlo mirno, dok Cigani jauču, vrište i stalno se pokreću, iako se nalaze već na mestu streljanja. Neki su čak pre plotuna poskakali u jame i pokušali da se pritaje kao mrtvi.

Ovo streljanje u početku nije ostavljalo na moje vojnike neki naročiti utisak, ali se već drugog dana primetilo da poneki od njih, pri vršenju streljanja na duže vreme, gubi živce. Za vreme trajanja streljanja, po mome ličnom zapažanju, ne osećaju se nikakve duševne smetnje. One se, međutim, pojavljuju onda kad se posle nekoliko dana uveče i u miru o tome razmišlja.

WALTHER s. r.

poručnik

Mesto gde su Jevreji i Cigani između 27 i 30 oktobra 1941 streljani i pokopani nalazi se u blizini Beograda, na drumu između Pančeva i Jabuke. Vidi skicu u originalu.

Текст преузет са сајта **Јеврејски логор на Београдском сајмишту: историја и сећање** <http://www.holokaust.rs>

Пре 1941: **Београдско сајмиште** (Директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-logor.php>)

Године 1936, Београдска општина донела је одлуку да Друштву за приређивање сајма и изложби у Београду, уступи око 360.000 м² земље на претходно ненасељеној левој обали реке Саве. Удружење, основано двадесетих година прошлог века, је на себе преузело задатак да мочварно земљиште поред новосаграђеног Моста краља Александара претвори у Београдско сајмиште. Ово је био први грађевински пројекат на левој обали Саве који је најављивао ширење престонице Краљевине Југославије ка западу. У пролеће 1937, после исушивања првих 126.000 м² мочварног земљишта, предузимачи су започели прву фазу грађевинских радова. Изграђено је пет великих павиљона (такозваних „Југословенских павиљона”), Централне куле и четири међународна павиљона: Италијански, Мађарски, Румунски и Чехословачки. Као део прве фазе, изграђен је и Спасићев павиљон који је финансирала задужбина познатог београдског велетрговца Николе Спасића (1838–1916), затим неколико мањих зграда које су закупила појединачна предузећа, укључујући и холандског произвођача електорнике „Филипс”.

Већи део радова завршен је до отварања Првог београдског сајма, 11. септембра 1937. Друга фаза градње, завршена 1938. обухватала је настанак Турског павиљона и великог Немачког павиљона. Године 1940, започети су радови и на новом, шестом Југословенском павиљону, али су прекинути избијањем Другог светског рата.

Сајмиште, удаљено тек неколико стотина метара од центра Београда, брзо је постало популарно одредиште за становнике престонице. Поред тога што је довело стране инвеститоре и произвођаче у Југославију, сајмови и изложбе који су ту организовани обезбеђивали су богату забаву за ширу публику. У понуди је било свега – од ресторана, преко продајних штандова и уличне забаве, до културних догађаја, као што су концерти класичне музике и уметничке изложбе. У септембру 1938. „Филипс” је емитовао први телевизијски програм на Балкану из свог павиљона на Београдском сајмишту. Исте године, као део аеронаутичке изложбе, чехословачки произвођач аутомобила „Шкода” конструисао је 74 м – висок челични падобрански торањ, највиши у Европи у то време, који је коришћен за обуку падобранаца из свих делова бивше Југославије. Двадесетпетогодишња Катарина Матановић из Загреба вежбала је на Шкодином торњу пре него што је постала прва Југословенка падобранац. Београдско сајмиште, међутим, није било само место забаве, или симбол технолошког напретка и индустријских подухвата предратног југословенског друштва. Оно је служило и политици. Немачка и италијанска влада користиле су своје националне павиљоне како би промовисале начела нацистичког и фашистичког режима. Нацистичке заставе биле су истакнуте испред Немачког павиљона, чија је унутрашњост такође била украшена кукастим

крстовима и другим национал-социјалистичким обележјима. Штавише, немачка експанзија у Европи директно је утицала на изглед Београдског сајма. Године 1939, након што је Немачка напала Чехословачку, име Чешког павиљона је званично промењено у Павиљон чешко-моравског пројектората. Слично томе, Италија је исте године добила дозволу да изгради други, већи павиљон, чија би величина одражавала њену растућу војну и политичку моћ у региону, која није заобилазила ни Југославију.

Ипак, мало ко је у то време могао претпоставити да ће у пролеће 1942, дакле пет година након отварања првог Београдског јесењег сајма, његови павиљони постати место Холокауста и највећи немачки концентрациони логор у југоисточној Европи.

Јеврејски логор: 1941–1942 (Директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-jevrejski-logor.php>)

Зграде Београдског сајмишта, на левој обали реке саве Саве, нису страдале приликом нацистичког бомбардовања 6. априла 1941. Ударни таласи оближњих детонација (укључујући и ону када је Југословенска војска при повлачењу дигла у ваздух Мост краља Александра) поломили су већину прозора и направили рупе на крововима павиљона. Значајне штете на објектима, међутим, није било. Током првих шест месеци окупације, сајамски павиљони су остали празни и напуштени. После поделе Југославије, река Сава је постала државна граница која је раздвајала окупирану Србију и новонасталу Независну Државу Хрватску. Лева обала реке, наспрам Београда, била је, бар формално, део Хрватске, а Сајмиште означавало њену најисточнију тачку. Пошто су нацистичке власти желеле да задрже директну контролу над границом (посебно због близине српској престоници), обала реке на хрватској страни је остала, највећим делом, под влашћу немачке војне команде у Земуну.

У јесен 1941, када су стрељачки водови Вермахта спроводили мере одмазде у којима је страдала већина Јевреја мушкараца, нацистичка администрација је почела да тражи локацију, погодну за смештај преосталих Јевреја – жена, деце и старих – који су због пола, година, или физичког стања били поштеђени стрељања. Намера окупатора је била да Јевреје задрже у Србији до пролећа 1942, а потом их депортују у „прихватилиште на истоку”, односно у један од логора у Пољској. Првобитни план је био да се за Јевреје изгради заточенички логор код села Засавица близу Сремске Митровице, на око 70 км западно од Београда. Када се испоставило да је земљиште на тој локацији подложно поплавама градња је прекинута и локација напуштена.¹⁷ Дана 23. октобра 1941. немачка војна управа је одлучила да, уместо да гради нови логор, за ту намену преуреди Београдско сајмиште, његове, у том часу, празне павиљоне. То није било идеално место за концентрациони логор, с обзиром на близину граду, али су га надлежни, у недостаку времена и идеја, прихватили.¹⁸ Сајмиште се налазило на терито-

¹⁷ Christopher R. Browning (1985). *Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution*, London: Holms & Meleir; стр 70.

¹⁸ Isto.

рији под контролом локалне команде у Земуну (Semlin), те је сходно томе, овај логор назван Judenlager Semlin – Јеврејски логор Земун.

Предложена локација за Judenlager била је формално на територији Хрватске, тако да је пре оснивања логора било неопходно одобрење власти у Загребу. Ово је наравно била чиста формалност, завршена преко Министарства иностраних послова у Берлину. Једини услови које је хрватска влада поставила били су да логору не буде српских стражара или полицајаца и да се логор мора снабдевати из Београда.¹⁹

Адаптацију павиљона изводила је немачка државна грађевинска фирма Тодт. Током новембра 1941, група од око 200 Јевреја из логора Топовске шупе радила је на претварању павиљона у логор.²⁰ Подизали су низове дрвених лежаја на три, понекад четири спрата, сличне онима у другим нацистичким концентрационим логорима. Изградили су и пољске WC-е и инсталирали вањске славине. Бодљикава жица постављена је по ободу логора, а команда усталичила свој штаб у Централној кули.

Дана 8. децембра 1941. свим Јеврејима регистрованим у Београду наређено је да се пријаве у канцеларији „Јеврејске полиције” (Judenreferat) у улици Џорџа Вашингтона. Пошто су предали кључеве својих станова и кућа, спроведени су кроз Београд и преко новоизграђеног понтонског моста на Сави, до логора. До 12. децембра у логору је већ било преко 5.000 заточеника, али је тај број убрзо порастао на 7.000.²¹ Првих 5.000 жена и деце, који су стигли на Сајмиште, смештено је у највећу зграду, Југословенски павиљон бр. 3. Оштећен кров и поломљени прозори пропуштали су кишу, снег и снажан северни ветар, што је услове за живот чинило неподношљивим. Четири мале пећи нису могле да загреју површину од око 5.000 м², тако да су заточеници патили од промрзлина и упале плућа. Због пренатрпаности, сваки заточеник имао је за себе мање од пола метра простора, на голим дрвеним лежајима. Када су нови заточеници, пристигли у јануару 1942, смештени су у Павиљон бр. 2, под једнако нехуманим условима.²²

Храна је припремана у кухињи која се налазила у Павиљону бр. 4. Дневно следовање састојало се од воде, слабог чаја, бајате чорбе од купуса или кромпира и малог комада сувог кукурузног хлеба. Овако сиромашна исхрана била је делом и стога, што су колаборационистичке власти, задужене за дистрибуцију хране у Београду, Јеврејски логор ставиле на дно листе приоритета. Иако је на Сајмишту било више од 1.000 деце, градска управа је 3. фебруара 1942. објавила, да се „испорука хране Јеврејском логору може вршити тек пошто се задовоље потребе свих осталих становника”²³

¹⁹ Isto.

²⁰ Koljanin, Milan (1992). *Nemački logor na Beogradskom Sajmištu*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, str. 52.

²¹ Isto, str. 52.

²² Isto, str. 77.

²³ Levntal, Zdenko (1957). *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, str. 26.

(Више о животу у Јеврејском логору можете сазнати из писама деветнаестогодишње логорашице Хилде Дајч, које објављујемо овде)

Ужасни услови у логору Сајмиште десетковали су логорску популацију. Зима 1941/42. била је једна од најхладнијих од када се памти. Између децембра 1941. и марта 1942. око 500 јеврејских заточеника умрло је од хладноће, болести или глади. По сведочењу једне од малобројних преживелих, Шарлоте Ћосић (која је касније ослобођена јер је била удата за аријевца), лешеве логораша су одлагани у бивши Турски павиљон, који је служио и као купатило и као мртвачница. Сваких неколико дана, мртви су пренешени преко залеђене реке Саве и сахрањивани на Јеврејском гробљу. У логору је постојала болница смештена у Спасићевом павиљону, у којој су радили доктор Моша Алакалај и болничарка Хилда Дајч.²⁴

Заточеници су били изложени пребијању и понижавању од стране немачких стражара. По сведочењима преживелих, стражари су често фотографисали жене у тоалетима, што су оне сматрале посебно понижавајућим. Десетак заточеника је убијено, углавном зато што су покушавали да прокријумчаре писма преко особља Јеврејске болнице, које је посећивало логор.²⁵ Погубљења су вршена на отвореном, између Павиљона 3 и 4.

Поред јеврејских заточеника, и око 500 Ромкиња и њихове деце доведено је на Сајмиште у децембру 1941. По немачким расним законима, Јевреји и Роми третирали су као једнако „инфериорни” и били су, бар формално, мета сличног дискриминишућег третмана. Међутим, у пракси, нацистичка управа у Београду није спроводила антиромске и антисемитске мере с једнаким жаром. Иако је много Рома погубљено у јесен 1941, ромска популација, у целини, за разлику од јеврејске заједнице, није била изложена обавезној регистрацији или масовном систематском заточавању. У ствари, антиромски закони примењивали су се, углавном, на Роме чергаре, тј. на појединце без сталног места боравка, којих је, по проценама нациста, на територији Србије било свега 1.500.²⁶ Због тога ромска заједница у Србији, за разлику од јеврејске, није била суочена са опасношћу од потпуног истребљења.

Заточени Роми били су смештени у Павиљону бр. 2, где се верује да су услови били гори него у другим павиљонима, с обзиром на то да је већина заточеника стигла у логор без икаквих личних ствари. Око 60 Рома умрло је током зиме, углавном од болести и хладноће. Остали су ослобођени између јануара и марта 1942, пошто су, преко пријатеља или рођака, успели да набаве доказ да имају стално место боравка. Последња група Рома ослобођена је крајем априла 1942.²⁷

Судбина Јевреја са Сајмишта била је сасвим другачија. У рано пролеће 1942, окупаторске власти у Београду су схватиле да планирано депорто-

²⁴ Koljanin Milan (1992). *Nemački logor na Beogradskom Sajmištu*. str. 73.

²⁵ Levntal, Zdenko (1957). *Zločini fašističkih okupatora*, str. 29.

²⁶ Isto, str. 98.

²⁷ Isto, str. 104.

вање Јевреја на исток није на видику. Њихово ослобађање, наравно, није долазило у обзир. Локална нацистичка администрација се зато, баш као и у јесен 1941, нашла под притиском, да што пре сама пронађе „решење” за „јеврејски проблем”. Овога пута, међутим, власт у Берлину је обезбедила неопходну „инфраструктуру”. У марту 1942. гасни камион марке саурер, који су возила два нижа SS официра, Гец и Мејер, стигао је у Београд. Овај камион, за који је у нацистичким документима коришћен еуфемизам „возило за уништавање вашки” (Entlausungswagen), био је у ствари обичан камион чији је ауспух био преправљен тако да су издувни гасови из мотора преусмеравани у херметички затворен товарни одељак камиона. Када је ауспух био овако постављен, возња у трајању од 10–15 минута, била је довољна да убије 100 људи, закључаних у возилу. Ова врста гасног камиона била је коришћена у нацистичком програму „еутаназије”, током 1940, у којем је страдало десетине хиљада инвалида и ментално оболелих. Крајем 1941. и почетком 1942. године, исто возило тестирано је као метод за „коначно решење јеврејског питања”.²⁸

Прве жртве гасног камиона у Београду, биле су особље и пацијенти из две јеврејске болнице у граду. Током два дана, 18–19. марта 1942, преко 800 људи (углавном пацијената) било је утоварено у гасни камион, у групама између 80 и 100. Сви су умрли од тровања угљенмоноксидом, на путу кроз Београд, до губилишта у Јајинцима, селу у подножју планине Авале, јужно од града. По доласку у Јајинце, седам Срба затвореника вадило је мртве из камиона и закопавало у масовне гробнице.²⁹

Аутор Јован Бајфорџ

²⁸ Istorija gasnog kamiona opisana je u poglavlju „The development and production of the Nazi gas van”, u Christopher R. Browning (1985). *Fateful Months...*, str. 57– 67.

²⁹ Christopher R. Browning (1985). *Fateful Months...*, str. 81.

Писма Хилде Дајч

Фотографија Хилде Дајч од пре Другог светског рата (Јеврејски историјски музеј/Београд)
Сајт *Јеврејски логор на Београдском сајмишту: Историја и сећање* <http://www.holokaust.rs>
(Директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-jevrejski-logor.php>)

Уводни текст преузет са сајта *Јеврејски логор на Београдском сајмишту: Историја и сећање* <http://www.holokaust.rs>
(Директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-jevrejski-logor.php>)

Писма Хилде Дајч нуде редак и дирљив увид у услове у Јеврејском логору на Сајмишту, између децембра 1941. и маја 1942. године.

Хилда Дајч је рођена 1922. у имућној ашкенаској породици коју су сачињавали њени родитељи, Емил и Аугуста и млађи брат Ханс. Пре рата, пошто је матурирала у гимназији као једна од најбољих у својој генерацији, Хилда се уписала на студије архитектуре, на Београдском универзитету. Пошто су, у окупираној Србији, студије прекинуте, Хилда је волонтирала као медицинска сестра у Јеврејској болници у Београду.

Првих месеци окупације Хилдин отац, Емил Дајч, био је на дужности потпредседника *Vertretung der Jüdischen Gemainchaft*, представничког тела Јеврејске заједнице у Београду. Ова организација, основана од стране нациста, преузела је на себе послове Јеврејске заједнице, разних добротворних организација и других јеврејских институција којима је окупатор априла 1941. забранио рад. Захваљујући ангажовању Емила Дајча у Представничком телу, у раној фази окупације, Хилдина породица је била поштеђена многих оштрих антисемитских мера и закона којима су у то време били изложени Јевреји у Београду.

Децембра 1941, пошто је већина мушке јеврејске популације у земљи убијена у оквиру мера одмазде које је спровео *Wehrmacht*, као одговор на побуне и саботаже, женама, деци и старцима било је наређено да спакују личне ствари и јаве се главној канцеларији Јуденреферата – јеврејском одељењу Специјалне полиције у улици Џорџа Вашингтона бр. 23. Одатле

су одведени у адаптирани Павиљон бр. 3 у новоосновани Јуденлагер Семлин. Иако породице оних који су били у руководству Јеврејског представничког тела нису биле приморане да се повинују овом наређењу, Хилда се, противно жељама своје породице, добровољно пријавила да оде у логор и настави да обавља посао медицинске сестре међу, како је сама изјавила, „људима којима је потребна помоћ”.

Прво писмо Хилде Дајч написано је 7. децембра 1941, дан пре него што је отишла на Сајмиште. Прималац овог писма била је Нада Новак, Хилдина другарица из гимназије. Нада, две године старија од Хилде, била је председница гимназијске литерарне дружине, где су се те две девојке и упознале. У писму Хилда спомиње време које је провела у школи и „дружини” као „најпријатнији период живота.”

Друго писмо је написано два дана касније, 9. децембра, и садржи прве утиске о животу у логору. Упућено је Мирјани Петровић, још једној школској другарици, која је писала Хилди дан раније. Писма је кријумчарило јеврејско болничко особље, које је редовно посећивало логор.

Сматра се да је, упућено Нади Новак, написано око 13. децембра. У њему Хилда открива да ће јој се чланови њене породице ускоро придружити у логору. С обзиром на то да су сви Јевреји били интернирани на Сајмишту, нацисти очигледно више нису имали користи од Представничког тела јеврејске заједнице или њихових руководиоца.

У периоду између трећег и четвртог писма, Мирјана Петровић се неколико пута састала са Хилдом, једном заједно са Надом Новак. Током оштре зиме 1941/42. река Сава се заледила и свакога дана могле су се видети мале групе логораша како пешке прелазе лед под немачком стражом, теглећи носила са мртвима или тешко болеснима. На обали, преко пута логора, чекало их је особље Јеврејске болнице, које је утоваривало жртве у камионе и одвозило их у болницу или на Јеврејско гробље. Једном приликом, Хилда је успела да уговори састанак са Мирјаном, у запуштеној кафани за лучке раднике где је логорашима који су преносили мртве и болесне био дозвољен кратак предак, пре повратка у логор. У крчми су се пријатељице, Мирјана и Хилда загрлиле и кратко разговарале. Среле су на истом месту још два пута али им током последњег сусрета стража није дозволила да размене ни једну реч. Мирјана Петровић је касније испричала да је Хилда том приликом деловала мршавије него пре и била бледа, потиштена и очајна³⁰. Ово се види и из Хилдиног последњег сачуваног писма са Сајмишта, написаног почетком фебруара 1942.

Датум смрти Хилде Дајч није познат, али је сигурно да је убијена у гасном камиону, заједно са преко 6.000 жена, деце и старих. Од краја марта, до 10. маја 1942, логораша су, у групама од 50 до 100 људи, последњи пут пролазећи улицама Београда, одвожени до масовних гробница у Јајинцима.

³⁰ Ови детаљи се спомињу у писму које је Мирјана Петровић послала новинару и публицисти Јаши Алмулију 1989. Видети Алмули, Јаша, Јеврејке говоре, Београд, 2005, стр. 132–133.

(Прва три писма Хилде Дајч су власништво Јеврејског историјског музеја у Београду, док се четврто налази у Историјском архиву Београда)

Јован Бајфорџ

Прво писмо

Надо, драга моја,

Сутра ујутру полазим у логор. Мене нико неће натерати, ја не чекам на позив. Јављам се добровољно да пођем са првом групом која полази из Џорџа Вашингтона 23, сутра у 9 сати ујутру. Моји су противни мојој одлуци, али ја мислим да ћеш ме барем ти разумети: има толико људи којима је потребна помоћ, да ја морам по налогу своје савести да пређем преко сентименталних разлога у вези са породицом и кућом и да се потпуно ставим у службу других. Болница остаје још у вароши, а управник ми је обећао да ће ме поново примити када се болница буде доселила у логор. Потпуно сам мирна и сталожена и уверена да ће све испасти добро, чак изнад мојих оптимистичких претпоставки. Мислићу често на тебе, ти знаш, а можда и не, шта си за мене представљала – то ћеш и убудуће. Ти си ми најлепша успомена из мог најпријатнијег периода – из дружине.

Надо моја драга, ја те много, много волим.

Хилда.

7. XII 1941

Јевреји на путу ка логору на Сајмишту (Јеврејски историјски музеј у Београду)
Сајт Јеврејски логор на Београдском сајмишту: Историја и сећање <http://www.holokaust.rs>
(Директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-jevrejski-logor.php>)

Јевреји на путу ка логору на Сајмишту (Јеврејски историјски музеј у Београду)
Сајт *Јеврејски логор на Београдском сајмишту*: Историја и сећање <http://www.holokaust.rs>
(Директан линк: <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/sajmiste-jevrejski-logor.php>)

Драга моја Мирјана,

Пишем ти из шталске идиле лежећи на слами док се уместо звезданог неба налази над мојом главом дрвена конструкција крова павиљона бр. 3. Са моје галерије (треће) која се састоји из низа дасака, а на којој нас три имамо свака по 80 цм у ширини животног простора, посматрам овај лавиринт, односно мравињак бедника чије су трагедије бројне као и они који живе не зато што су свесни да ће једном бити боље, већ зато што немају снаге да прекину са животом. Уколико је то то.

Мирјана драга, твоје писмо то си ти, волим га као што волим тебе. Твоје речи и осећања лепи су као и твоја спољашност, а твоје саосећање велико као све друго лепо што је специфично твоје. Немој да се дивиш једном човеку који има брзе акције. Други можда имају више алтруизма, а мање енергије, више скромности него амбиције, па су им дела, мада велика, скривена, а дела других више падају у очи својом одлучношћу и брзим извођењем.

Мирјана драга, овде сада има 2.000 жена и деце, скоро 100 одојчади за које не може ни млеко да се кува јер нема огрева а према висини павиљона и јачини кошаве можеш већ да израчунаш ступањ топлоте. Читам Хајнеа и он ми прија, мада имамо клозет удаљен пола километра и то за петнаест особа наједанпут, мада смо до четири сата добили само два пута мало купуса за који се види да је у води куван, мада лежим на мало сламе, а деца са свију страна и светлост гори целе ноћи, мада вичу на нас „Idiotische Saubande” (идиотска свињска бандо) итд., мада нас зову сваки час на збор и све преступе строго кажњавају. Зидова има доста. Ја сам почела данас са радом у амбуланти, тј. једном столу са неколико флаша и газе, за којим је само један лекар, једна апотекарка и ја. Посла има доста, људи, то јест жене падају у несвест итд. Али се у већини случајева држе више него

Друго писмо

јуначки. Ретке су сузе. Нарочито код омладине. Једино што ми недостаје јесте пристојна могућност за умивање. Нама ће доћи још 2.500 особа, а има свега 2 лавабоа, тј. чесме. Постепено ће све доћи у ред и у то нимало не сумњам. Болница ће бити у једном другом павиљону. Броје нас често, из истог разлога су и павиљони ограђени жицом. Нимало не жалим што сам дошла, већ сам задовољна својом одлуком. Ако ћу свака два дана моћи толико да урадим за друге као ова два, онда ће цела ствар имати много смисла. Ја знам, чврсто сам убеђена у то да је ово само пролазно (што не искључује могућност да то траје и неколико месеци), крај ће бити добар и ја сам унапред задовољна. Стичем свакодневно много познанстава, искуства, упознајем људе са њихове праве стране (ретки су они који и овде глуме). Многи људи се примају којекаквих „командантштина”. Мада бих могла, ја се таквих ствари не примам, моје амбиције нису упућене у томе смеру. Мирјана драга, ти ћеш ме препознати, ја се нећу променити, тек сада осећам по својој сталожности да сам прилично изграђена и да спољне ствари слабо утичу на мене. Само бих волела да мојим родитељима ова чаша буде поштеђена.

Погледала сам, драга, на твој прозор кад су нас камионом возили на Сајмиште, али тебе нисам видела. Када се идућег пута сретнемо морамо да надокнадимо у смислу другарства све оно што током године нисмо чинили. Шта знаш, можда је тек тај растанак тако необичан... (текст нечитак) ...да дознам колико те волим, колико сам везана за тебе мада тако често нисам била с тобом.

Мирјана драга, остани таква каква јеси, јер си златна и ја те много волим, твоја Хилда.

9. XII 1941.

Треће писмо

Надо, златна моја,

Није била баш романтична сцена у којој сам дошла до твог писма, наиме нас две сестре на челу са једном апотекарком организовале смо кување чаја и млека (уколико су то жене понеле собом јер се овде нити шта може послати, нити овамо стижу пакети) на дванаест шпиритус кохера – и баш при том кувању уз највећу галаму изнутра и споља док су ми текле сузе због дима и спиритуса, потекле су ми праве, искрене, олакшавајуће сузе читајући твоје писмо.

Овде је тако – не знам како да га окарактеришем, једном речи једна велика штала за 5.000 и више људи, без зида, без ограде, све у истој одаји. Појединости овог чаробног замка сам описала Мирјани па ми се не да да понављам. Добијамо или доручак или вечеру и то уз најпогрдније речи – срећа још, човеку прође апетит па није гладан. За ових пет дана је било четири пута купуса. Иначе је дивно. Нарочито у погледу на наше суседе – Цигански логор. Данас сам била тамо и ошишала 15 вашљиваца и намазала их. Међутим, мада сам после испекла руке до лактова крезолом, ипак је посао некористан, јер кад завршим са другом партијом, биће прва опет вашљива.

Управа логора је у банатским рукама, систем непотизма, односно љубавницизма, али ми Београђани смо сувише питоми, а они то користе, јер ко први девојци онеме и девојка. Сваких сто људи има блок команданта, обично неку балавицу од 16–20 године, а иначе данас су изабрали од девојака, од 16–23 године 100 лагерполициста. Ја сам се сакрила, јер познајем моју особиту наклоност према полицији ма које врсте. Какав критеријум при том узимају, познато је само њима.

Сад је пола једанаест, лежим и под собом осећам сламу (диван предмет нарочито кад се испуни бувама) и пишем ти. Врло сам задовољна што сам овде била од првог тренутка, човек доживљава толико интересантних и непоновљивих ствари да би било штета испустити коју. Мада на све нас има само две чесме, ипак сам чиста јер се дигнем пре пет и идем да се цела умијем. Овде се за све стоји у реду. Љубазно од њих што вежбају наше стрпљење. Само би срећа била да се свуда стигне на ред. То већ теже иде. Данас су сву децу (мушку) и одрасле људе, који су као болесни били са нама, не знамо куд одвели – па да, монотонија би сметала напетости наших живаца. Можеш да замислиш ларму коју чини више од 5.000 људи, затворених у једну одају, дању не чујеш ни сопствене речи, ноћу имаш бесплатан оркестар плача деце, хркања, кашљања и осталих тонова. Имам посла од пола седам ујутру до пола девет увече, данас и дуже, али ће се и то уредити чим болница буде стигла, а то ће вероватно бити за који дан. Курир болнице долази свакодневно овамо, а данас је и Ханс био и од њега сам дознала непријатну вест да ће моји сутра доћи. Овакав week-end није нимало препоручљив, нарочито не за моје родитеље и Ханса коме је потребна добра храна. Узели су нам сав новац и накит сем 100 динара по глави. Једино у чему не штеде је електрика која гори и ноћу те ми омета сан мој праведни. Моја амбиција мора да буде увек задовољена, јер желим увек све у суперлативима. А и ово је један своје врсте. Откако сам ту врло сам мирна, много радим и то са огромном вољом и осећам савршени преокрет. Док сам раније на „слободи” мислила стално на логор, сад сам за пет дана тако навикла на њега, да уопште о њему не мислим, већ о много лепшим стварима, као што су – ти већ знаш да ја мислим много на тебе. Увече читам. Мада смо смели да понесемо само толико колико сме да се понесе, ја имам Вертера, Хајнеа, Паскала, Монтења, енглески и хебрејски уџбеник. Тако мала библиотека, а чини ми се ипак од огромне користи.

Надо моја, не пишем то само зато што ми је жеља, већ чврсто убеђење: видећемо се ускоро. Ја немам намеру да овде летујем, а надам се да ће они (са великим О) узети моје намере на разматрање. Решење њихово очекујем ускоро.

Надо моја, морам да спавам, сутра ћу се рано дићи, а снагу хоћу да чувам. Здравно, мила моја, бојим се да мислим на тебе у овој прљавој штали да не кварим ону светињу коју о теби носим у себи.

Много тебе, маму, Јасну и остале срдечно поздравља један весео добровољац.

Мила моја,

Нисам ни могла да појмим да ће наш сусрет, мада сам те очекивала, да остави, начини у мени такву буру осећања, да унесе још више немира у ово хаотично стање моје душе која не може никако да се смири. Свим филозофирањима је крај на жичаној огради и реалност какву ви ван ње не можете ни издалека да замислите јер бисте од бола урлали – пружа се у потпуности. Та реалност је ненадмашна, наша беда огромна, све фразе о јачини духа падају пред сузама од глади и зиме; све наде о скором изласку губе се пред једноличном перспективом пасивног бивствовања које ни по чему на свету не личи на живот. То није ни иронија живота. То је његова најдубља трагедија. Можемо да издржимо не зато што смо јаки, него стога што нисмо сваког тренутка свесни своје бескрајне мизерије у погледу свега, свега што сачињава наш живот.

Већ смо ту скоро девет недеља и још сам помало писмена, још умам помало да мислим. Свако вече, без изузетка, читам твоја и Надина писма и то ми је једини тренутак када сам нешто друго, не, само Lagerinsasse (лого-рашица). Робија је злато према овоме, ми не знамо ни зашто, ни на што, ни на колико смо осуђени. Све на свету је дивно, и најбеднија егзистенција ван логора, а ово је инкарнација свију зала. Сви постајемо зли јер смо гладни, сви постајемо заједљиви и бројимо један другом залогаше, сви су очајни – а ипак се нико не убија јер смо сви скупа једна маса животиња коју презирем. Мрзим нас све јер смо сви једнако пропали.

Близу смо света, а тако удаљени од свих. Ни са ким немамо везе, живот сваког појединца напољу тече исто тако даље, као да се пола километра даље не одиграва кланица шест хиљада невиних. Сви смо једнаки по својој кукавичлуку и ви и ми. Доста!

Ја ипак нисам такав нејунак као што би по овоме могла да судиш. Подносим све што мене погађа лако, безболно. Али та околина. То је оно што ме нервира. Људи ми иду на живце. Ни глад од које плачеш, ни зима при којој ти се вода у чаши и крв у жилама следи, ни смрад латрина, ни кошава, ништа није тако одвратно као гомила која заслужује сажаљење, а ти јој не можеш помоћи, него се ставити изнад ње и презрети је. Зашто тај свет говори увек само о ономе што вређа његова црева и остале органе врло цењеног кадавера. А пропо, пре неки дан смо уређивали лешеве, било их је 27, у турском павиљону, и то све у фронт. Мени ништа више није одвратно, ни мој прљави посао. Све би се могло само кад би се знало оно што се не може сазнати – када ће се отворити капије милости. Какве ли намере имају са нама? У сталној смо напетости: хоће ли нас стрељати, дићи у зрак, транспортовати у Пољску? То је све споредно! Садашњост само треба прескочити, није нимало пријатна, нимало.

Сада је пола три, дежурам целу ноћ у амбуланти (сваку четврту ноћ) у павиљону кашљу у хору и чује се клопарање кише са крова. Овде у амбуланти пуши се фуруна дозлабога, али ко се дима не надими...

Ово је мој најузбудљивији дан у логору. Желети нешто толико па да се то испуни више је него срећа. Можда ћемо се једном живи извући одавде у један срећнији живот, јер то тако страшно, мада већ малокрвно желимо.

Мирјана, моја драга, ми смо робље заробљено, много мање још од тога, ми нисмо ни колико губавци, ми смо једна презрена и гладна хорда, а кад и поред тога човек угледа мало живота, а то си ти, осети толико нових животних сокова да струје у њему. Само, да, ово вечно само – отргнути се после тога од живота толико је болно и горко да ни море суза проливених није довољно мерило. Како ми је тек сада тешко. Плачем и сви се смеју: „Зар ти која вучеш као мушкарац смеш да плачеш као сентиментална шипарица!”

Али шта ћу кад ми је тако грозно тешко при души. То је рефрен који целу ноћ понављам. Знам да нема изгледа да ћемо скоро изаћи, а напољу сте ти и Нада, једино што ме везује за Београд који по некој несхватљивој контрадикцији истовремено страшно мрзим и страшно волим. Ти не знаш, као што ни ја нисам знала, шта то значи бити овде. Желим ти да никад не сазнаш. Већ као дете бојала сам се да ме не закопају живу. И ово је нека врста привидне смрти. Хоће ли после ње бити неког васкрсења? Нисам никад толико мислила на вас две као сада. Стално разговарам са вама и желим да вас видим јер сте ви за мене онај „изгубљени рај”.

Љуби вас ваша логорка.

ДНЕВНИК АНЕ ФРАНК

Наставни предмет: српски језик

Наставна јединица: *Дневник Ане Франк* – Ана Франк

Разред: седми

Време рада: два школска часа

Облик рада: индивидуални, фронтални, групни

Наставне методе: текстуална, истраживачка метода, аналитичко-синтетичке методе, вођена дискусија

Наставна средства:

- *Дневник Ане Франк* – Ана Франк
- Др Иван М. Бецић *Крајка историја Холокауста*
- 5 панча за групни рад
- 5 комплета питања за групе
- цедуљице за формирање група
- средства за писање
- креп трака
- стикери

Циљеви часа:

- усвајање појмова антисемитизам и Холокауст;
- усвајање појма дневник;
- повезивање литерарног текста са историјским контекстом;
- развијање саосећања и солидарности са жртвама Холокауста, осуда насиља и сагледавање његових последица.

Исходи часа:

- ученик зна шта је антисемитизам и Холокауст;
- ученик зна шта је дневник као прозна врста;
- ученик повезује литерарни текст са историјским контекстом у којем је настао и о којем говори;
- ученик је у стању да искаже своју осуду насиља и да покаже разумевање и саосећање са жртвама Холокауста.

Активности наставника:

- осмишљава задатке и припрема материјал за групе
- даје инструкције у току рада група
- прати излагање група
- поставља питања и потпитања неопходна за ток часа

Активности ученика:

- активно слушају
- одговарају на питања наставника (у уводном делу, у току рада у групама...)
- примењују аналитичко-синтетичке логичке методе у тумачењу текста
- дају своја мишљења о разумевању текста, саосећању са јунакињом дневника, саосећању са осталим жртвама, осуди насиља;
- међусобно сарађују, упоређују и размењују информације из текста приликом рада у групи;
- међусобно сарађују и усаглашавају коначну форму текста коју група излаже

Напомене важне за реализацију часа:

- Час се може реализовати као двочас у трајању од 90 минута или као два одвојена школска часа обрада, при чему ће индивидуални део задатака у групи ученици урадити као домаћи задатак.
- *Дневник Ане Франк* као лектирно штиво ради се у 7. разреду, а програмски садржаји везани за Други светски рат у настави историје изучавају се у 8. разреду, па је зато потребно више времена за историјску локализацију дела, јер се ученици са појмовима Холокауста и антисемитизма срећу први пут баш кроз овај текст. Из тог разлога се наставница одлучила за истраживачке задатке за ученике у вези са тумачењем ових појмова.

Истраживачки задатак:

Ученицима дати истраживачки задатак да индивидуално, уз помоћ Речника страних речи и израза, историјских енциклопедија, интернета, и сл. пронађу објашњење следећих појмова: **националсоцијализам (нацизам), антисемитизам, Холокауст, концентрациони логор, гето**

Структура часа

1.	Ученици излажу објашњења појмова задатих у истраживачким задацима; наставница даје нове информације из текста др Ивана М. Бецића; ишчитавање биографије Ане Франк
2.	Дефинисање књижевнотеоријског појма дневник
3.	У фронталном облику рада излиставање тема којима се бави Анин дневник
4.	Подела ученика на групе и давање задатака за индивидуални и групни рад
5.	Рад у групама ученика
6.	Излагање рада група
7.	Сумирање рада група и евалуација часа

Уводни део часа:

1. Ученици излажу објашњења појмова задатих у истраживачким задацима и допуњују једни друге уколико су им извори сазнања различити, а самим тим и различит обим појашњења.

Да би објединила све појмове у једну историјски повезану целину, наставница ишчитава уводни део текста др Ивана М. Бецића *Крајња историја Холокауста*.

После прочитаног текста наставница пита ученике:

- Како се осећате после ових сазнања? Како она на вас делују?
- Шта мислите о овом периоду историје?

Један од ученика чита биографију Ане Франк, након чега следе наставничка питања:

- У каквом су односу живот и судбина Ане Франк и историјско време у којем је живела? Како доживљавате њену судбину?

2. Наставница дефинише појам дневник.

- Дневник је прозни облик у којем аутор хронолошки бележи своја размишљања и осећања поводом онога што му се догађа и дешава у животној стварности. Дневник је уједно и слика једног доба и прилика у њему и зато спада у књижевно-научне врсте.
- Ана је водила свој дневник у периоду од јуна 1942. до августа 1944.
- У којој је мери Анин дневник слика и сведочанство једног доба? Образложите свој одговор.

Главни део часа:

3. Кроз фронтални облик рада ученици излиставају и записују одговоре на наставничко питање: О чему пише Ана Франк? Шта је обухваћено њеним темама?

4. Подела ученика на групе (извлачењем цедуљица на којима су исписана имена становника Тајног скровишта; они који извуку исто име налазе се у истој групи) и давање цедуљица са задацима за индивидуални рад и рад у групи и материјалом за рад.

Инструкција за израду задатка:

Задатке које сте добили на цедуљицама испуњавате прво индивидуално, а потом на нивоу групе. Имате 10 минута да самостално, уз помоћ књиге, или по сећању наведете што више одговора који се траже, а потом да своје одговоре упоредите, обједините и испишете као заједнички одговор ваше групе који ће одабрани члан презентовати пред одељењем.

5. Рад у групама

Завршни део часа.

6. Излагање група

Ученици излажу одговоре по групама, а остали прате и допуњују њихов одговоре. Наставница поставља потпитања уколико процени да

неки одговори захтевају додатно појашњење. Панои који су настали у групи остају залепљени на табели.

7. Евалуација часа:

После ученичких излагања и расветљавања дневника из различитих углова гледања, наставник поставља питања и фронтално води разговор са ученицима:

Шта сада, након оваквог сагледавања, за вас представља Анин дневник? Зашто тако мислите? Шта мислите о идеологији времена у којем је Ана живела? Зашто тако мислите? Како бисте ви поступили у ситуацији пријатеља породице Франк? Зашто је важно да човек реагује на неправду и насиље?

Наставница дели стикере са инструкцијом да ученици на њима напишу нека од својих размишљања или осећања након свих сазнања и анализираног дела. Ученици лепе стикере на посебан пано који остаје изложен у учионици и након овог часа.

Др Иван М. Бецић, *Крајња историја Холокауста, Пруручник о Холокаусту*

Биографија Ане Франк

Листа тема о којима пише Ана Франк:

- о животу пре скровишта (о школи, другарицама, наставницима, симпатијама)
- о Тајном скровишту (изгледу, распореду просторија, свакодневном животу у илегалу)
- о људима у скровишту (о њиховим односима, наравима, сукобима, навикама, сличностима и разликама)
- о љубави према Петру
- о односу према родитељима и сестри (о жељи за независношћу и слободи ставова и потреби за разумевањем, подршком и љубављу)
- о себи (о својим поступцима, о преиспитивању својих поступака, о жељама, чежњама, интересовањима, страховима)
- о животној стварности (о вестима с фронта, о политичким анализама, о вестима о страдању Јевреја и оних који пружају отпор нацистима)
- о помагачима (о Мип, Ели, Копхесу, Крајлеру)

Задаци за индивидуалан рад и рад у групи.

1. група – Живот у Тајном скровишту (како се одвија свакодневни живот; какав је редослед активности; шта се сме, а шта не сме; шта је посебно забрањено; каква је атмосфера у скровишту).

ПРИЛОГ 1

ПРИЛОГ 2

ПРИЛОГ 3

ПРИЛОГ 4

2. група – Становници Тајног скровишта и спољни свет (шта их занима; на шта су усмерени; како на њих делују вести споља; како на њих делују радио извештаји о страдању Јевреја и вести са ратишта; како преживљавају бомбардовање и пуцњаву).

3. група – Ана као моја вршњакиња (по чему је Ана слична било ком детету свог узраста; шта је нервира; каква је у односу према другима; шта жели, о чему машта, шта је занима).

4. група – Ана као дете у рату (о чему најчешће размишља; од чега страхује и стрепи; како прима вести о прогону Јевреја; како се осећа у Тајном скровишту).

5. група – Помагачи (ко су помагачи породице Франк и Ван Дан; шта све чине да им боравак у скровишту учине подношљивијим; шта ризикују помагањем скривеним јеврејским породицама; зашто то чине).

КУЛТУРА У ФУНКЦИЈИ НАЦИСТИЧКЕ ПРОПАГАНДЕ

Холокауст и пропаганда, један аспект

Тема часа: Холокауст и пропаганда, један аспект

Циљ часа:

- Сензибилизација ученика на појмове Холокауста, културе, пропаганде и медијске манипулације.
- Разумевање појма Холокауста кроз посматрање аспеката високе и масовне културе.
- Разумевање утицаја нацистичке пропаганде на промоцију сопственог политичког програма и идеологије коришћењем продуката културе.

Циљна група су ученици четвртог разреда средње школе

Број часова 5

Активности наставника:

Наставник би требало да уочи првог часа сваком ученику да хендаут, који садржи хронологију догађаја у Немачкој (1933–1938), појмовник и истраживачке задатке за сваки од четири часа. Такође, наставник коментарише презентације, а потом са ученицима дискутује о њима.

Могући ток разговора са ученицима:

1. час:

- Објаснити значај Хумболтовог универзитета за тадашњи европски свет.
- Скренути ученицима пажњу на изразе лица актера који износе књиге из библиотеке. Избегавају ли фотографисање?
- Подстаћи ученике да коментаришу празне полице споменика спаљеним књигама.
- Размислити о томе шта то значи када једна земља подигне споменик књизи.

2. час:

- Подсетити ученике да је уметничко дело одраз уметничког односа према свету који га окружује. У том смислу поставити питање критеријума лепо/ружно.
- Упоредити боју позадине прве и друге слике Василија Кандинског и године њиховог настанка.

– Размислити зашто су слике аљкаво качене на зидове галерија и зашто су окруживане омаловажавајућим графитима. Верују ли организатори изложбе својој публици или јој сугеришу начин посматрања? Ускраћују ли јој право на различито мишљење и доживљавање уметности?

– Шта се жели постићи ненаплаћивањем улазница за изложбу?

– Има ли разлога што је овој изложби претходило спаљивање књига које нису у духу нацистичке идеологије?

3. час:

– Размислити, у вези са Гриншпаном, о односу између породичних и политичких прилика. Да ли би дошло до Кристалне ноћи да Гриншпан није пуцао?

– Зашто је Гебелсу било стало да Кристалну ноћ прикаже као спонтани народни гнев? Јесу ли сви Немци били спремни на понашање какво је демонстрирано током Кристалне ноћи?

– Зашто Хајдрих забрањује пљачку? Зашто хапсе само младе и добростојеће Јевреје?

– Анализом мапе процените спонтаност акције против Јевреја.

– Шта вам говори гест шефа полицијског кварта Вилхелма Крицфелда?

– Шта мислите о новој намени берлинске синагоге?

4. час:

– Ко је организатор и финансијер антимајсонске изложбе у Београду?

– Зашто тадашње српске власти на отварање позивају и представнике немачке власти?

– Како су на плакатима приказани Јевреји? Да ли је могуће да побожни Јеврејин буде комуниста? Како су приказани Срби? Ко је узор за тип српског човека? Зашто?

– Зашто су натписи на плакатима такви да сугеришу разоткривање неке тајне о Јеврејима? Користи ли се и данас сезационализам у пропагандне или комерцијалне сврхе?

– Шта је стереотипно на плакатима? Процените стереотипе по критеријуму позитиван/негативан.

– Размислите шта се желело постићи штампањем марки у спомен на антимајсонску изложбу?

– Како је народ Србије реаговао на антијеврејску пропаганду? Шта из историје знаш о томе?

– Знаш ли за неког праведника у Србији?

5. час:

На петом часу предвиђена је евалуација стечених знања и разговор о резултатима истраживања која су ученици спровели. Са ученицима прво поразговарати о утисцима након четири часа. Поновити појмовник. Питати их о значају познавање историје и историје уметности. Подстаћи

их да размисле о потреби савладавања школског програма (лектира и сл).
Може ли човек без опште културе да успешно избегне манипулацију?

Наставна средства:

За овако конципирану наставу потребан је видео-бим, као и унапред припремљени штампани материјал (хендаут).

Садржаји:

1. час: Спаљивање књига које нису у духу нацистичке идеологије, испред Хумболтовог универзитета.

2. час: Изложба дегенерисане уметности (врхунска сликарска дела европске модерне).

3. час: Кристална ноћ којом и почиње Холокауст.

4. час: Антимасонска изложба – нацистичка пропаганда

5 час: Разговор са ученицима, на основу истраживачких задатака које су добијали после сваког часа.

Исходи:

Праћењем презентација уз помоћ хендаута учимо да активно усвајамо садржаје. Очекује се да ученици, који су се претходно припремили решавајући истраживачке задатке, компетентно дискутују о приказаним садржајима. Тако, не само што уче о Холокаусту и пропаганди, него се мотивишу да активно, истраживачки сазнају материју којом се баве, коришћењем различитих извора. Будући да су садржаји презентација фокусирани на сферу културе, успоставља се корелација са до тада стеченим знањима из историје, историје уметности и књижевности. Овим путем негује се и вештина дијалога. Коначно, знања, па и она о Холокаусту, нужно развијају хуманистичку личност и штите човека од манипулације.

Спаљивање књига

9–10. мај 1933.

Спаљивање „непожељних“ књига и публикација у Берлину и другим универзитетским центрима

Након победе на изборима 1933, нацисти су систематски пленили и уклањали левицарске и „дегенерисане“ књиге и публикације. Радови Маркса, Енгелса, Розе Луксембург, Лењина и Карла Либнехта били су обухваћени том категоријом. До маја 1933. берлинска политичка полиција сакупила је петсто тона књига и периодике.

У ноћи између деветог и десетог маја студенти, симпатизери нацистичке партије, потпомогнути члановима СС и СА одреда, јавно су спаљили те и књиге отете из универзитетских и градских библиотека Берлина и других градова. На мети су биле тзв. немачке књиге (оне које не одражавају прокламовани немачки дух) писаца: Хајнриха Хајнеа, Зигмунда Фројда, Томаса Мана, Ериха Марије Ремарка, Алберта Ајнштајна, Валтера Бењамина, Џека Лондона... Јозеф Гебелс је присуство том чину искористио да одржи говор следеће садржине:

„Ера екстремног јеврејског интелектуализма сада је завршена и успех Немачке револуције поново је усмерио немачки дух... [Ово спаљивање књига] је снажан и величанствен симболички чин, чин чијем рађању је сведок цео свет и који сведочи да су духовни темељи Новембарске Републике нестали... Осветљен овим пламеном, наш завет ће бити: Рајх, Нација и наш вођа Адолф Хитлер. Хейл! Хейл! Хейл!“

И књиге ових писаца биле су непожељне: Андре Жид, Франц Кафка, Хелен Келер, Хајнрих Ман, Марсел Пруст, Артуе Шницлер, Аптон Синклер, Стефан Цвајг, Емил Зола, Клаус Ман, Максим Горки, Бертолт Брехт...

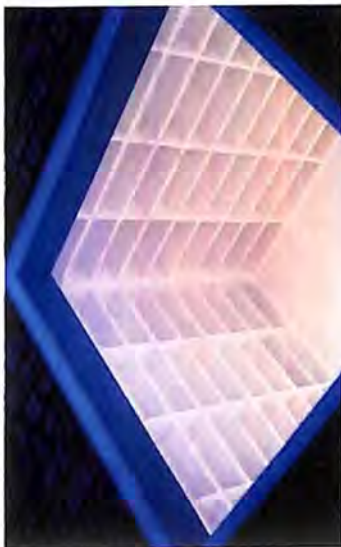
Ломача је запаљена испред Хумболтвог универзитета на тргу Бабел (Bebelplatz).

Сто година раније, немачки песник Хајнрих Хајне написао је: „Тамо где се спаљују књиге, и људима је суђено да буду спаљени.“

Данас се на истом месту налази споменик. У равни тла је стаклена плоча која покрива малу собу са празним полицама за књиге. Наставници и студенти Хумболтовог универзитета (на којем су студирали Маркс, Лењин, браћа Грим, 22 добитника Нобелове награде и на којем је предавао Ајнштајн, пре но што је, бежећи пред нацизмом, прешао на Принстонски универзитет) спалили су, по Гебелсовом наређењу, 20.000 књига.

Споменик књигама великана људског духа сведочи да варваризам није победио.

Изложба дегенерисане уметности

1937.

Године 1927-37. биле су критичне за уметнике у Немачкој. 1927. формирано је Националсоцијалистичко друштво за немачку културу. Циљ ове организације био је да заустави кварице уметности и обавести народ о повезаности расе и уметности. Од 1933. термини јеврејски, дегенерисан и бољшевички постали су уобичајени при опису готово целокупне модерне уметности.

1937. нацистички званичници очистили су немачке музеје од радова које је Партија сматрала дегенерисаним. Међу хиљадама склоњених радова, 650 је изабрано за посебну изложбу Дегенерисане уметности (Entartete Kunst). Изложба је отворена у Минхену, а потом је обилазла још једанаест градова у Немачкој и Аустрији. Дела су била аљакано качена на зидове и окружена графитима и руком писаним белешкама које су неговале уметнике и њихова дела. Изложбу је видело преко три милиона посетилаца...

Неки од уметника

<http://members.fortunecity.com/jkharrell/>

- Марк Шагал
- Макс Ернет
- Георг Грос
- Алексеј фон Јављенски
- Василиј Кандински
- Пол Кле
- Оскар Кокошка

● Јасло Мохољи-Нађ

● Пит Мондриан

● Георг Мухе

● Емил Нолде

● Оскар Шлемер

● Курт Швитгерс...

Георг Грос, 1927.

Марк Шагал, 1913.

Макс Ернст, 1923.

Макс Ернст, 1943/44.

Емил Нолде, 1913.

Кандински, 1911.

Кандински, 1939.

Улаз на изложбу је био бесплатан.

Својим присуством, политичка елита тадашње Немачке поручила је јавности шта су „праве“ вредности.

Кристална ноћ

9 - 10. новембар 1938.

- Хершел Гриншпан, немачко-пољски Јеврејин настањен у Паризу, од породице је примио писмо у којем га обавештавају о ужасима које су искусили током депортације. Тражећи излаз, током неколико наредних дана обраћао се Ернсту фон Рату, трећем секретару немачке амбасаде у Паризу, који није могао да помогне. У понедељак 7. новембра 1938. Гриншпан је пуцао Рату у стомак. Три дана касније (9. новембра) фон Рат је умро.
- Атентат на фон Рата послужио је као повод за отпочињање дивљачког насиља над Јеврејима широм Немачке. Иако под контролом нациста ово насиље је, захваљујући настојањима Јозефа Гебелса, било приказано као спонтани народни гнев. Наиме, партијски лидери јасно су схватили Гебелсову поруку и организовали погром познат као Кристална ноћ. У 1. 20 ноћу, 10. новембра 1938. Рајнхард Хајдрих шаље тајни телеграм свим полицијским управама са упутствима за поступање:

хронологија

- После победе на изборима 1933. а као резултат антисемитских прогона, до 1938. Јевреји су практично у потпуности били искључени из друштвеног и политичког живота Немачке. Хаим Вејцман је 1936. написао да се свет изгледа поделио на два дела: на места где Јевреји не могу да живе и места где не могу да уђу.
- 28. октобра 1938. године 17.000 пољских Јевреја који су живели у Немачкој, ухапшени су и натерани да се врате у Пољску. Међутим, пољски граничари вратили су их, преко реке која дели две земље, назад. У овако безизлазној ситуацији људи су данима ходали, по киши и без хране. Коначно су смештени у избеглички камп на територији Пољске, у којем су услови били тако лоши да су неки покушали да побегну и врате се у Немачку, па су били убијени.

Порука СС-Групафхрера Хајдриха управама полиције од 10. новембра 1938.

Предмет: Мере против Јевреја, вечерас.

- а) Смеју се предузети само оне мере које неће угрозити немачке животе или имовину (на пример, паљење синагога само ако то не представља опасност од пожара за суседство).
 - б) Пословни простори и куће Јевреја смеју бити уништени, али не и олњачкани. Полицији је наређено да надзира извршење ових инструкција и да ухапси пљачкаше.
 - в) Треба предузети посебне мере у пословним квартовима, да би нејеврејски локали били по сваку цену заштићени од оштећења... (http://www1.yadvashem.org/about_holocaust/documents/part1/doc49.html)
- Нелосредно по овим догађајима, млађи и зрелији јеврејски мушкарици били су хапшени и затварани, а потом пребацивани у концентрационе логоре.

Синагога у пламену, Зиген, 10. новембар 1938.

Синагога у пламену, Грензбах, 10. новембар 1938.

Немачка деца посматрају заплећену синагогу у Куленхајму (10. новембар 1938)

Немци пролазе поред разбијеног излога јеврејске радње (10. новембар 1938)

Синагоге у Немачкој, уништене током Кристалне ноћи

Догађаји у Аустрији нису ништа мање ужасни. Већина (од 94) бечких синагога су потпуно или делимично уништене. Људи су излагани сваковрсним понижењима. Неки су, на пример, присиљавани да рибљају калдрму док су их њихови пријатељи и суседи Бечлије кињили.

Репорт СС лидеру Хадриху након Кристалне ноћи садржи следеће податке:

-191 синагога је уништена, а 76 потпуно демолтирано;
-хашлено је 100.000 Јевреја .

Иако тешко оштећене у Кристалној ноћи, Берлинска синагога је од потпуног уништења сачувана захваљујући шефу полицијског квартала Вилхелму Крицфелду. У кварту је служио до депортације Јевреја 1942. када се добровољно пензионисао. (Светлана Бојм, *Будућност носталгије*)

Синагога је реконструисана и служи као уметничка галерија.
Ars longa vita brevis

Холокауст

један аспект

Антимасонска изложба

У Београду је 22. новембра 1941. године отворена велика антимасонска изложба, која је упућивала на наводну јеврејско-масонско-комунистичку заверу, а праћена је великом антијеврејском пропагандом у штампи.

Изложбу су финансирале градске власти на предлог Ђорђа Перића, шефа Недићеве државне пропаганде, док су њени директори – Лазар Прокић и Лазар Кљујић, поред тога што су припадали истој служби као и предлагач изложбе, били и истакнути чланови Љотићеве организације *Збор*.

Отварању изложбе присуствовали су и представници немачке власти. Према првим информацијама изложбу је видело десет хиљада Срба међу којима и генерал Милан Недић, да би за три месеца број посетилаца достигао 80.000.

Штампа је, преносећи поруку изложбе, сугерисала да је у складу са интересима *јеврејско-масонских интернационалиста*, који су се увек разилазили са интересима српског народа, лична судбина Јевреја управо онаква какву су заслужили.

Слике са плаката су већ биле коришћене, од 1937. до 1939. године у Немачкој и Аустрији, када је кружила изложба *Вечити Јеврејин*.

<http://www.srbijainfo.com/oblasti/antimasonski.html>

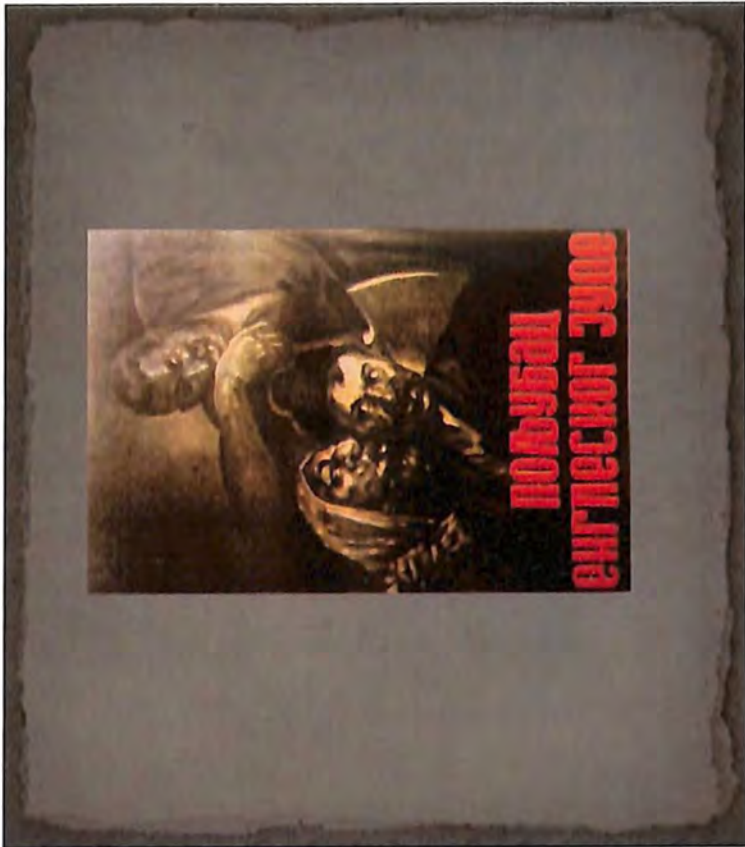
његово оруђе.
демократија, масонерија
бонитизам, капитализам

Сазнај!
КАКО ТО ОН ОСТАЈЕ

КАКО ТО?!.....
КОД БОЛШЕВИКА
ЈЕВРЕЈИМА ЈЕ ДОБРО!
"КОД ПЛУТОКРАТА
ЈЕВРЕЈИМА ЈЕ ДОБРО!
ЗАШТО?
ЗАТО, ЈЕР СУ БОЛШЕВИЗАМ
И ПЛУТОКРАТИЈА
ЈЕВРЕЈСКА ДЕЛА!

У спомен на
антимасонску
изложбу, почетком
1942. године издате
су поштанске марке.

Епизод

1111

Како су се нацистичке идеје о
супериорним и инфериорним
народима и расама одразиле на
прилике у Србији

- Први логор који су нацисти успоставили у Србији звао се *Топовске шупе*. Тај логор постојао је од краја августа до октобра 1941. године. Иако су званични подаци уништени, процењено је да је кроз њега прошло око 5.000 људи. У *Топовске шупе* довођени су Јевреји и Роми из Београда и Баната, одакле су вођени на стрељање у Кумодраж, на Бежанију у Јајинце и на Сајмиште.

- Логор *Сајмиште*, *Јеврејски логор* или логор *Земун* налазио се на делу Београда где је био сајамски простор од 15.000 м². Сајамски простор постао је логор октобра 1941. Током рата логором је управљао немачки СС. У почетку је логор био само за српске Јевреје, да би се касније проширио и на друге, политичке осуђенике, као и на антифашистичке борце оба покрета отпора. За време окупације близу 32.000 Срба и 8.000 Јевреја је умрло у том логору или је стрељано у Јајинцима.
<http://www.open.ac.uk/socialsciences/semin/index.php>

• У Музеју Холокауста Јад Вашему (<http://www.yadvashem.org/yv/en/about/index.asp>), у Јерусалиму, на списку људи који су проглашени праведницима међу народима (http://www.yadvashem.org/heb/site/righteous/rwv/vrtimf/wall_of_honor/SEVENA.pdf) налазе се имена, њих више од 120, из Србије. Један од њих је и Новосађанин др Душан Јовановић.

30. октобра 2007. године др Душан Јовановић је примио медаљу *Праведника међу народима*. Тада су постхумно одликовани и Андрија Латгал, Петар Жанковић, Клара Бајић те Слободан и Миленка Кнежевић.

*Ко спасе један
људски живот,
као да је спасао
цели свет.*

Mishnah, Sanhedrin 4:5

МАТЕРИЈАЛ ЗА УЧЕНИКЕ

Година 1933.

- 30. јануар:** Хитлер постаје канцелар (председник владе).
- 22. март:** Основан логор Дахау.
- 1. април:** Бојкот јеврејских радњи и послова које воде Јевреји.
- 9–10. мај:** Нацисти спаљују хиљаде антинацистичких књига јеврејских аутора и „дегенерисане” књиге.
- 14. јули:** Насилна стерилизација немачких грађана рођених са инвалидитетом.
- 13. септембар:** Расна теорија у немачким школама.

Година 1934.

- 30. јуни:** Ноћ дугих ножева.

Година 1935.

- 31. мај:** Немачка војска постаје потпуно аријевска („расно чиста”).

Година 1936.

- 17. јуни:** Химлер постављен за шефа полиције
- 16. јули:** Почиње Шпански грађански рат.
- 1. август:** У Берлину почињу Олимпијске игре.

Година 1937.

- 13. септембар:** Јеврејима објављено да ће бити изузети од „заштитних мера” притвора уколико емигрирају.
- 21. октобар:** Химлер објављује да ће сваки јеврејски емигрант који се врати у Немачку бити послат у концентрациони логор.
- 5. новембар:** Немачкој армији наређено је да се припрема за рат.

Година 1938.

- 13. март:** Аншлус: Рајх анектира Аустрију.
- 26. август:** У Бечу отворена Јеврејска емигрантска канцеларија.
- 27. септембар:** Јеврејским адвокатима забрањен рад.
- 29. септембар:** Минхенски споразум: Енглеска и Француска признале немачку анексију делова Чехословачке.
- 5. октобар:** Пасоши немачких Јевреја обележени словом „Ј”.
- 6. октобар:** Немачка анектира Судетску област.
- 28. октобар:** 17.000 Јевреја пољског порекла избачено из Немачке у Пољску. Већина њих интернирана у логор Збасзун, пошто Пољска није била спремна да их прими.
- 7–10. новембар:** Афера Гриншпан и Кристална ноћ.
- 10. новембар:** Италија усваја антисемитске расне законе.
- 15. новембар:** Јеврејска деца искључена из немачких школа.

Холокауст: Холокауст (на хебрејском *Шоа*), означава планирано и систематско уништење европских Јевреја, које су нацисти спроводили током Другог светског рата.

Нацисти: Изворно, припадници Националсоцијалистичке немачке радничке партије. Израсли су из екстремног десничарског антисемитског крила Немачке радничке партије. Партија је функционисала на принципу неприкосновеног вође (фирера), а утемељена је на екстремно антисемитској и расистичкој идеологији.

Кристална ноћ: *Кристална ноћ* или *Ноћ сломљеног стакла* је погром који су над Јеврејима извршили нацисти 9–10. новембра 1938. Назван је тако због излупаних стакала јеврејских радњи и храмова.

Збор: Екстремно десничарска политичка организација Димитрија Љотића, блиског сарадника немачког окупационог режима у Србији од 1941–1944.

Интернационалисти: Појам који у негативном значењу користе нацисти да би означили сопствене непријатеље (левичаре и оне који нису Немци, те не могу бити следбеници националсоцијалистичке идеологије утемељене на расној теорији крви и тла).

Вечити Јеврејин: Немачки назив за лик *Лушајуће Јеврејина* из средњовековног фолклорног наслеђа. Такође, име нацистичког филма који пропагира антисемитизам.

Супериорна раса: Расистичка подела човечанства на супериорне и инфериорне, којима супериорни управљају.

Коначно решење: *Коначно решење јеврејског питања* је нацистички план систематског уништења европских Јевреја.

Логор: Место где су нацисти присилно одводили Јевреје и друге које су обележили као непријатеље Рајха (Роми, Словени, политички противници, особе са инвалидитетом, хомосексуалци...). Иако су цинично називани радним логорима, то су били логори за уништење.

Јад Вашем: Меморијални центар у Јерусалиму, посвећен шестомилонским жртвама Холокауста. Основан је 1953. године и обухвата музеј, збирку архивских докумената, библиотеку, Салу имена (где је до сада записано 3,2 милиона имена жртава Холокауста) и истраживачко-образовни центар.

Праведник међу народима: Одликовање које Јад Вашем додељује нејеврејима који су, иако свесни животне опасности којој се излажу, активно помогли у спасавању Јевреја током Холокауста.

- 1. час:** Размислите о симболици чина спаљивања књига. Истражите и забележите све што можете да сазнате о спаљивању књига (ко је спаљивао књиге, зашто...). Знате ли некога ко је спалио књигу?
- 2. час:** Обновите знања која имате о европској модерној и авангардном покретима. Потражите репродукције Марка Шагала, Макса Ернста, Емила Нолдеа, Оскара Кокошке, Василија Кандинског, Пола Клеа...
- 3. час:** Размислите о појави рушења и спаљивања богомоља. Знате ли за такве случајеве? Да ли сте видели неку срушену богомољу или другу грађевину? Шта мислите о особама које разбијају излоге?
- 4. час:** Подсетите се значења следећих појмова: стереотип, гротеска, предрасуда, култура, масовна култура, пропаганда, манипулација.

ИСТРАЖИВАЧКИ ЗАДАЦИ

Зорица Димитријевић
стручна сарадница, ОШ „Стари град” Ужице

ХОЛОКАУСТ У ПРЕВЕНЦИЈИ ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ

Предмет: грађанско васпитање

Време потребно за реализацију: 3 школска часа

Циљна група: наставници основних и средњих школа, ученици завршног разреда основне и ученици средњих школа

Циљеви часа:

- Сензибилизација ученика у односу на појаве Холокауста
- Уочавање кршења људских права у појавама Холокауста
- Увиђање врста насиља које се јављају у Холокаусту
- Увиђање значаја личне и одговорности државних институција у ситуацијама злочина против човечности

Исходи:

- Ученици осетљивији на појаве Холокауста
- Ученици знају које се врсте насиља јављају у Холокаусту
- Ученици разликују личну и одговорности државних институција у ситуацијама злочина против човечности

Методе рада: фронтални рад, кооперативни у групама, индивидуални рад

Материјал за рад : ФЦ папир, фломастери, стикери , креп трака, прилози за ученике, ФЦ табла

Активности наставника:

- припрема материјал за час
- даје прецизна инструкције ученицима
- води процес, усмерава дискусију, поставља питања, записује запажања на ФЦ, сумира

Активности ученика:

- активно слуша, закључује, презентује , учествује у раду групе, сумира

Литература:

- Израелско српска научна размена у проучавању Холокауста, Музеј жртава геноцида , Београд 2008, сведочанства
- Алкалај Сара – Сведочанства жртава Холокауста „Од Београда до Тиране и натраг”

Кључни појмови планирани за обраду на часовима

Холокауст је систематско, бирократско, од државе одобрено прогонство и убиство око шест милиона Јевреја од стране нацистичког режима и његових сарадника. Холокауст је реч грчког порекла и значи „жртва ватре”. Нацисти који су на власт у Немачкој дошли 1933, веровали су, да су Немци супериорни, а Јевреји осуђени на „живот недостојан живота”. Због „расне инфериорности”, на мети нациста су се у време Холокауста нашле и друге групе: Роми, инвалиди и неки словенски народи.

Универзалне људке вредности

Физичко насиље је свако понашање, физичко кажњавање, које може да доведе, до стварног или потенцијалног телесног повређивања и угрожавања физичког здравља, живота појединца од стране појединца или група (обухвата све врсте физичког, бруталног кажњавања, али и ускраћивање хране, излагање ниским или превисоким температурама одузимање имовине, напад оружјем, ускраћивање лечења, манипулацију здрављем.....).

Емоционално, психичко насиље је понашање које доводи до тренутног или трајног психичког и емоционалног угрожавања здравља и достојанства (етикетирање, омаловажавање, вређање уцењивање, претње, неправедно кажњавање, забрана комуникације, одбацивање, искључивање из заједнице, групе, застрашивање, ограничење кретања, манипулација сање.....)

Социјално насиље је свако искључивање из различитих или већине друштвених активности (искључивање из било које групе на основу социјалног статуса, верске припадности, насилно дисциплиновање, експлоатација, претња, изолација, терор групе над појединцем и обрнуто, дискриминација, национализам, расизам.....)

Методе рада: фронтални, индивидуални рад, рад у групи

Наставна средства: ФЦ табла, ФЦ папир, прилози за ученике, стикери, фломастери, креп трака

ОПИС ПОЈМОВА

Сценарио првог часа, прве радионице :

Уводна активност

10 минута

Вођена дискусија: наставник најављује тему часа и поставља питања целом одељењу

- Шта је Холокауст ?
- У којим предметима сте помињали појам Холокауста ?
- Шта је претходило појави Холокауста?
- Каква је улога нацизма у Холокаусту?
- Да ли су Јевреји током Другог светског рата били обележени? Како? Чиме?

– Кава су права имали? Да ли су то права.....или ускраћивање права?
Која права су им била ускраћена
Наставник бележи одговоре на табли или флип чарту.

– Да ли имате додатна сазнања о Холокаусту: из прочитане књиге, филма
који сте гледали?

Ученици фронтално одговарају

Подела на 4 групе: Задатак за групе: све групе имају задатак да на основу свега што су до сада научили и чули дефинишу појам Холокауста.

Извештавање група

Наставник упознаје ученике са дефиницијом Холокауста.

30 минута

Централна активност

Људске вредности и њихово кршење

Фронтални рад: наставник пита: Шта све спада у универзалне људске вредности?

Ученици одговоре пишу на стикерима. Наставник открива пано универзалне људске вредности Прилог 1. Универзалне људске вредности

Универзалне људске вредности
Истина
Правда
Добро
Љубав
Лепота

Задатак за ученике: Сврстајте своје одговоре у категорију којој припадају

Наставник отвара дискусију: Зашто су нам важне ове вредности? Шта постижемо истином и правдом? На шта нас оне подстичу? Да ли буде у нама неке друге људске вредности? Какво је место Холокауста у односу на универзалне људске вредности?

Подела на 4 групе:

1. група: одредите зашто је важна истина о појавама Холокауста
2. група: одредите зашто је важна правда о појавама Холокауста
3. група : одредите зашто је важна истина о појавама Холокауста
4. група: одредите зашто је важна правда о појавама Холокауста

две групе извештавају остали допуњавају

Коментар наставника: Да бисмо развијали добро у себи, љубав према другима, толеранцију на различитост, емпатију, нужно је да негујемо сећање на жртве Холокауста и других злочина против човечности, као опомену, да се такви злочини никада више не понове и као сведочанство незабо­рава историјског сећања.

Завршна активност: 5 минута

5 минута

Домаћи задатак: Све четири групе имају задатак (да заједнички, тим­ски), за наредни час припреме писани литерарни састав на тему: Кршење људских вредности у појавама Холокауста. Наставник свакој гупи даје по један прилог из књиге: Израелско српска научна размена у проуча­вању Холокауста, Музеј жртава геноцида, Београд, 2008. Наставник суге­рише да, у изради састава могу користити и фотографије и друге мате­ријале које прикупе. Ученици треба да се договоре на нивоу група ко ће шта радити: прикупљати материјале, кад заједнички пишу састав..... ко ће читати састав . Наставник саопштава ученицима да ће наредни час почети читањем њихових састава.

Сведочанства жртава Холокауста

У граду су владали нови прописи „Нисмо смели да идемо слободно по храну него на пијацу после 11 сати. Хране је иначе било мало, а после 11 не остане ништа...морали смо да идемо по воду, али нисмо смели да станемо у ред јер смо већ носили жуту траку...хвала Богу било је добрих људи, добрих Срба, који су нас пуштали да дођемо до воде”

Алкалај Сара, *Од Београда до Тиране и најпрат*

Сећајући се првих месеци окупације, једна београдска Јеврејка је овако описала однос са својим српским суседима:

„Нису од нас окренули главе. Марија Ђорђевић, мој разредни старе­шина и професор немачког језика, долази да пита може ли да помогне..... пријатељи нас посећују са намирницама у рукама знајући да Јевреји смеју да купују тек после 10 сати, а тада у већ гладном Београду нема више ничег на пијацама. Херцеговац Лука, носач, са Јованове пијаце, непозван долази и строго наређује мајци „Сад ћеш ми казати шта да ти сутра донесем са пијаце и тако ће бити сваки дан”. Најстарији од браће Жујовића....долази из Неменикућа под Космајем....хоће да нас води у село, да у његовој кући живимо до краја рата. Апотекар Милутиновић нуди мајци да је пријави као сестру, избеглицу из Босне, а да моју сестру и мене усвоји кроз легалну процедуру”.

Сећање београдске Јеврејке Меворак Петровић Луци *Ми смо њреживели, Јевреји о Холокаусту*, Београд, 2001.

Евалуација часа: техника смајли

Процените час стављајући свој симбол испод неког од смајлија.

ПРИЛОЗИ

Насмејани смајли – баш ми се допао час
Равнодушни смајли – углавном ми се допао час
Намрштени смајли – није ми се допао час

Други час, друга радионица

10 минута

Уводни део

Кратко подсећање на Конвенцију о правима детета

Прилог за сваку групу – Конвенција о правима детета

Вођена дискусија

Друга варијанта:

- Чиме се бави Конвенција о правима детета?
- Који су њени основни принципи?

Уколоко се ученици не сете, наставник представља основне принципе Конвенције: Право на опстанак и развој (члан 6), Најбољи интерес детета (члан 3), Недискриминација (члан 2), Право на партиципацију (члан 12)

30 минута

Централна активност

Читање литерарних састава све четири групе на тему: Кршење људских вредности у појавама Холокауста.

Ученици настављају да раде распоређени у 4 групе као на претходном часу. Наставник свакој од 4 групе дели, по један литерарни састав, водећи рачуна да групе не добију свој састав.

Задатак за све групе: Издвојте, наведите, напишите која су све права угрожена у тексту који сте добили.

Свака од четири групе извештава, наставник уноси њихове одговоре на унапред припремљену табелу са насловом: Листа угрожених права.

У сумацији наставник усмерава пажњу ученика и проблематизује она права која подстичу злочине против човечности.

Наставник дели свакој групи Прилог 2. Врсте насиља: физичко насиље, емоционално, психичко насиље, социјално насиље.

Фронтални рада:

Задатак за све групе: Погледајте Листу угрожених права, хајде да видимо и заједнички одредимо, за свако угрожено право, којој врсти насиља припада.

Ученици саопштавају, наставник на посебном ФЦ-у са називом Листа врста насиља, означава бројем право и поред њега пише врсту насиља којој припада.

Групе извештавају са места, наставник, сумира на табли или ФЦ папиру, Листа врста насиља, додаје је поред Листе угрожених права.

Вођена дискусија

- Шта смо видели на вашим постерима, која су све права угрожена у појавама Холокауста?
- Којим су врстама насиља били изложени Јевреји током Другог светског рата?
- Шта би требало урадити да се више никада и нигде у свету не понови злочин против човечности?

Фронтални рад:

Задатак: хајде да се присетите које конвенције, декларације, правилници, закони и прописи уређују заштиту права.

Групе извештавају са места, наставник, сумира на табли или ФЦ папиру, Листа прописа који уређују заштиту људских права (објаснити да дечија права спадају у људска).

Завршна активност

5 минута

Наставник качи на видљиво место, све три листе и заједно са учесницима кратко сумира исказе на листама, наводећи да ће све три листе бити, радни материјал за уводни део наредног часа.

Наставник у припреми наредног часа бира прву или другу понуђену варијанту.

I варијанта: Наставник, за следећи час прекуцава садржаје са све три листе, за све групе.

II варијанта: Наставник свакој групи даје једну листу, а потом ротира све три листе по групама.

Евалуација часа: техника – графичка линија

Процените час стављајући свој симбол на линију од 1 до 10

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10

Трећи час, трећа радионица:

Уводна активност

5 минута

Наставник покреће дискусију питањима:

- Којом темом смо се бавили на претходном часу?
- Шта смо откривали у појавама Холокауста?

Подела на групе

Наставник дели свакој групи (I варијанта) штампани материјал са претходног часа: Листа угрожених права, Листа врста насиља, Листа прописа који уређују заштиту људских права (у средњој школи) права (у основној школи). Ученици читају 5 минута, потом наставник даје исти задатак свим групама.

30 минута

Централна активност

Задатак за групе:

- На основу свега што сте прочитали на листама, напишите, шта би требало урадити на нивоу државе, како би се боље заштитила људска права и спречиле појаве Холокауста?
- Шта можете ви на личном плану, као грађанин или грађанка и шта би требало, да урадите како бисте спречили ове појаве и боље заштитили људска права.

Групе добијају два пролога са насловима: Одговорност државе / лична, грађанска одговорност

Групе извештавају са места, наставник, сумира на табли или ФЦ папиру са припремљеним насловима: Одговорност државе / лична, грађанска одговорност

Наставник даје нове задатке:

Задатак за I групу: кад имате сазнање о угрожавању људских права, злочина против човечности, одредите кога би све требало информисати: које појединце, које институције, која удружења...? Група добија папир са насловом: Кога све треба информисати: појединци, институције, удружења, групе...?

Задатак за II групу: кад имате сазнање о угрожавању људских права, злочина против човечности, одредите како и у којој форми би ваљало записати, трајно документовати појаву? Група добија папир са насловом: Форма извештавања, документовања.

Задатак за III групу: кад имате сазнање о угрожавању људских права, злочина против човечности, одредите ко све треба да је укључен у сведочанство, документовање о појавама угрожавања људских права група добија папир са насловом: Кога све треба укључити у сведочење, документовање?

Задатак за IV групу: кад имате сазнање о угрожавању људских права, злочина против човечности, одредите чија је то одговорност којих појединца, којих институција, којих удружења... (наших, међународних) и коме ћете се обратити за заштиту људских права? Група добија папир са насловом: Кома се обратити за заштиту људских права?

После десет минута следи ротација и свака група допуњује задатке које није имала.

Извештавање група, лепљење сва четири постера на видно место, галеријска шетња.

Завршна активност

10 минута

Задатак за све групе: кад сте процедурално и правно излистали све, за крај би ваљало да ваше знање и труд стигну до што више људи. Због тога ће ваш задатак бити, да на нивоу групе напишете поруку мира и насловите је коме желите, у нади да ће ваша порука допринети смањењу злочина против човечности. У формулисању поруке водите рачуна коме је намењена : деци или одраслима. Имајте у виду да би садржај поруке требало требало да, изазове и покрене оног коме сте поруку наменили на:

Пажњу
Интересовање
Жељу
Акцију

Читање порука мира.

Евалуација часа: техника махни одмахни. Ако им се допао час, ученици подижу обе руке у вис, уколико не, одмахују руком.

Саша Радошевић, професор српског језика и књижевности
Сенка Јанков, професор социологије
Предраг Павлов, професор историје

ОДГОВОРНОСТ – ИНДИВИДУАЛНА И ДРУШТВЕНА

Радионица је намењена професорима грађанског васпитања, историје, социологије, филозофије, психологије и устава и права грађана који ће је реализовати са својим ученицима средњошколцима.

Циљ радионице – Циљ радионице је да учесници, на примеру позиције и судбине Јевреја у Другом светском рату:

- Постану свесни да лична и друштвена неодговорност производе и јачају маргинализацију и дискриминацију појединаца и група,
- Развију емпатију и солидарност према маргинализованим групама у друштву,
- Разумеју међузависност и повезаност стереотипа, предрасуда и насиља које производи дискриминација.

Исходи радионице

1. Учесници су разумели и усвојили појам Холокауста и сагледали значај учења о таквој јединственој појави да се ништа слично не би поновило.
2. Учесници су разјаснили и осветили појмове одговорности и неодговорности, дискриминације, предрасуда, стереотипа.
3. Сагледали су природу и порекло неодговорности.
4. Уочили су везе између друштвене и личне неодговорности и начин јачања стереотипа, предрасуда и дискриминације у друштву.
5. Схватили су и разумели позицију посматрача и процес његове дехуманизације изазван владајућим стереотипима и предрасудама.

Материјал за радионицу

- стикери
- фломастери
- папир А4 формат
- flip-chart
- селотејп, маказе
- чоколадице
- филм
- прилози

Трајање радионице – 120 минута

Опис активности

Водитељ подели стикере и фломастере и замоли учеснике да на њима, неким својим симболом прикажу да ли себе сматрају одговорним особама и да дају своју кратку дефиницију одговорности. Други водитељ за то време, припрема два паноа – један за одговорне а други за неодговорне, и позива учеснике да своје стикере ставе на одговарајући пано.

Водитељи позивају учеснике да прочитају шта су други написали а затим им поставља питање зашто је пано неодговорности празан. Из одговора учесника, водитељи изводе тезу да велика већина људи себе, по правилу, сматра одговорним и да под одговорношћу подразумевају различите ствари и затим им понуди једну од могућих дефиниција одговорности. (види прилог).

У следећој активности, водитељи постављају питање учесницима да ли су некада били неодговорни и како су се након тога осећали. Водитељи усмеравају одговоре ка осећању изневерености темељних вредносних и моралних друштвених норми (дехуманизација, недостатак савести и личног губитка).

На крају другог корака, водитељи, заједно са учесницима, истичу осећање личног губитка као крајњи исход неодговорног понашања.

Водитељи, у следећој активности, траже од учесника да, на основу своје личне приче из претходног корака, изведу кључан фактор који је условио њихово неодговорно понашање, који ће записати на стикеру. Други водитељ је припремио пано, на коме су исписане групе фактора (економски, традиционални, васпитни, културни, психолошки, идеолошки, медијски) и позива учеснике да своје одговоре ставе на одговарајуће место. Након кратке дискусије, где се резимира сложеност фактора који утичу на понашање појединца, водитељи поделе дефиницију неодговорности учесницима (види прилог).

Водитељи пуштају учесницима инсерт из филма „Хитлер, последњи дани” (UNTERGANG), од 24 мин. и 26 сек. до 25 мин. и 24 сек. – као илустрацију врхунске неодговорности, презира и недостатка емпатије Вође, како према другима тако и према сопственом народу. Након тога, водитељи питају учеснике шта је на њих оставило најјачи утисак.

У овом кораку водитељи деле учеснике на три групе (свима се поделе чоколадице у три боје омота и на основу тога се формирају три групе) које треба да самосталним радом са добијеним материјалом (види прилог) дефинишу појмове стереотипа, предрасуда и дискриминације.

Први корак

Други корак

Трећи корак

Четврти корак

Пети корак

група А – стереотипи – добијају слике грађанског и верског живота Јевреја 1) ко је сликао, зашто 2) део су заједнице али су и посебни 3) шта, у ствари, видимо на сликама – **I слика** из Јад Вашема, питања – шта видите на слици? Ко су људи на слици? Чиме се баве, како су обучени, расположени? Да ли увиђате неке специфичности на слици – **II слика**, други део слике, иста питања и шта још можете да кажете о људима на слици на основу онога што видите?

група Б – предрасуде – добијају плакате и карикатуре – иста потпитања – **I плакат** Јеврејин држи конце у рукама (да ли препознајете симболе употребљене на плакату? У каквом су односу ти симболи? Која је порука овог плаката? Како изгледа Јеврејин (изглед лица, мимика), **II плакат** Јеврејска посла (Какве су физичке карактеристике Јевреја? Зашто је Јевреј постављен на врх плаката? Како изгледају људи у дну плаката и ко су они?), **III плакат** Антимасонска изложба (Шта мери Јевреј? Које су његове физичке карактеристике?), Зашто је ово пропаганда уместо објективна информација? Какав се циљ желео постићи оваквом врстом пропаганде?

група В – дискриминација – добијају слике из Аушвиц албума – иста питања за све фотографије – Шта видите на слици? Зашто су снимане ове фотографије? Ко су људи на овим фотографијама? Како изгледају, како су обучени, шта раде људи на овим фотографијама? Шта се дешава на фотографијама? Ако су то Јевреји, по чему то знате? Како су они дискриминисани и зашто?

Након рада у групи, представник сваке групе представља свој фото материјал осталим групама и кроз објашњења онога што је на слици приказано долази се до дефиниције стереотипа, предрасуда и дискриминације. Водитељи тада поделе учесницима дефиниције ових појмова (види прилог).

Шести корак

Овај корак представља кључни део радионице. Водитељи, краћим скечом, без претходне најаве, доводе учеснике у позицију посматрача непријатне, насилне и дискриминативне ситуације. Након скеча, краћом дискусијом, размењују се утисци и осећања изазвана код учесника са циљем да се истакне лична одговорност и разлози нереаговања у сличним ситуацијама. (скеч у прилогу).

Седми корак

Овим кораком проширује се и боље упознаје позиција посматрача страдања јеврејског народа у II светском рату. Учесници добијају прилог са сведочењем Хилде Шерман која је транспортована са осталим Јеврејима из Дизелдорфа у Ригу и са упоредним сведочењем Пола Салитера који је био задужен за спровођење транспорта (види прилог). Водитељи замоле

два учесника да наизменично читају сведочење пред целом групом. Након читања, водитељи покрећу дискусију о различитим тумачењима исте ситуације. Могу се поставити следећа питања:

1. Које проблеме наводи Хилда Шерман?
2. Које проблеме наводи Пол Салитер?
3. Хилда Шерман истиче да су их тукли, а Пол Салитер то нигде у свом извештају не спомиње, зашто?
4. Зашто Салитер није осећао одговорност према Јеврејима које је транспортовао, али је осећао одговорност према обављању посла?
5. Да ли је Салитер саучесник у страдању Јевреја у овом транспорту или је само радио свој посао?

Након дискусије, водитељи поделе учесницима по један папир А4 формата и замоле их да на њему, кроз цртеж, симбол, поруку, најјачу реч прикажу свој утисак стечен након комплетне радионице. Када заврше, не коментаришући и са места, учесници истовремено покажу свој папир целој групи.

Дискриминација

Предрасуде

КО ЋЕ ПРЕТЕГНУТИ ?
НИКО! ЈЕР ЈЕВРЕЈИН ДРЖИ РАВНОТЕЖУ...
ПОСЕТИТЕ
АНТИМАСОНСКУ ИЗЛОЖБУ
ПА ЋЕТЕ СЕ УВЕРИТИ

Стереотипи

Међународна школа за изучавање холокауста,
Јад Вашем, Јерусалим

Транспорт/превоз Јевреја од Дизелдорфа до Риге
11 – 17. децембра 1941:

Одломак из "Како је било људски можда" – наставни програм о починицима злочинцима и пасивним посматрацима од Међународне школе за изучавање холокауста

Сви транспорти Јевреја су били праћени одредом чувара који су обично били регрутовани из полиције. При депортацијама из Немачке одред чувара је рутински укључивао једног официра и петнаест људи. Њихов задатак је почео са укрцавањем на воз и завршио када су предали транспорт особи која је била задужена на тој дестинацији.

Залитер је био један од тих официра. Био је задужен за пратњу транспорта од хиљаду и седам Јевреја, који су кренули из Дизелдорфа ка Риги 11. децембра 1941. Јевреји су били окупљени у дворишту клаонице у Дизелдорфу. Одатле су одведени на железничку станицу, где су се укрцали на воз који их је одвезао у Ригу. Залитер је написао детаљан извештај о целокупном путовању са препорукама за његове надређене. Осим овог документа, немамо других информација о њему.

Овај извештај је постављен уз сведочење Хилде Шерман, младе Јеврејке, која је депортована са мужем и његовом породицом у том истом транспорту...

Залитеров извјештај	Свједочење Хилде Шерман
I. Припремање транспорта	
<p>Транспорт Јевреја планиран за 11. децембар укључивао је 1007 Јевреја ... Транспорт се састојао од Јевреја оба пола, разних година – од беба до шездесетпетогодишњака ...</p> <p>На путу из дворишта клаонице (одређено мјесто сакупљања) до платформе, Јеврејин, мушкарац, је покушао да изврши самоубиство бацајући се пред трамвај, али био је захваћен блатобраном трамваја и само лакше повређен. Опоравио се током путовања и схватио да није могао избећи да подијели судбину са онима који су били евакуисани. Старија Јеврејка је одштала са платформе непримећена од било кога – падала је киша и било је веома мрачно – ушла у суседну кућу, скинула одећу и села на тоалет.</p>	<p>...Према наредбама Гестапоа могли смо понијети до 50кг пртљага и лежај дуг 70цм и широк 30цм, са покривачима итд. Наравно, свако је покушао угурати своје најбоље ствари у кофер, јер нико није знао колико ће им то потрајати током овог такозваног „пресеђења“. ...И тако смо се укрцали на воз 10. [децембра 1941]. Родитељима сам рекла збогом ...</p> <p>Мој муж се звао Курт Винтер. Депортована сам са његовом породицом. Стигли смо у Дизелдорф у зору. Морали смо се искрпати и одштати у двориште клаонице, гдје смо сви скупљени заједно. Сећам се да чак и у тим моментима старији људи нису више могли носити свој пртљак и једноставно су га бацали на улицу. Видела сам како су људи [из града]</p>

Међутим, чистачица ју је приметила и она је, такође, враћена у транспорт.

посматрали. Нису излазили на улицу, гледали су иза прозора. Видјела сам како се завесе мичу. Нико не може тврдити да нису видели. Наравно да су нас видели. Било нас је преко хиљаду људи.

Затим смо стигли у двориште клаонице [место окупљања] и стајали тамо целу ноћ. Све је било дубоко у води. Била је то ужасна ноћ. То је био почетак. Био је то први пут да сам претучена. То је био високо рангирани СС официр, који је стајао на улазу. Према дворишту су водиле стрме степенице и људи се нису кретали довољно брзо. Зато ме је гурнуо и викнуо: Шта ти чекаш, трамвај? За тебе више никад неће бити трамваја.... Кратко након тога ... одузете су нам ствари....

II. Укрцавање на воз

Полазак транспорта је је био планиран за 09:30. Јевреји су стога доведени на рампу за укрцавање спремни да се укрцају у 4:00 ујутро. Међутим, *Reichsbahn* [немачка жељезница] није могао припремити воз тако рано, наводно због недостатка особља. Због тога ни укрцавање Јевреја није почело до 9:00 ујутро. Укрцавање Јевреја у вагоне је проведено у великој журби, јер је *Reichsbahn* инсистирао да воз мора кренути на време. Зато није изненадило што су неки вагони били претрпани (60-65 особа), док је у другима било само 35-40 путника. Ово је изазивало проблеме целим путем до Риге, са обзиром на то да су поједини Јевреји увек изнова покушавали да дођу у вагоне у којима је била мања гужва. Колико је време дозвољавало допуштао сам им, у неким случајевима, да праве измене, јер је, такође, било мајки које су биле одвојене од своје дјеце.
...Укрцавање на воз је завршено у 10:15 и воз је напустио Дизелдорф-Дерендорф станицу око 10:30....

У зору следећег јутра потјерани смо према рампи. Воз није био стигао. Било је оштра студен. Стајали смо тамо и стајали од 4 до 9 ујутро. Тада смо позвани и путовање је почело 11. децембра 1941.... Све нам је одузето. Неко од људи је упитао чувара, СС-овца, када воз долази. Извукли су кундак и тукли га толико дуго да је остао тамо на земљи. Није се укрцао на транспорт. Била је то наша прва смрт. То је био почетак....

III. Воз се креће

Схватио сам да вагон резервисан за чуваре није био постављен у средину, већ је био на крају воза, нпр. био је вагон број 21. Због поквареног система грејања притисак паре није могао досегнути последње вагоне композиције. Услед хладноће одећа одреда чувара се није осушила. (Падала је киша током целог транспорта). Стога сам се морао бавити са чуварима који нису могли испуњавати дужност због болести ... Заповедник транспорта није могао видети цели воз са своје позиције. Кад год би се воз зауставио, Јевреји су покушавали ступити у контакт са људима на жељезничким станицама, да пошаљу њихову пошту или да траже воде. Као резултат, морао сам поставити два чувара у један од вагона напред ...

Били смо у путничком вагону пре него што су почели кривити вагоне. Толико смо били нагурали да смо неистрживо вруће. Поврх тога је укључено и грејање, што је било неистрживо. У другом вагону, у којем су била деца, било грејања уопште. Умало су се смрзав

IV. Путовање

Стигли смо у Кониц у 11:10 [12. децембра]. [Залитер је желео прегруписати вагоне тако да вагон чувара буде у средини композиције]. Ово је већ било договорено, али је онда управник станице изјавио да... то не би било могуће... рекао ми је да би воз требао одмах кренути. Прегруписавање вагона би било немогуће... Понашање управника станице ми се чинило чудно па сам га обавестио да бих расправио то са његовим надређеним. Одговорио је да ја не бих био у могућности доћи до његових надређених. Он је имао своја наређења. Воз је морао кренути, јер су на путу била још два воза. Предложио је да преместим Јевреје из централног вагона у вагон другог разреда у којем су били чувари. Онда бих могао преместити моје чуваре у празан вагон. Мислим да би неко из виших ешалона требао обратити пажњу да се овај железничар обавести да пропадници немачке полиције требају бити третирани другачије од Јевреја. Имам утисак да је ово човек који још увек говори о 'тим јадним Јеврејима' и за којег је

Сећам се да смо патили од ужасне жеђи, Понели смо хлеба са собом, али је жеђ била ужасна. Сви у вагону су имали грозницу због ужасне врућине. Стигли смо у Инстербург, тачно на границу у земљу која је некад била Пољска. Тамо је воз стао. Врата су била отворена и било нам је дозвољено да сиђемо и прикупимо снега за пиће. Могли смо га пити када се отопио ...

Нисам изувала чизме, јер сам знала да их не бих могла поново обути на натечене ноге. Била сам једина која није имала грозницу и која је могла сићи са воза. Тако сам стављала што је могуће више снега у посуде и чак их додавала оближњим вагонима кроз прозоре. На крају рампе сам приметила поштанско сандуче. Припремила сам разгледницу за моје родитеље и написала им да би, када дође њихово време, требали понети само топле одеће. Разгледница је, у ствари, стигла до њих, као што ми је познаница касније рекла.

Путовали смо три дана и четири ноћи кроз Литванију. Била сам дубоко импресионирана сељачким кућама са сламнатим крововима. То је било нешто што нисмо били видели у Немачкој. Они су користили бунаре. У Немачкој смо имали текућу воду. Људи су били крај бунара у филцаним чизмама и

термин 'Јеврејин' потпуно непознат....

...У Тилситу: Тамо...вагон у којем су били чувари је стављен на почетак композиције и коначно су добили грејање. Чувари су изузетно ценили што су на топло... јер су њихове униформе биле мокре и коначно су их могли осушити.... У нормалним условима би вожња од овог места до Риге трајала четрнаест сати, али како су биле само једне трачнице, а наш воз био секундарног приоритета, путовање је често продужавано за дуже временске периоде....

овчијим кожама. Изгледали су тако јат. Мислила сам: „Мој Боже, ови Литванци су сви добри католици, ако овако изгледа њихов живот под њемачком окупацијом, каква ће бити судбина нас као Јевреја, као оних које депортују...“

IV. Завршетак путовања

...Стигли смо у Ригу у 21:50. Воз је задржан у станици сат и тридесет минута.... Воз је стајао тамо без грејања. Вани је температура била минус 12 степени.... У 1:45 ујутро смо уступили одговорност за воз и шест латвијских чувара су били задужени да га пазе. Пошто је била прошла поноћ, био је мрак и платформа је била прекривена дебелим слојем леда, било је одлучено да се Јевреји пребаце у гето у Сарнелу тек у недељу ујутро...

...У Риги живи отприлике 360,000 људи. Међу њима отприлике 35,000 Јевреја. Као и на другим местима, Јевреји су се веома истицали у послу. Након уласка немачке војске њихови дућани су затворени и одузети. Јевреји су затворени у гето ограђен бодљикавом жицом. У том периоду је било само око 2,500 мушкараца Јевреја, који су били навикли на рад. Преостали Јевреји су били кориштени негде друго или убијени од стране Латвијаца...Латвијци, колико ја могу рећи, су пријатељски расположени према Немачкој и много их говори њемачки...Њихова мржња је углавном усмерена ка Јеврејима. Зато су они, од момента ослобођења, играли важну улогу у елиминацији ових паразита. Међутим, чини се да им је чудно, како сам чуо од железничара, да Немачка доводи Јевреје у Латвију уместо да их елиминише у њиховој

У току ноћи воз је изненада стао. Нисмо имали идеју где се налазимо. У зору смо могли видјети знак са натписом Широтава. Где је Широтава? Шта је Широтава? Било је ужасно хладно. Око 10 ујутро смо чули псе да лају. Стигле су СС-трупе и опколиле воз. Врата су била отворена и почело је викање: напоље, напоље, брзо, брзо. Морали смо изаћи, а они који су остали последњи су морали очистити вагоне рукама. Није било алата. Морали смо стати у ред на рампи. Стигло је возило са неколико високих СС-официра. Изашли су из аута и сећам се да је један од њих почео викати: Поредајте се по петеро и одазите у гето. Човек по имену Мејер, који је био из Горта, малог села близу Дизелдорфа, је имао двоје дече у наручју, два мала дечака, и упитао: Господине, да ли је гето много далеко? Уместо одговора официр је извадио штап ... и ударио га с њим по лицу. Пустило је немачког овчара, који је напао човека. Човек је пао на тло и два дечака такође. Кад је устао уста су му била крвава, а зуби поломљени. Ово је био наш први утисак о Латвијим о Риги, о Широтави Лед је био свугде.... Гето је био удаљен 20-25 km од Широтаве. Људи су бацали своје торбе. Латвијци не само да су гледали, они су плачкали. Чим је воз отишао, украли су све што је било на земљи. Затим смо прошли кроз предграђе и попели се на мало брдо. Тамо је онда била жељезна капија. Отворила се и ми смо били у гету.

www.yadvashem.org

Закључци:

- a) Снабдевеност залихама [за чуваре] је била добра и довољна.....
- b) Пиштољи и муниција који су обезбеђени су били довољни....
- c) Два рефлектора су добро послужила сврси....
- d) помоћ [немачког] Црвеног крста [немачким чуварима] је хвалевердна...
- e) Како би се Јевреји опскрбили водом, неопходно је да Гестапо ступи у контакт са Рајхсбаном и координише једносатно заустављање сваки дан на железничкој станици у Рајху. Обзиром на временски распоред Рајхсбан је био противан усклађивању са жељама команданта транспорта. Јевреји су обично на путу по 14 сати или више пре него што транспорт крене и попили су сво пиће које су понели са собом. Када им се не обезбеди вода током путовања, они покушавају, упркос забрани, да напусте воз на сваком могућем месту или траже од других да им додају воде.
- f) Такође је неопходно да Рајхсбан припреми возове бар 3-4 сата пре поласка, тако да укрцавање Јевреја и њихових ствари може бити изведено на уредан начин.
- g) Гестапо мора бити сигуран да је Рајхсбан поставио вагон за детаљман чувара у центар композиције.... Ово је неопходно за надгледање транспорта....
- h) Човек у чуварском воду ми није дао разлога за жалбу. Са изузетком чињенице да сам морао потакнути неке од њих да делују енергичније против Јевреја, који нису желели да слушају моја наређења, сви они су се понашали добро и добро испунили своју дужност. Није било инцидената о

Судбина Јевреја у Ризи:

Немачка војска је ушла у Ризу 1 јула 1941. и била дочекана од многих сегмената латвијске популације због ослобађања од совјетске владавине. Масовна погубљења Јевреја из Риге су почела одмах након овога, уз сарадњу са локалним савановиштвом. Како се приближавао крај октобра 1941, успостављен је и гето. Одржан сарадом, и око 30.000 латвијских Јевреја је згурано у његов мали простор. 30. новембра 1941 у Ризу је стигао први транспорт Јевреја из Немачке, а наредних месеци су следиле још 24 транспорта са укупно преко 25.000 Јевреја, од који је један био под стражом Записера и у коме се налазила Хилде Шерман. Хиљаде тих Јевреја је убијено по доласку, а остали су послати у концентрациони логор у региону. Око 15.000 је доведено у одвојен гето, који је био постављен уз гето за латвијске Јевреје. Немци су спроводили периодична масовна погубљења Јевреја из оба гета пуцајући у близини Румбули шума, до коначне ликвидације у децембру 1943. Међу Јеврејима који су погинули у Ризи били су и супруг Хилде Шерман и многи чланови њене породице. Она је регистровала 26 имена у Јад Вашему, у Дворани Имена, где се сакупљају имена Јевреја који су страдали током холокауста.

Дефиниције

Дефиниција одговорности – Зависност исхода догађаја од делатности неке личности или установе. Утврђује се као објективна и субјективна, што је више правна него психолошка категорија. Предмет је судског вештачења, као осећај неодговорности и степен неурачунљивости.

(Психолошки речник)

Дефиниција неодговорности – одсуство осећања зависности исхода догађаја од сопственог учешћа у њима, безбрижност у погледу исхода своје улоге. Претпоставља се објективно постојећа релација одговорности као и могућност увиђања те релације. Стварни однос и дефинисана субјективна стања регулисани су правним прописима и обичајним правом. Степен одговорности у случајевима судских спорова утврђује се посебним вештачењем.

(Психолошки речник)

СТЕРЕОТИПИ – једнообразно виђење социјалних појава или других људи; упрошћена прекогнитивна схватања која омогућавају разумевање иначе сложене стварности. У најширем значењу, стереотип означава укалупљеност, типично и просечно понашање, оно што је уобичајено, једнолично. Израз је настао у међуратном периоду са развојем расних, етничких и социјалних нетрпељивости. Указује на поједностављену представу о другима, обично са предрасудама, што ствара нереалну социјалну перцепцију. То је друштвено понашање повезано са предрасудама и дискриминацијом према посебним групама – етничким, мањинским, полним, девијантним. Особине стереотипа су:

1. Људи се категоришу по врло видљивим, истакнутим особинама као што су раса, пол, националност, физички изглед.
2. Свим члановима те категорије или друштвене групе приписује се поседовање истих особина.
3. Било којем појединцу, за кога се претпоставља, да припада тој групи, приписује се поседовање тих стереотипних особина.

(Социолошки и Психолошки речник)

ПРЕДРАСУДЕ – Предрасуде представљају лоше мишљење о другима без довољног оправдања тј. исказивање неоправдано негативних ставова према појединцу или групи. Шире, предрасуда је одбојан или непријатељски став према некој особи која припада одређеној групи, једноставно због тога што она припада тој групи, па се зато претпоставља да има негативне особине које се тој групи приписују. Она погађа појединца зато што припада одређеној групи и сведочи о постојању групне нетрпељивости. Овакви ставови не воде рачуна о индивидуалним разликама и не праве разлику између појединих припадника одређене групе. Друштвена функција предрасуде је да оснажи групну солидарност у односу на другу (националну, верску или расну) групу. У пракси, оне доводе до оцрњавања и оговарања припадника друге групе, избегавања социјалног контакта, дискриминације, физичких напада на припаднике друге групе и физичког истребљења целе групе.

(Социолошки речник)

ДИСКРИМИНАЦИЈА – је облик практичног деловања под утицајем или на основу предрасуда. Она обухвата низ мера које се предузимају против припадника неке друштвене групе да би се истакао њихов мање вредан положај у друштву. UNESCO је сачинио листу облика дискриминације међу којима су најчешће полна, расна, етничка, верска и дискриминација на основу политичких уверења. У пракси, она може представљати одбацивање, јавно испољавање негативних осећања према припадницима група или поступање према људима на неправедан и омаловажавајући начин само због припадности одређеној друштвеној групи. Такође, може водити ка активном испољавању разних облика насиља како на појединачном тако и на институционалном и државном нивоу.

(Социолошки речник)

ХОЛОКАУСТ – је термин који означава убиство око шест милиона Јевреја, које су, из идеолошких разлога, извршили нацисти и њихови колаборационисти. Између немачке инвазије на Совјетски Савез у лето 1941. године и краја рата у Европи у мају 1945. године, нацистичка Немачка и њени саучесници тежили су да убију сваког Јевреја под њиховом доминацијом. Пошто је нацистичка дискриминација Јевреја почела са Хитлеровим доласком на власт у јануару 1933. године, многи историчари сматрају ово почетком ере Холокауста. Јевреји нису били једине жртве Хитлеровог режима али су били једина група коју су нацисти тежили да униште у потпуности.

ФАШИЗАМ – појам који означава ауторитарне покрете и системе са шовинистичком, расистичком, антилибералном и антикомунистичком идеологијом, различитим уделом антисемитских и романтичарских садржаја и особеном милитантном политичком културом који се јављају од Првог светског рата до данас унутар капитализма и друштава у транзицији. Најважнији узрок настанка ових покрета је социоекономска криза, која је код разноликих средњих слојева изазивала осећај несигурности и угрожености од крупног капитала, с једне, и социјалистичке претње са друге стране. Нагло оживљавање искључивог шовинизма и десног екстремизма у бившим социјалистичким режимима после 1990. је резултат вакуума вред-

Основни појмови

ности, економске кризе, међунационалних сукоба и рата. У зависности од поимања угрожености нације фашизира се етноцентрично народњаштво. Водеће начело сваког десног екстремизма је хијерархијски структурисана и етнички чиста национална држава. Код етницизованог мишљења главни непријатељи су космополитизам, мондијализам и интернационализам а нормализација фашизма је неосетно ношена слепим патриотизмом који није кадар да разликује родољубље од злочина.

КСЕНОФОБИЈА – Страх од странаца, односно непријатељско држање према странцима или према члановима одређених поткултура. Она произилази из чињенице да се страним људима приписују, пре свега, негативна људска обележја. Ксенофобија је често израз етноцентризма и става да је властита култура супериорнија у односу на остале. Повезана је са нативизмом и еугеником.

НАЦИОНАЛИЗАМ – Под овим појмом може се подразумевати свест о националној припадности и нормално, позитивно осећање. Међутим, национализам има и друго значење, негативни предзнак, идеологија која садржи исказе о величању сопствене нације и крајњем ниподаштавању других нација. Сопствена нација је „изабрана”, „небеска” има посебну мисију јер поседује више вредности и зато има више права. Понекад национализам наступа под именом демократског антиауторитарног покрета, понекад као средство мобилизације за вођење ратова против других нација, може послужити обезбеђивању унутрашњег јединства или сецесије неке територије.

РАСИЗАМ – залаже се за чистоту расе – наука о расама – идеја о чистоти расе односно о чистоти крви. Ова теорија означава схватање да су људске способности одређене расном припадношћу, да су у том смислу различите расе међусобно хијерархијски распоређене, из чега логично произилази и да је једна раса супериорна у односу на све остале. Расистичким теоријама се оправдавају конкретне активности појединаца, а понекад и политика друштва, које представљају потчињавање и тлачење припадника одређених расних скупина. Расизам је један од најтежих облика етноцентризма.

ШОВИНИЗАМ – Овај појам подразумева осећај или свест о надмоћности припадника стварних или тобожњих група, колектива или заједница. Он неизоставно имплицира инфериорност других – наши важе за боље, вредније, узвишеније, лепше. Други су мање вредни, лошији, недостојнији, ружнији. Ово је такође и врста националног осећања које прераста у политичку идеологију шовинизма и изражава се кроз доминацију једне нације над другом, у националној искључивости, мржњи, националној изолованости и националном ширењу на рачун друге нације. Настаје као тежња за окупљањем у затворену групу и у друштвима у којима доминирају процеси модернизације, индустријализације и стварања тржишта. Ширењу шовинизма погодују затвореност тржишта у националне оквире, неразвијеност економије, традиција, политичка манипулација, низак образовни ниво и непросвећеност.

ЛИТЕРАТУРА

1. СОЦИОЛОШКИ РЕЧНИК, Аљоша Мимица, Марија Богдановић, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
2. ПСИХОЛОШКИ РЕЧНИК, Драган Крстић, Вук Караџић, Београд, 1988.
3. НЕМАЧКИ РАТНИ ПЛАКАТ У СРБИЈИ 1941–1944, Коста Николић, Бонарт, Нова Пазова, 2000.
4. THE AUSCHWITZ ALBUM The Story of a Transport

СКЕЧ

ПРВИ ВОДИТЕЉ (обраћа се учесницима): У наредном кораку разговараћемо о ратним злочинима у Србији, пошто се данашња тема не односи само на Јевреје.

ДРУГИ ВОДИТЕЉ (изненађено): Само мало! Откуд сад то? Нисмо се тако договорили!

ПРВИ: Мислила сам да би било добро, јер је у вези са нашом темом.

ДРУГИ (подругљиво): Ти ми нешто много мислиш и организујеш, а да изведеш радионицу, то не умеш! „Лепо, мило моје”, само би да командује!

ПРВИ (непријатно јој је јер их учесници посматрају, па покушава да га умири) : Добро, извини, немој одмах да се љутиш, само сам дала пример кад већ разговарамо о томе.

ДРУГИ (још енергичније): Како баш тај пример да даш?! Зар ти нисам већ милион пута објаснио разлику између ратних злочина, геноцида и Холокауста, бисерко!!! Све сте ви исте, дуга коса, кратка памет – хајде сад ти мени, молим те, објасни, разлику између депилације и ондулације?!

ПРВИ: Добро, умири се, не примећујеш да ме вређаш! Али, нећемо сад о томе, на послу смо, видиш да нас људи гледају!

КРАЈ

НАПОМЕНА: Након скеча водитељи видно показују да су одглумили непријатну ситуацију (загрле се), како би пример провокације, насилничког понашања, дискриминације, предрасуда и вређања ставили у активни оквир, где су, поред учесника у новонасталој, изненадној и наоко непланираној свађи, присутни и посматрачи. Започиње кратка дискусија (коментар) о виђеном управо из позиције **посматрача** (у овом случају су то учесници радионице).

Приповетка „Деца” Иво Андрић

радионица за превенцију насиља
(90 минута)

ПОДАЦИ О ЧАСУ

Дефинисање часа

Српски језик и књижевност, Иво Андрић, збирка приповедака „Деца”, VIII разред, обрада новог градива, други час анализе.

Мотивација

Свевремена проблематика – НАСИЉЕ и КАКО ГА ПРЕВАЗИТИ. У историји човечанства, свуда око нас: у школи, на улици, у породици...

Избори и њихове последице – вечите клацкалице људске душе, поготово оне која је тек ступила на позорницу живота.

ПЛАНИРАЊЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ЧАСА

Циљеви часа

- Расветљавање улога у чину насиља
- Подстицање ученика на међусобно разумевање и толеранцију у циљу заузимања активне улоге у друштву
- Неговање успомена на пострадале у Холокаусту и сензибилизација ученика за патњу и страдање других.

Исходи часа

- Ученици разумеју све улоге у чину насиља, као и последице које оне доносе.
- Креирање позитивне атмосфере код ученика за међусобно разумевање и толеранцију у циљу заузимања активне улоге у друштву.
- Мултиперспективним приступом ученици догађаје сагледавају потпуније, па се боље разумеју историјско време, узроци и последице.
- Развија се однос поштовања према људима који су били спремни да помогну угроженима и прогоњенима по цену сопственог живота.
- Осуђују се равнодушни, пасивни посматрачи који не реагују док они сами не буду угрожени.
- Ученици схватају одговорност сваког појединца за односе у друштву и средини у којој се живи, као и обавезу да се реагује на све опасне, ретроградне и агресивне појаве које могу угрозити или ограничити људска права и слободе.

Методe и облици рада

НАСТАВНЕ МЕТОДЕ: дијалошка, метода решавања проблема, текст-метода, аналитичкосинтетичка, илустративна

ОБЛИЦИ РАДА: индивидуални, групни и фронтални

Усаглашеност са наставним планом и програмом

Ова наставна јединица се уклапа у наставни план и програм. Обрађује се у оквиру интерпретације домаће лектуре (епског дела). Она показује светске оквири наше књижевности, њено богатство и лепоту. Може се повезати са историјом (Други светски рат) и проучавањем Холокауста.

Основни услови за радионичарски рад

1. Организација простора за рад : распоред клупа за групни рад
2. Материјал потребан за радионице – за сваког учесника
3. Средства за рад: видео-бим, бела табла, маркери, припремљени прилози – фотографије

Корелација са другим предметима:

историја, енглески језик, информатика, ликовна култура

Активности наставника:

- припрема материјал за час
- даје прецизна упутства ученицима у вези са активностима на часу
- објашњава, презентује, чита текст приче
- контролише ток часа, усмерава дискусију, поставља питања, записује запажања на табли

Активности ученика:

- слуша упутства за рад, одговара и поставља питања
- учествује у раду групе
- размењује мишљења, анализира, посматра, уочава, закључује
- примењује раније стечена знања
- изражава став
- преводи
- исказује запамћено

ТОК ЧАСА

Уводна активност

10 минута

Још у бајкама човек зајочиње вечитиу борбу између ДОБРА и ЗЛА и ојредељује се на којој је страни. У животиу није увек лако најравији тај избор, јер іраница између добра и зла није увек јасна, а има и друіих уіицаја

на тај избор. Пошто је тешко када те изборе чинимо у дејствију, не схваћајући увек да то одређује даљи ток нашег живота.

– Реците прву асоцијацију која вам пада на памет кад помислите на реч „насиље” (Ученици редом казују своје асоцијације).

– Замислите једну, нажалост, свакодневну школску ситуацију. Неколико дечака малтретира у холу школе једног млађег дечака. Спремају се да га туку. Целу ситуацију посматра гомила друге школске деце. Једни се смеју и навијају, другима је жао једног дечака и саосећају са њим, али се боје да било шта ураде. Један дечак не зна како сам да помогне и одјури у канцеларију да позове неког наставника како би спречио тучу.

– КО СУ УЧЕСНИЦИ ОВЕ ПРИЧЕ? (Како се откривају улоге – извршиоци, жртва, посматрачи – тако се откривају и на презентацији или на графофолији или на постеру)

Прилог 1 (у ПП 3)

60 минута

ГЛАВНА АКТИВНОСТ

– Зајачања оних доживљаја у којима се ујачајљиво йоказује йсихологија младости која йек усйосйавља духовну равнойежу, карактеристична су за дело *Иве Андрића*, нашег најйознаййеј йисца – йознаваоца људске душе. Да је младосй клацкалица на којој чинимо неке важне изборе, йоказује њеова йрийовейка „Деца”.

– Ваш задатак је био да причу прочитате у целости. Данас ће нам стога за анализу бити довољно фокусирање на кључне сцене и реченице. Оне су вам у тексту приче подвучене.

– Подсећање на садржај приче.

(Главни лик је проседи мегданџија, који је у улози приповедача у 1. лицу и тако исказује болну истину о себи, али и о свој деци овог света.

Време дешавања је претпролећно време, доба које је некако досадно ... Тада децу мучи доколица, па измишљају често нове, свирепе игре. Дечаци Миле и Палика били су дечије вође и предводили су дечаке у борбама са

децом из других махала. У тим сукобљавањима испољавале су се следеће дечије особине: оданост, храброст, колебање, неверство, издајство, уплаканост... Статус појединаца у групи у целом насељу, зависио је од тога како би се показао у борби.

На Велики четвртак, хришћански празник, Миле и Палика позивају дечака (овде у улози приповедача) да са њима крене да туче јеврејску децу. Дечак се осећао почаствованим, јер је први пут позван у такав окршај. Миле је имао посебно оружје, цев од гуме. Палика је имао ловачки штап ... Отишли су у јеврејску улицу и напали четворицу јеврејских дечака. Бежање, јурњава, појурили су за једним који се склонио у неке рушевине. Опколили су га. Понашали су се као немилосрдни ловци а дечак који приповеда је требало да чува улаз. Он није могао ударити јеврејског дечака и пустио га је да побегне.

– Враћамо се деци, што је и наслов приче коју ћемо данас анализирати. Реците ми шта деца највише воле да раде? (да се играју) Игре заправо имитирају стварност.

(Подела ученика у 4 групе)

Свака група добије текст приче (Прилог 2), као и лик који у причи прате (Миле, Палика, пишчев пријатељ инжењер, јеврејски дечак – преко ликова могу се и поделити у групе).

– Погледајте текст и приметите да је различитим бојама подељен у шест целина. То ће бити кораци у нашој анализи и нумерисани су тако, од 1 до 6.¹

Пратите 1. део и обратите пажњу на подвучене реченице. Прочитаћу их. Прилог 2

1. корак

ВОЂЕНА ДИСКУСИЈА ПОСЛЕ ЧИТАЊА

– О каквој игри је реч? Како зовете ту игру? (играње две војске, ратна игра...) Можемо ли ту игру назвати ЛОВ? Зашто? (Зато што друга војска не зна да ће се „играти” и зато што их лове... они и нису уређени у војску).

– Ко су учесници у игри? Наведите и оне који не знају за игру (Вође – Миле и Палика, пишчев пријатељ инжењер, јеврејска деца). Ко су две војске? (Вође и њихова војска насупрот јеврејској деци, која и нису уређена у војску). Ко све спада у „ловце”? Прилог 3 (у ПП 5)

– Зашто ће ловити баш Јевреје? Да ли ви одбацујете неке групе без разлога? (ромска деца, хендикепирана деца) Зашто? Имате ли оправдан разлог?

¹ За боје одредити шест боја из колор карте.

2. корак

Пратите 2. део и обратите пажњу на подвучене реченице.

Прилог 2

ВОЂЕНА ДИСКУСИЈА ПОСЛЕ ЧИТАЊА

- Како су дечаци наоружани? Нека свака група извести о ликовима или лику који прате. Прилог 4 (у ПП 6)
- КАДА се одвија битка? (за време јеврејског празника). Зашто? (Зато што су тада родитељи заузети, јеврејски дечаци ненаоружани, обучени у празнична одела, последице ће бити веће, пораз понижавајући...) Шта то говори о насилницима? Нападају ненаоружане, без најаве... **НАСИЛНИЦИ су увек кукавице!**

3. корак

Пратите 3. део и обратите пажњу на подвучене реченице.

- Нека свако из улоге дечака кога прати пронађе описе стања и емоција у том лову.

Прилог 2

ВОЂЕНА ДИСКУСИЈА ПОСЛЕ ЧИТАЊА

- Да ли сте пронашли описе стања и емоција у том лову?
- Свака група извештава.
(Записивање на флипчарту)

Прилог 5

4. корак

Пратите 4. део и обратите пажњу на подвучене реченице.

Прилог 2

ВОЂЕНА ДИСКУСИЈА ПОСЛЕ ЧИТАЊА

Прилог 6 (у ПП 7)

- На кога вас подсећа ова слика? (На јеврејског дечака)
- То је позната слика Едварда Мунка, експресионисте. Зове се КРИК.
- Нашавши се лицем у лице са јеврејским дечаком, пишчев пријатељ је начинио избор. КАКАВ? Шта је све могао да уради? Шта су урадили остали? Нека извести оне групе чији су ликови у овом делу приче заступљени.

5. корак

Пратите 5. део и обратите пажњу на подвучене реченице.

Прилог 2

ВОЂЕНА ДИСКУСИЈА ПОСЛЕ ЧИТАЊА

- Сваки избор доноси последице и неко ново сазнање. Како су реаговали ликови у причи? (Извештава свака група, бележење на флипчарту).

Прилог 7

- Која реченица у овој последњој целини у тексту говори да су наши избори у детињству тешки и болни, али нас управо они оплемењују и чине бољим људима?

Мали људи, које ми зовемо „деца“, имају своје велике болове и дуге патње, које после као мудри и одрасли људи заборављају. Управо, губе их из вида.

Пратите 6. део и обратите пажњу на подвучене реченице.

6. корак

Прилог 2

ВОЂЕНА ДИСКУСИЈА ПОСЛЕ ЧИТАЊА

- Зашто је дечак начинио тај избор? Какав је био однос зараћених страна у овој бици? (није фер, неправедан, болан...) Како се главни лик осећао? (распет, пагио је, одбачено, У ДИЛЕМИ...)

ОДРАСТАЊЕ СВАКОГ ДЕТЕТА ЈЕ БОЛАН ПРОЦЕС, АЛИ НЕМИНОВАН! А дилемама никад краја.

Прилог 8

- Вратимо се на почетну шему. Прилог 1 (у ПП презентацији 9)
- Нека свака група одреди где припада лик приповетке који су пратили (извршиоци – Миле и Палика, жртва – јеврејски дечак, посматрач у све 3 улоге – пишчев пријатељ).
- Да ли препознајете исти шаблон у другим насилним ситуацијама у свакодневном животу?
- Да ли знате за насиље са истим улогама које се дешавало током Другог светског рата, али са КАТАСРОФАЛНИМ последицама? (Холокауст)

Прилози 10 – 19 у ПП

- У ком књижевном делу смо се сусрели са жртвама Холокауста? (Дневник Ане Франк)

ЗАВРШНА АКТИВНОСТ

10 минута

Холокауст је прича о људском бићу (не само о нацистима, Немачкој, жртвама)

Холокауст (излагање водитеља радионице прати Power Point презентација)

Између 1942. и 1945, СС (нацистичке паравојне формације) заједно са колаборационистичким владама и регрутима у земљама под немачком окупацијом су систематски убили око шест милиона Јевреја у концентрационим логорима, или кроз робовски рад, изгладњивањем, масовним

стрељањима, болешћу. Осим Јевреја у ово систематско убијање такође су били укључени и следећи: комунисти, хомосексуалци, Роми, Срби, хендикепиране особе, ментално заостале особе, психички болесне особе, совјетски ратни заробљеници, припадници вере Јеховиних сведока, пољски интелектуалци, противници нацистичког режима, католички и протестантски свештеници, вође радничких синдиката и многи други. ВИКИПЕДИЈА

И у оваквој врсти злочина огромних размера постоји исти шаблон насиља.

5 минута

ПРЕВОД ПОСТЕРА

– Погледајмо популаран постер о АКТИВНИМ ПОСМАТРАЧИМА на енглеском, који је преузет са сајта www.wagepeace.com познатог тренера (dr Michael R Carpenter) из Центра за превенцију насиља (Nationally Certified Olweus Bullying Prevention Trainer) о улози у којој се сви понекад нађемо. Помозите да га преведемо и откријемо карактеристике ове хумане и неопходне улоге у животу сваког друштва.

ПРИЛОГ 20 у ПП

5 минута

ЕВАЛУАЦИЈА

ПРИЛОГ 21

ПОТРЕБНО:

- текст приче *Деца*,
- флипчарт, маркери,
- видео бим за ПП презентацију

ПРИЛОГ 1

1. ЛОВ

Наш друг, проседи инжењер, испричао нам је једне вечери ово сећање из свога детињства:

„Била је велика недеља. Деца не воле то претпролећно време, кад је земља још пуста и гране голе, кад нема ни снега ни цвећа ни воћа, ни зимских игара ни купања. У такве дане, клатећи се на комшијским тарабама и жмиркајући на мартовском сунцу, ови мали људи измишљају нове, често чудне и свирепе игре.

Дечје вође из нашег сокака били су неки Миле и Палика. Миле је био пекарев син, блед, оштар, са лицем сувише израђеним за његове године. Палика је био буцмаст и румен? Мађар по оцу, па иако је био рођен у тој истој улици у којој и ми остали, имао је неки отегнути и тежак изговор, као да су му уста пуна теста: Њих двојица су водили жестоке борбе са вођом дечака из суседне махале. То је био неки наш вршњак, Стјепо Ђоро, који је већ стигао да изгуби једно око. Ми остали били смо војска, нес-тална и недисциплинована, али борбена и грлата. Као у свакој борби, и ту је било привржености и храбрости, колебања и неверства, суза, крви, издаје и заклетви. Готово свако предвече, док смо седели искупљени око камене чесме, прилазиле су вође понеком од нас, одводиле га у страну, и озбиљним, муклим гласом постављале му питање:

– Јеси ли ми друг?

Једнога од тих пролећних дана, био је Велики четвртак, у једно такво предвече позваше ме Миле и Палика да сутра после подне идем с њима да бијемо Јевреје. На те експедиције у јеврејске махале ишло се само неколико пута преко године, редовно о нашим или јеврејским празницима. За мене, који дотад нисам никад учествовао у таквим подвизима, била је то велика почасти од стране двојице вођа.

2. ОРУЖЈЕ

Мислим да сам сутрадан ручао на брзину и са узбуђењем. Кренули смо одмах после ручка. Пре него што смо се спустили низ брег и прешли реку, зауставили смо се на једној раскрсници. Сели смо на велику углачану камену плочу, и ту су Миле и Палика са много пажње и разумевања разгледали наше оружје. Палика је имао неки чудан ловачки штап, који је он поковао клинцима и зашилио на врху. Миле је имао нарочито оружје које је сам направио. То је била нека цев од гуме, коју је он при дну напунио оловом а на другом крају везао канапом око ручног зглоба. Поносио се тим витким штапом од гуме и олова и звао га је „будалаш”. Он је и сада, онако хладан, и оштар, био нагнут над својим оружјем и дотеривао га малим ножићем.

Мени су дали једну заломљену летву, откинуту малочас од неких тараба; на њој је при доњем крају још вирио клинац којим је била прикована за жиоку. Ја сам се стидео свога оружја, које ми је изгледало

простачко и недовољно. Миле ми је узео летву, одељао је вешто на крају где се држи руком и замахнуо њоме неколико пута око себе, са фијуком. Учинио сам одмах за њим то исто, али фијук није био исти као код Мила.

Спустили смо се у улицу где се обично сачекују јеврејска деца ради туче.

– Њихов је празник. Они сада иду око воде – говорио је Палика са искуством и зверајући опрезно као ловац.

Али Јевреја није било. Љутито и заповеднички, Миле је предложио да пређемо у Чаршију. Већ у првој улици Палика застаде и викну пригушено:

– Ено Чифучади!

Заиста, у дну улице, око камене чесме играла су се четири дечака у празничном оделу.

3. ЕМОЦИЈЕ – троугао од летве, тољаге и гумене цеви

Миле га само прекорно погледа и даде знак да идемо за њим и радимо што и он. Он је сакрио своју цев од гуме иза леђа и ишао полагано, правећи се као да загледа куће и дућане. Тако смо се примицали чесми. Али, било да нас је одавао наш изглед, било да су јеврејска деца већ навикла на такве посете, она се узнемирише, као срне на шумској чистини, и склонише се за чесму. Мени је срце тукло нагло. Гледао сам нетремице Палики у потиљак.

Да заваара противнике, Миле се правио као да ће проћи другом страном улице, а кад га је од њих делило свега неколико корака, он викну неочекивано снажно и оштро, и јурну на њих. У први мах је изгледало као да су дечаци решени да се бране, али кад он удари својом страховитом цеви првога по руци и кад видеше да смо и ми притрчали, настаде дивље бежање на све стране.

Разбежаше се дечаци, али ја нисам толико гледао њих колико нагли покрет којим је Миле искочио из оног притворног мира и одједном се претворио у нешто ново и непознато. Потпуно одвојене од њега, видео сам и чуо његов ударац и његов узвик. Осетио сам их као ствари за себе, као прве појаве мени непознатог, великог, узбудљивог, страшног света у ком се носи кожа на пазар, у ком се дају и примају ударци, мрзи и ликује, пада и побеђује – једног света у ком сам само наслућивао непознате ризике и неке велике, сјајне тренутке.

За дечацима се дадоше у трк Миле и Палика, а ја за њима. Тројица дечака успеше да упадну у капије својих или туђих кућа, из којих се одмах за нама осуше вриска и клетве јеврејских жена. Четврти, најкрупнији, бежао је као обневидео из улице у улицу, док се не изгуби иза неког белог зида. Кад сам ја пристигао, Миле и Палика су га већ тражили по великој влажној авлији, као керови. Били смо у неком напуштеном, рушевном мектебу. Прођосмо кроз средњи ходник и спустисмо се низ неколико натрулих басамака у једну мању, четвороугану авлију. Са све четири стране висок зид. Осим врата на која смо ушли, само још у противном зиду једна мала врата, као капицик, очигледно затворена или закована одавно. У једном ћошку неке позеленеле даске, остатак од неког крова,

прислоњене уза зид и подигнуте доњим крајем на једну греду. У простору који је остајао од греде до земље, отприлике један добар педаљ, ја угледах нечије две ципеле, непомичне и грчевито припијене једна уз другу. Понесен том чудном хајком, дозвох Мила знаком и указах му поносно прстом на моје откриће. Не гледајући мене, него укоченим погледом у оне ципеле, пришапну ми да останем ту на улазу и да не дам дечаку на врата. Он и Палика сиђоше са последњег басамака у авлију. Палика се, опет на нему заповед Милову, упути оним малим затвореним вратима и ту стаде раширених ногу и подигнуте тољаге. Одмах заузех и ја такав став. А Миле се примицао оној гомили дасака неким ратничким ходом, не скидајући очију са циља. Тај његов нечујан корак и оштро уперен поглед изгледали су ми страшнији и узбудљивији од сваке трке и туче. Али пре него што је он стигао да се примакне, јеврејски дечак прхну из овог заклона као птица из жита и поче да бежи по авлији. Палика, који је опробао мала врата и видео да су затворена, сиђе такође у авлију. Отпоче јурњава и вијање, у ком је дечак натрчавао час на Паликину тољагу, час на Милову цев од гуме. Али ниједанпут нису успели да га ударе по глави или по леђима. Захватили су га само скраја, по рукама или ногама. Палика је више трчао. Миле је стајао као сељак на гувну и гледао да дочека ударцем жртву кад му је Палика натера. У тој јурњави помицали су се сви ближе мени. Тако се око уловљеног дечака све више стезао троугао од летве, тољаге и гумене цеви. Сад сам могао да га видим изблиза. Био је у новом јевтином оделу, мокар и каљав од заклона под даскама, угојен и кратак, без капе на коврчастој коси. Противно од Милових, његови покрети нису имали за мене ничег ни страшног ни узбудљивог. Кретао се одједном целим телом, безглаво, и летео као бачен.

4. СУОЧЕЊЕ (ЛИЦЕМ У ЛИЦЕ)

У једном тренутку, кад га је Палика пристигао и кад је требало да га удари посред главе, јеврејски дечак се неочекивано и некако комично сагну и баци свом тежином Палики у груди. Тако је избегао ударац. Миле притрча. Настаде гужва. Док се Палика прибирао, дечак искористи тренутак, откиде се од њих, устрча оно неколико басамака и нађе се одједном лицем у лице са мном. За један трен ока видех га пред собом, са уздигнутим рукама, једна му подланица сва у крви, са забаченом главом као коп самртника. У том тренутку угледах први пут његово лице. Уста му напола отворена, усне беле, очи без погледа, разливане као вода, без икаква израза више, и одавно избезумљене. Ту је требало ударити.

Шта се тада десило? – Колико сам пута поставио себи то питање и тих дана и доцнијих година. И никад нисам могао дати одговора. Колико сам после могао да се сетим и просудим, дечак се малко сагнуо (био је то онај исти покрет за одбрану као малочас према Палики), одгурнуо ме лагано, додирнувши ме оном неповређеном руком у слабину, отклонио ме као најлакшу завесу, и протрчао са тутњем кроз узак ходник, поред мене непомична и поред моје уздигнуте летве, којој је на крају штрчао оштар и велики клинац.

Прибрао сам се тек кад су поред мене протрчали, одгурнувши ме грубо и презриво, Миле и Палика. Стајао сам још на истом месту и слушао као у сну како под њиховим ногама још јаче одјекују поднице у ходнику. Затим сам изишао полако, вукући своју летву као терет. У дну улице видео сам Мила и Палику како трче. Охрабрено Јеврејче било је измакло. Трчали су још мало, па застадоше, прво један па други. Нешто су разговарали једно време, а затим кренуше путем којим смо били дошли, не обазирјући се на мене. Пођох за њима. Пре него што су дошли до моста, стигао сам их. Ишао сам тако иза њих, али су се они правили да ме не примећују. Тај ме положај мучио. Заустих нешто да кажем.

5. ПОСЛЕДИЦЕ

– Куш! – прекиде ме Палика. И на све моје покушаје да се правдам, да кажем ма шта, он је одговарао хладно и гневно својим: куш! Горе од те псовке бринуло ме и мучило Милово ћутање. Тако смо прешли мост и примицали се нашој махали. Ишао сам два корака иза њих, увиђајући и сам колико сам глуп и смешан. Смишљао сам непрестано шта би требало казати и како се објаснити. Можда сам у том размишљању и гласно рекао неку реч. Тада се Миле нагло заустави, окрену се и, пре него што сам могао ишта да кажем или учиним у своју одбрану, пљуну на мене, засу ме свега пљувачком. Да ме је ударио својом цеви од гуме, вероватно бих се мање збунио и можда знао како да се браним или да му вратим ударац. Овако, стајао сам наред улице и брисао се рукавом, док су њих двојица одмицали, како се мени чинило, невероватно брзо. Изгледало је да они лете, а да време стоји. Мали људи, које ми зовемо „деца“ имају своје велике болове и дуге патње, које после као мудри и одрасли људи заборављају. Управо, губе их из вида. А кад бисмо могли да се спустимо натраг у детињство, као у клупу основне школе из које смо давно изишли, ми бисмо их опет угледали. Тамо доле, под тим углом, ти болови и те патње живе и даље и постоје као свака стварност.

Данас, после толико година и догађаја, тешко је, немогућно је мером наших садашњих искустава и изразима садашњих осећања казати какве су биле те прве несанице у животу, какве муке и сумње пред презиром вођа Мила и Палике, пред подсмехом целе дечје чете из махале. Сваки покушај да ствар улепшам или поправим испадао је на моју штету и гурао ме у још гора понижења и већу усамљеност. Палика је причао свима моју бруку и, карикирајући ме, показивао наред сокака како сам глупо пропустио Чифуче, док су се деца око њега грохотом смејала и правила шале на мој рачун. Миле је само ћутао, и није хтео да ме види ни да чује за мене. Показивали су ме прстом деци из других махала. А ја сам обарао поглед пред свима, сакривао се у школи за време одмора у нужник, и враћао се кући споредним улицама, као прокажен. Код куће нисам могао да кажем ником ништа, ни да тражим заштите или утехе. Чини ми се да сам већ тада наслутио оно што ћу после јасно увидети: да нам у нашим најдубљим душевним мукама наши родитељи мало могу помоћи; мало или ништа.

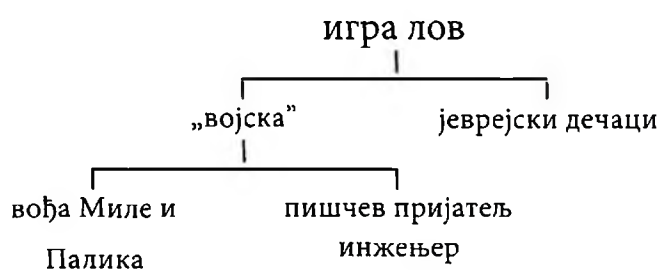
Пролазили су тако дани а ја нисам губио, чини ми се, ниједног тренутка свест о свом понижењу. Сав мој детињски свет срушио се и, раз-

бијен у комаде, лежао код мојих ногу. Стајао сам над њим немоћан, не разумевајући ништа и знајући само једно: да патим. Стајао сам и нисам знао где да се денем под овим небом, тако осрамоћен, извргнут подсмеху, и сам. Како да одредим свој однос према Милу, Палики и осталим друговима којима бих желео свом душом да будем равноправан друг, али не успевам, а како према јеврејским дечацима које треба, изгледа, нападати и тући, а ја то не могу и не умам?

6. РАСПЕЋЕ

Најпосле, и то се некако претурило, иако никад нисам успео да нађем одговор на та питања. Измирио сам се мало помало са друговима. Изгледало је да су ми опростили. Или су само заборавили? Сад се више не сећам. Али ме никад више нису повели на сличне подвиге. А ја сам још дуго памтио цео догађај и понекад га сновио. У сну сам виђао готово увек исто: јеврејски дечак са мученичким лицем протрчава поред мене, лак и незадржљив као анђео, а ја га и опет пропуштам без ударца, иако знам унапред шта ме због тога чека. Или: стојим насред улице, попљуван и сам, под немилосрдном светлошћу поподнева, док време стоји непомично а другови се нагло удаљују. Тек доцније, младићке године избрисале су потпуно тај спомен из мога сећања и истисле ту слику из мојих снова. Али то је већ био заборав, смрт детињства.”

ЛОВ

СУПРОТСТАВЉЕНЕ СТРАНЕ

ПРИЛОГ 3

ПРИЛОГ 4

ПРИЛОГ 5

ПОСТЕР ЕМОЦИЈЕ

Миле	Палика	пишчев пријатељ	јеврејски дечак/ дечаци
претворио се у нешто ново и непознато, нечујни корак оштро уперен поглед	са подигнутом тољагом	срце тукло нагло, поносно издаје јеврејског дечака,	узнемирише се, као срне, прхну као птица из жита, мокар, каљав, кретао се целим телом, безглаво

ПРИЛОГ 6

ИЗБОР

слика *Крик*, Едвард Мунк

ПРИЛОГ 7

ПОСТЕР ПОСЛЕДИЦЕ ИЗБОРА

Миле и Палика	Пишчев пријатељ
Куш! Пљуну на мене. Подсмевају се. Причали свима његову бруку.	Несанице, муке, сумње Обарао поглед пред свима Пати

ПРИЛОГ 8

Навукао је презир вођа, али је сачувао душу, људско и хришћанско у себи. Појединац не сме слепо да иде за другима, ако њихово понашање није у складу са људским врлинама (великодушност, правда, доброта, заштита нејаког).

ПРЕЗЕНТАЦИЈА О ХОЛОКАУСТУ

ИЗВРШИОЦИ

ЖРТВЕ

ПОСМАТРАЧИ

ПРИЛОГ 20

У ПП

ЕВАЛУАЦИЈА

(вредновање)

3 2 1

НАПИШИ

Три карактеристике АКТИВНОГ ПОСМАТРАЧА које си упамтио:

1. _____
2. _____
3. _____

Две карактеристике АКТИВНОГ ПОСМАТРАЧА које би ти употре-
био ако се нађеш у сличној ситуацији:

1. _____

2. _____

Изабери једну најефектнију карактеристику активног посматрача:

1. _____

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

341.485(=411.16)

323.12(=411.16)

ПРИРУЧНИК за учење о холокаусту / Весна Лучић... [и др.] -
Нови Сад : Платонеум ; Београд : Савез јеврејских
општина Србије, 2012 (Нови Сад : Будућност). - 228 стр. :
илустр. ; 24 cm

ISBN 978-86-85869-52-5

1. Лучић, Весна [аутор]

а) Јевреји - Страдања б) Холокауст

COBISS.SR-ID 273168903

ПРИРУЧНИК ЗА УЧЕЊЕ О
ХОЛОКАУСТУ

Уредник
Душан Вујичић

Лектор и коректор
Весна Башић

Дизајн
D PUNKT, Нови Сад

Штампа
Будућност, Нови Сад

ISBN 978-86-85869-52-5

9 788685 869525